

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YAKUP KEPENEK

**12 Eylül'ün Ekonomi Politikği
ve Sosyal Demokrasi**

VYAYINLARI

YAKUP KEPENEK
12 EYLÜL'ÜN
EKONOMİ POLİTİĞİ VE SOSYAL DEMOKRASİ

V YAYINLARI

•

Birinci Basım : Mayıs 1987

V YAYINLARI

VERSO A.Ş.

Konur Sokak 13/7, Kızılay/ANKARA

P.K.: 359, Yenışehir/ANKARA

Tel.: 125 68 95

Baskıya Hazırlık : VMS (Verso Matbaacılık Sanayii)

Baskı, Cilt : Başarı Matbaası, Ankara

YAKUP KEPENEK

**12 Eylül'ün Ekonomi Politikası
ve Sosyal Demokrasi**

VYAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Anayasa Tasarısında Ekonomiye İlişkin Düzenlemeler	1
Ekonomi Politikasında Belirsizlik	6
Sanayileşmeden Vazgeçildi	9
Sermaye ve Demokrasi	12
Demokrasiz Bütçe	14
Davul, Zurna ve Sermaye	16
Kamuoyuna Saygı	18
Zamlar, KİT'ler ve Kitleler	20
Sorumluluk	22
Görünmez El'ler	25
Sorun Yalnız Ekonomik Değil	28
Yatırımları Artıramayan "İstikrar"	30
24 OCAK'IN EKONOMİ POLİTİĞİ	
1. Ekonomik Sorun ve Türkiye Ekonomisi	37
A. Ekonomik Sorun.	37
B. Ekonominin Tarihsel Gelişme Doğrultuları.	43
C. 24 Ocak 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları	47
II. Kaynaklar ve Kullanımlar: I. Sermaye	52
A. Sermaye Kaynakları.	52
1. Para Sermaye	52
2. Kamu Maliyesi.	56
3. Yatırımlar.	63

III. Kaynaklar ve Kullanımlar: II. İnsangücü	70
A. 24 Ocak'ın İnsangücü Anlayışı .	70
B. İşbulma ve İşsizlik .	73
C. Yasal Düzenlemeler	80
IV. Üretim, Fiyatlar ve Bölüşüm. .	83
A. Üretim Alanında Gelişmeler	83
B. Fiyatlar	86
1. Genel.	86
2. Göreli Fiyatlar.	91
C. Gelirler ve Bölüşüm	93
D. Büyüklerin Büyümesi	99
E. Sonuç	101
V. Ekonominin Dış Dünyası	103
A. Dış Ticaretin Gelişimi	103
B. Dışsatımın Maliyeti	108
C. Yabancı Özel Sermaye	112
D. Dış Borçlanma	115
E. Dışa Duyarlı Oluşumlar	116
VI. Ekonominin Geleceği	119
A. 24 Ocak Ekonomi Politikasının Dayandığı Yanlış Varsayımlar ve Uygulama Sonuçları	119
B. 24 Ocak Politikası bir "Toplumsal Alinyazısı" Değildir	125
1. Uzun Dönemde Gelişmenin Belirleyici Ögesi ' Sanayileşmedir.	126
2. Türkiye ekonomisi kaynak yaratacak güçte ve konumdadır	130

GERÇEK DEMOKRASİ İÇİN YA DA SOSYAL DEMOKRASİ ÜZERİNE	135
SHP'den Beklenen .	137
SHP Büyük Kongresi ve Sonrası	141
Özveriye, Anlayışa Çağrı	145
 DEMOKRASİ İÇİNDE GELİŞME	 148
I. Giriş	148
II. Uzun Dönemli Gelişmenin Dayanakları	149
1. Gelişme, Sanayileşme Anlamına Gelir	149
2. Üretim Kaynaklarının Kullanımı Piyasa Koşullarına Bırakılamaz	150
3. Kural olarak, kapitalist anlayışın ücret -verimlilik yaklaşımı ters çevrilmelidir	152
4. Dış ekonomik ilişkiler, ülkenin çıkarlarına uygun biçimde düzenlenmelidir	153
III. Kısa Dönemde Ekonomik Önlemler Ne Olmalıdır?	154
1. İşsizlik sorununa çözüm bulunmalıdır	154
2. Bütçe öncelikleri değiştirilmelidir	156
3. Temel tüketim mallarının sağlanması .	157
 TÜRKİYE 'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN YENİDEN OLUŞUMU VE SHP	 158
1. Giriş	158
2. Sosyal Demokrasi Nedir? .	159
3. Çağdaş Demokrasinin Başlıca Sorunları ve İstemleri .	161
4. Türkiye'de Neden Sosyal Demokrasi? .	163

TABLOLAR

	Sayfa
Tablo: I.1. Bir Kısım Sanayi Ürünlerinin "Kişi Başına" Üretimi .	.48
Tablo: II.1.Kredilerin Sektörel Dağılımı, 1978-1986	. . 54
a. Merkez Bankası Kredileri	. . . 54
b. (Diğer Banka Kredileri)	. . 54
Tablo: II.2 Gelir Vergisi Oranları, 1961, 1981, 1986	.59
Tablo: II.3.Yatırımlar	.65
Tablo: III.1a. Çalışanların Sektörel Dağılımı .	. . . 76
b. İşsizlik	. . . 76
Tablo: IV.1. Üretim	. . . 84
Tablo: IV.2. Ulusal Gelir	.87
Tablo: IV.3. Fiyat Eğilimleri, 1978-86 .	.89
Tablo: IV.4. Tarım Kesimi ve Fiyatlar, 1977-1985	.92
Tablo: IV.5. Emek Gelirleri, 1976-1986	.96
Tablo: IV.6. Ücretlerin Alım Gücü, 1976-1985 .	.98
Tablo: IV.7. 500 Büyük Firma.	100
Tablo: V.1. Ekonominin Dış Dünyası, 1978-1986	107
Tablo: V.2. Bir Dışalım Dolarının Merkez Bankasına Maliyeti.	110
Tablo: V.3. Yabancı Sermaye.	114
Tablo: V.4. Dış Borçlar, 1976-1986	117

ÖNSÖZ

Bu çalışma, ekonomik ve siyasal konularda yazdıklarımın bir derlemesidir. Ekonomi konusunda yazılanlar, 24 Ocak üzerinde odaklaşıyor; siyasi yazılar da büyük ölçüde, demokrasi ve özellikle sosyal demokrasiyle ilgilidir. Yazıların önemli bir bölümü, CUMHURİYET ve NOKTA gibi süreli yayınlarda yer alan makalelerden oluşuyor.

Eskiler, "önsöz okuyucuya gözlük takmaktır", demişler; burada gözlük amaçlanmıyor. Yıldız savaşlarının tasarlandığı, hücre yapısının ayrıntılarına inilerek yaşamın kaynağına yol alındığı bir dönemde, *görmek için* gözlüğün yeterli olmadığı biliniyor. Bu nedenle, birçok noktada ayrıntıya gidilmesi ve aynı zamanda bütünün gözden uzak tutulmaması gerekiyor. Bu çerçevede, 1987 Türkiye'sinin, geçmiş-gelecek bütünlüğü içinde, çok iyi algılanması gerekiyor. Önsöz'de bu doğrultuda bir çaba gösteriliyor. Bu çabaya geçmeden çalışmanın adıyla ilgili bir noktaya değinilmesi gerekiyor.

Ekonomi konularıyla ilgili olanlar, çalışmanın adını, *iddialı* bulabilirler. Ancak, ekonomik düşüncenin evrimini izleyenler için bu tür bir sorun olmaz. Bilindiği gibi, *ekonominin bütünüyle üretim ve bölüşüm ilişkilerine dayalı çözümlemesi*, ekonomi politik olarak adlandırılır. Ekonomi, bir toplumsal bilim olma niteliğini, bu noktada alır. Nitekim, ekonominin ayrı bir bilim dalı olarak doğuşundan, geçen yüzyılın ikinci yarısına dek yayınlanan hemen tüm ekonomi çalışmalarının başlığı, ekonomi politiktir.

Bundan yaklaşık yüzyıl önce, kapitalizmin gelişmesine koşut olarak, ekonominin konusu, bireysel ilişkilere, özellikle kişi-mal ilişkilerine indirgeniyor; egemen görüş konumuna geliyor ve üretim ilişkilerine ve bölüşüme dayalı çözümlemelerle birlikte, ekonomi politik nitelemesi de bir yana bırakılıyor. Bireysel çözümlemelerin, kişi-mal ilişkisine dayalı kurguların kapitalizmin 1930'lu yıllardaki büyük bunalımını açıklamada *yetersiz* kalması üzerine, ekonominin bütününe ilişkin çözümlemeler, makroekonomik denilen yaklaşım, öne çıkıyor. Bu kez, bütüncül bir tutumla, toplam tüketim, yatırım; büyüme gibi değişkenlerin incelenmesi yoluna gidiliyor; ekonominin bir *toplumsal ilişkiler* yumağı olduğu, dikkate alınmıyor. Ekonomik çözümlemelerde egemen görüş, son elli yılda, kişi-mal ilişkisine dayalı yaklaşımla bütüncü yaklaşımın bir bireşimi olarak, kimi zaman birinin, kimi zaman da diğerinin öne çıkmasıyla, sürüyor.

Gelişmiş kapitalist ekonomilerin açıklanmasında kullanılan egemen görüş ve bunun uzantıları, gelişmekte olan/ az gelişmiş ekonomilerin çözümlemesinde de çoğu kez, olduğu gibi alınıyor. Bu durum, kendi içinde, yöntemsel sakatlık getiriyor; sonuçta, bu yaklaşımın birikim süreçlerinin anlaşılmasından, birikimin dayandığı toplumsal/sınıfsal ilişkilerin bir yana bırakılmasından doğan yanlışlıkları içeriyor. Türkiye ekonomisinin incelenmesinde bu açmazdan kurtulunması gerekiyor.

Gelişmekte olan ekonomilerin çözümlemesinde, çok daha önemli bir engelle karşılaşıyor. IMF ve Dünya Bankasının öncülük ettiği bir yaklaşım, ekonomiyi salt piyasa koşullarına, fiyat göstergelerine dayalı gören, kişi-mal ilişkileri olarak algılayan anlayış, egemen kılınıyor. Bu dayatma, yalnız ekonomi politikalarının uygulanmasıyla ilgili olmuyor; ekonominin genel algılanmasını da belirliyor. O kadar ki, top-

lumsal ilişkilere ilişkin verilerin açıklanması bile engellenebiliyor. Türkiye, 1987'de bu süreci yaşıyor.

Evet, 1987'de Türkiye'de, fiyat artış oranları verilerinin yayınına yasak getirilebiliyor; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığıyla İstanbul Ticaret Odası'na yayınlanan fiyat göstergelerinin açıklanmasını, hükümet istemiyor. Daha önce, 1985'de, Sosyal Sigortalar Kurumunun sigortalı işçilerin ortalama ücretlerinin yayınlanması yasaklanmıştı, kamu bankalarının geri dönmeyen kredileriyle ilgili verilerin yayınlanmasına yasak getiriliyor, kurtarma işlemlerinde aktarılan milyarlarca liranın da kesin miktarı bilinmiyor. Dışsatımı özendirmek için açıktan ödenen paranın miktarı da açıklanmıyor. Gelir dağılımının araştırılması ve sonuçlarının açıklanması yasaklanıyor. Kişi başına protein tüketimi gibi sosyal göstergeler yayınlanmıyor.

Yasaklı demokrasi, yasaklı ekonomi ile tamamlanıyor. Yasakların, özellikle 12 Eylül sonrasında, tek yön'lü olduğu çok açık görülüyor. Sermayenin, yerli ve yabancı büyük sermayenin çıkarlarını korumak, bu çıkarların kamuoyunca bilinmesini, tartışılmasını önlemek amacıyla, sayıların açıklanması yasaklanıyor. Ekonominin anlaşılması, gelişmelerinin izlenmesi engelleniyor.

Gerçekten ülke, Kurtuluş Savaşı öncesinde olduğu gibi yeniden uluslararası tekelci sermayenin kısıkağı içine alınıyor; ekonomik ve siyasal bağımsızlığını hızla yitiriyor. O kadar ki, T.C. Ziraat Bankası'nın köylüye dağıtacağı kredinin miktarını, Dünya Bankası saptıyor. Tarım, sanayi ve finans düzeni, uluslararası sermayenin denetimine giriyor. Para ticareti, bankacılık alanlarına yönelen yabancı sermaye, üretimden kaçıyor, yerli sermayeyi de yanına alarak, ticarete yöneliyor. Anadolu insanı yetiştiremezmiş gibi, yurt dışından patates, peynir ve çocuk oyuncakları alınıyor; yabancı tekeller ve yerli işbirlikçileri, ekonominin ulusal üretim temelini yok etme uğraşı veriyor. İşsizlik, özellikle gençler arasında, giderek artıyor. İşçiler, köylüler, memurlar emekliler, esnaf ve sanatkârlar, her gün biraz daha yoksullaşıyor. Dışsatım yoluyla ekonomi yoksullaştırılıyor, dışarıya sermaye akımı yaygınlaşıyor, ve dış borçlar çığ gibi büyüyor, toplumsal gelecek, ipotek altına alacak kurtarlara tımanıyor.

Toplumsal yapının "Osmanlıya dönüşümü" için, özel bir çaba harcanıyor. Çocuklarımızın, gençlerimizin, çağdaş, üretken ve hoşgörülü

birer yurttaş olmaları engelleniyor; yaşamla, uygarlıkla bağları koparılıyor. Büyük sermaye, ABD-Arap-İran sermayesinin de katkılarıyla, bu süreci olabildiğince destekliyor. Toplumun, içinden çökertilmesinin tünelleri kazılıyor. YÖK sultası, üniversiteleri, askeri ortaokul düzeyi de tutuyor. Tekelci sermayenin ekonomik sömürü kısızacı, kültürel sömürüyle tamamlanıyor. O kadar ki yarım asırlık KİT'lerin, Türk halkının alınteri, göznuruyla oluşturulan kamu ekonomik kuruluşlarının, nasıl satılacağı, yabancılardan soruluyor; yabancılardan raporlarına dayandırılıyor. Yerli beyin gücüne hiç güvenilmiyor.

Osmanlıya dönüş süreci, hak ve özgürlükler konusunda da yaşanıyor. 12 Eylül yedinci yılını tamamlarken, demokrasi yönünde yaprak kıpırdamıyor. Hükümet, güvenlik soruşturmalarıyla, polis baskılarıyla, bireysel ve örgütlü hak arama yollarını baskı altında tutuyor. Özellikle, sendikal haklar, dernek kurma hakkı ve meslek kuruluşları üzerinde baskı yoğunlaşıyor. Devletin , bir polis devleti olması yolları arıyor, demokrasi, dört-beş yılda bir sandığa gitme biçimine sokuluyor.

Toplum, ekonomik ve siyasal baskı altında tutuluyor. Bu yoğun baskı, bu kapkara anti-demokratik ortam, bireyci çözüm arayışlarını öne çıkarıyor. Bireyler, kurtuluşu, ahrette, öbür dünyada aramaya zorlanıyor. Gençler kurtuluşu intiharda buluyor, her şeyin piyasada alım-satıma dayandığı bir ortamda, satacak hiç bir şeyi olmayanlar, iş bulamayanlar, kendilerini satıyor. "Yaşamda en gerçek yol gösterici ilimdir" diyen Atatürk'ün toplumunda, beyinler türbana sarılıyor; toplumsal üretkenlik yok ediliyor.

Bireyci çözüm arayışlarının yükselmesi, toplumsal düzlemde, kurtarıcı arama çabalarına dönüşüyor. Toplum kurtarıcı arıyor, kurtarıcı arama sıtmasına tutuluyor. Oysa, günümüzde, gerçek kurtarıcının, örgütlü halk olduğu biliniyor. Sosyal demokrasi daha doğrusu gerçek demokrasi üzerine yazılanlar bu noktada gündeme geliyor.

Bu karanlık gidişe, yalnız ve ancak *gerçek demokrasi* ile "dur" denilebileceğinin çok açık biçimde görülmesi gerekiyor.

Gerçek demokrasiye geçilebilmesi için, bir toplumsal hesaplaşmaya, barış içinde sorunların tartışılmasına ve gerçek sorumluların belirlenmesine gereksinim duyuyor.

Bu çerçevede, toplumu 12 Eylül'e getiren iç ve dış etkenlerin, nedenlerin, açıklık kazanması gerekiyor. 12 Eylül öncesinin şiddet ey-

lemlerinin nesnel dayanaklarının açıklığa kavuşturulması, kitlesel ve bireysel öldürmelerin kaynaklarının belirlenmesi zorunlu oluyor. Silah ticaretinin boyutlarının sergilenmesi, şiddete katılan toplumsal güçler, kolluk güçlerinin konumunun açıklık kazanması gerekiyor. Ek olarak, 1980 sonrasının "tartışılmaz" konumuna getirilen uygulamalarının üzerindeki sis perdesinin kaldırılması kaçınılmaz oluyor. Öncelikle 12 Eylül, öncesi ve sonrasıyla, tüm ayrıntılarıyla tartışılabilmesi ki, yargıç ile davacının birbirine karıştığı hukuk kargaşası sona ersin. Şeraitçiler, Atatürk'ü yorumlamasın, Ortaçağ karanlığı bilim diye yutturulmasın; ülkeyi batıranlar, kurtarıcı konumu kazanmasın; demokrasi düşmanları, demokrasi yanlısı görünmesin.

Genel görünüm, ya da yine Osmanlı deyimiyle, manzara-i umumiye'nin, 1987 ortalarında da iç açıcı olmadığı görülüyor. Toplum, ya pay, göstermelik Anayasa tartışmalarıyla oyalanıyor. Yasaklarla dolu bir Anayasa'nın yalnızca bir kısım siyasal yasaklarla ilgili geçici maddeleri ile uğraşılıyor. Onbinlerce siyasal yasaklının durumu hiç gündeme gelmiyor. İşçi sendikaları, basın, üniversiteler, kültür ve sanat çalışmaları üzerindeki yasaklara dokunulmuyor. Tersine, 12 Eylül öncesi şiddet korkusu canlı tutulmak isteniyor. Bu amaçla, işçiler, öğrenciler üzerinde deneyler yapılarak, toplumun demokrasiye duyarlılığı deneniyor, sınanıyor. Bu arada, bütçe kaynakları talan ediliyor, yalnız kişiler değil belediyeler, kuruluşlar, satın alınıyor. Toplumun diğer yargılarının yıkımı sürdürülüyor. Ve bu baskı, soygun ve talan düzeninin daha uzun süre kalmasının yolları aranıyor.

Barış içinde, demokrasi'nin tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazandığı bir toplumsal gelişme yönünde çaba harcanması bu noktada gündeme geliyor. Demokrasiden yana olanların, demokrasi isteyenlerin özel işlevleri önem kazanıyor. Demokrasi için uğraşı verilmesi, olmazsa olmaz biçimde, öne çıkıyor.

Gerçek demokrasi, ya da sosyal demokrasi üzerine yazılanlar bu amaca yöneliyor. Demokrasi yanlılarının, gerçekten demokrasi isteyenlerin şu iki noktayı çok iyi bilmesi, bilinmesini sağlaması, kaçınılmaz oluyor. Birincisi, demokrasi olursa 12 Eylül öncesi geri gelir, terör olur korkusundan toplumun kurtulmasının sağlanması; ikincisi de demokratik ortamda ülke gelişemez, ekonomik kalkınma olamaz önermesinin kesinlikle red edilmesi.

Demokrasi, bir hesaplama, hesap verme ve hesap sorma rejimidir. Demokrasinin işlerliğinin sağlanması için, öncelikle, toplumun ve güçlü çevrelerin, korkudan kurtulması gerekiyor. Korku yaratma, toplumu korku içinde tutma, faşizmin temellerini oluşturan düşüncelerden biridir. Korku faşizmin süt anasıdır, besleyicisidir. İşsizlik korkusu, açlık korkusu, işkence, güvenlik soruşturması, işinden olma, tutuklanma gibi korkuların yaygınlaşması, demokrasiye engel oluşturuyor. Buna güçlü çevrelerin, çalanların çırpınların, haksızlık edenlerin, devlet gücünü kişisel çıkarı için kullananların, açıklıktan, aydınlıktan kısıp demokrasiden korkuları ekleniyor. Ve asıl bu, güçlü çevrelerin korkusu, demokrasiye gidişi önüyor. Bu gerçeğin görülmesi, bu engelin kırılması gerekiyor.

Bu noktada, demokrasi yanlısı güçlerin birliği, bir temel gereksinim olarak, beliriyor, zorunluluk kazanıyor. Demokrasiden uzaklaşılmasını, her gün biraz daha yoksullaşarak ödeyen geniş kitlelerin hak arama yollarının açılması gerekiyor. Barış, demokrasi ve ulusal öğelere dayalı gelişme yaklaşımlarının kitlesel özelemlerle bütünleşmesi; bu doğrultuda çaba harcanması gerekiyor. Dar ve sınırlı yaklaşımların, bağınazlıkların, bölünmüşlük hastalıklarının bir yana bırakılması nesnel bir zorunluluk oluyor. Demokrasiden yana güçlerin bu doğrultudaki başarıları, toplumsal ve tarihsel sorumluluk konumuna yükseliyor. Bu anlayışla, bilinçli davranılması gerekiyor. Demokrasi sınavından, başarı ile çıkılması için her türlü çabanın gösterilmesi zorunlu oluyor.

Ülkemizde demokrasi çok dar bir geçitten geçiyor. Yasaklı ve baskıcı dönemin bir an önce sona erdirilmesi için, uğraşı verilmesi, örgütlü bir biçimde çaba harcanması gerekiyor. Demokrasinin, çok uzun dönemin bir an önce sona erdirilmesi için, uğraşı verilmesi, örgütlü bir biçimde çaba harcanması gerekiyor. Demokrasinin, çok uzun dönemde, tüm kurum ve kurallarıyla yerleşeceğinden kuşku duyulmuyor. Önemli olan, bu süreyi olabildiğince kısaltmak; demokrasi düşmanı gelişmeleri sınırlamak ve özellikle toplumsal ve ekonomik yıkımları durdurmaktır. Demokrasiden yana güçlerin, bütünlük içinde bu doğrultuda çaba harcaması, uğraşı vermesi zorunlu oluyor.

Ankara, 22 Mayıs 1987

ANAYASA TASARISINDA EKONOMİYE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Ekonomik gelişme ile demokratikleşme arasındaki bağ bir yana bırakılıyor.

DM Anayasa Komisyonu'nca hazırlanan Anayasa Tasarısı'nın temel hak ve özgürlükler konusundaki kısıtlayıcı tutumunun nedenleri, ekonomik ve sosyal haklar ve ekonomi politikası alanlarındaki düzenlemeleriyle açıklık kazanmaktadır. Ekonomik ve sosyal haklar ve ekonomi politikası konusunda Tasarı'da öngörülen yapı, aşırı sayılabilecek kadar sınırlayıcı ve tek yönlüdür. Bu düzenleme, demokratik ortama geçiş sürecini engelleyebilir.

Tasarı'nın, ekonomiye ilişkin düzenlemelerinin iki yönü, mülkiyet ve çalışma yaşamına ilişkin kuralları kamuoyunda oldukça ayırtıcı biçimde tartışılmakta, buna karşın, ekonomik gelişme, tekelleşme ve ekonomik bunalım nedeniyle olağanüstü hal konularına kanımızca önemleri ölçüsünde değinilmemektedir. Yazıda bu konular incelenmektedir.

1. Olağanüstü Hal Olarak "Ağır Ekonomik Bunalım"

Tasarı, olağanüstü durumlara bir öge eklemekte, "ağır ekonomik bunalımı" bu arada saymaktadır (m. 135). Ağır ekonomik bunalım durumunda, kanun gücünde kararnamelerle vatandaşlara "para, mal ve çalışma yükümlülükleri" getirilebilecektir (m. 137).

İlleride, Olağanüstü Hal konularının içinde ayrıca düzenlenecek olsa da, ekonomik bunalıma dayalı olağanüstü durum, göreceli ve belirsiz bir kavram olduğu için, önemle incelemeye değer.

Ağır ekonomik bunalımın, ekonomi kuramına göre başlıca üç göstergesi vardır; enflasyon, işsizlik ve dış ödeme güçlüğü. Bunlara bazen, aşırı üretim düşüşleri ve iflasların çok artışı da eklenebilir. Dolayısıyla, burada belirtilen değişkenlerin belirli bir düzeyin üstüne

çıktığı durumlar "olağanüstü" sayılacaktır. Ancak, bunların hangi düzeyinde ağır ekonomik bunalım olacağını önceden saptamak güçtür.

Öncelikle belirtilmesi gerekli nokta yukarıda sıralanan ve ağır ekonomik bunalımın göstergesi olacak olan kavramların "görelî" olduğudur. Örneğin belli bir dönemde fiyat artışı oranı, ağır ekonomik bunalımın bir göstergesi sayıldığı halde, bir başka dönemde aynı oran ekonomi için uygun sayılabilir, hatta amaçlanabilir. Nitekim, ülkemiz bu deneyi yaşamış, 1958'de yılda yüzde 20 - 25 dolayında olan bir fiyat oranı ekonomik bunalım için yeterli sayılmış, ya da olmuş aynı fiyat artışı oranı 1980'lerde hükümetlerin "amaçladıkları" düzeyde kalmıştır. Ek olarak, dış ödeme güçlüğü ve açık işsizlik konularında da benzer yargıya varılabilir. Vê yüzde 15 bir işsizlik oranı bir hükümet için ağır sayılabilirken bir diğeri, yüzde 20 işsizliği bile hiç önemsemeyebilir.

Daha da önemli bir nokta, Türkiye ekonomisiyle ilgili sayısal verilerin hükümet yetkililerince bile "güvenilir sayılmayacak kadar" gelişigüzel olmasıdır. İşsizlik oranıyla ilgili "tahminler" ilkindir ve kabaca yaklaşımlara dayanmaktadır. Hiç kimse, bırakalım işsizlerin mesleklerle göre veya bölgesel dağılımını, toplam işsiz miktarını bilmemektedir. Gerçekte, sayısal verilerin bu ilkel niteliği fiyatlar ve geçinme indeksleri için de söylenebilir. Fiyat indeksleri on yıllar önce-sinin yöntemleriyle ve o yıllardaki ekonomik ve toplumsal önceliklere, ağırlıklara göre derlenmektedir. Geçinme indekslerinde kira ödemelerine yer verilmemektedir v.b.. v.b...

Yukarıda belirtilen noktalardan bir sonuç çıkmaktadır; bu tür verilere dayanacak bir "olağanüstü hal" istenildiğinde ilan edilebilir. Düzenlemenin asıl sakıncası buradadır. Çünkü, ekonomik olağanüstü hal ilanıyla yalnız para, özgürlükler daha da sınırlandırılabilecektir (m. 137).

2. Tekel ve Kartellere Karşı mı?

Tasarı "Devlet . . . tekelleşme ve kartelleşmeyi önler" (m.60). diyor. Bu karşı-tekelci düzenleme, kamuoyuna, özel girişimciliğe karşı bir denge etmeni, ögesi gibi sunuluyor. Oysa madde gerekçesiyle birlikte ve ülke koşulları çerçevesinde incelendiğinde, bunun, ince bir

kurnazlıkla, başka amaca yöneldiği, kamu girişimlerini tasfiyeyi amaçladığı açıkça görülüyor.

Önce belirtelim ki, tek el ve kartellere "karşı" düzenlemeler klasik kapitalist gelişmenin temel ilkelerinden biridir ve özel kesimin daha uygun bir ortamda gelişmesini amaçlar. Kısaca, karşı-tek elci bir düzenlemede, özel girişimciliğe karşı bir durum söz konusu değildir. İkinci olarak, gelişmiş kapitalist ekonomilerde karşı-tek elci düzenleme, daha çok yeni teknoloji yaratılması durumlarında pazarların tek elde toplanmasını engellemeye yöneliktir.

Ülkemizde ise, sanayi üretimin temel özelliklerinden biri aynı malı çok sayıda firmanın üretmesidir. Bu durum özellikle otomotiv, elektrikli ev araçları gibi mallar için geçerlidir. Örneğin, ABD'de otomotiv alanında başlıca dört firma vardır; bizde ise bu sayı 15-20 dolayındadır. Aynı durum TV alıcısı, buzdolabı ve benzerleri için geçerlidir. Ek olarak, ülkemizde sanai üretim esasen "alıntı" teknoloji ile yapıldığından, yeni teknoloji yaratarak pazar kapatma geçerli olmayacaktır. Kısaca özel kesim sanayi kuruluşları için bu anlamda bir "tekelleşme" söz konusu değildir.

Türkiye'de yıllardır, özel kesimin bir bölümü ABD'li uzmanlar, Dünya Bankası ve IMF yetkilileri KİT'nin tasfiyesini önermekte, ısrarla istemektedir. Otuz yıldan fazla bir süredir Türkiye'de KİT'nin kaldırılması gündemdedir. Ancak, halkoyu ile gelen hükümetler, seçmenlerine hizmet götürebilmek amacının katkısı ve kamuoyunun baskısıyla bu öneriyi uygulayamamış, KİT'ni tasfiye etmemiş veya edememiştir. Aslında tasfiye edememede KİT'nin ucuza mal ve hizmet sağladığı özel kesimin de büyük çıkarı vardır. Tasarı ile KİT'in tasfiyesi, devlete, bir anayasal görev olarak verilmektedir. Açıktır ki, Tasarı bu düzenlemesiyle ülke ve toplum çıkarlarına, ekonomik gerçeklere karşıt bir konumdadır. Yapılması gereken 60. maddeye KİT ile ilgili bir ayrıcalık getirmektir.

3. Ekonomik Gelişme Anlayışı

Tasarı, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi, yalnız, "özel girişimciliğin özendirilmesine" bırakmaktadır (m. 51 ve 160). Oysa ülkemizde, hemen tüm ekonomik kesimlerde kamu girişimciliği yaygın

dır. Dolayısıyla, ekonomik gelişme sürecinde, toplumsal gelişmenin bir sonucu olarak varlığını sürdüren kamu girişimciliğini göz ardı etme olanağı yoktur. Yalnızca özel kesime dayalı bir gelişme sağlanamayacağı, yalnız ekonomi ile uğraşanlar değil özel kesimin önemli bir bölümü bile teslim etmektedir.

Tasarı'nın ekonomik gelişme konusundaki asıl tek yanlı tutumu ekonomi politikasıyla ilgili düzenlemelerinde görülmektedir. Tasarı, hükümetin borçlanması Merkez Bankası'nın döviz kuru düzenlemelerine kadar (m. 140, 141) bir dizi ayrıntıyla kamu harcamalarını kısıtlamaktadır. Sıkı para politikası döviz kurlarının sürekli ayarlanması, bilindiği gibi, kamuoyuna 24 ocak kararlılık önlemleri diye sunulan politika demetinin özünü oluşturmaktadır. Olağanüstü koşullarda ve olağanüstü önlemlerle, IMF'nin önermesi sonucu yürürlüğe konulan kararlılık programının, olağan koşulları düzenlediği varsayılan Anayasa Tasarısı'na girmesi ilginçtir. Bu tür yaklaşım, esasen başarı derecesi en azından kuşkuyla olan bir ekonomi politikasına ülkenin geleceğini bağlamak olur. Ülkenin ekonomik gelişmesinde IMF modelini tek yol olarak almak ve bunu anayasal bir düzenlemeye oturtmak, yalnız ekonomi bilimine değil, ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişmesi sürecine de ters bir tutum olur. Ülkenin demokratik bir siyasal ortama geçmesini engelleyebilir.

Ek olarak, Tasarı'nın ekonomi politikasıyla ilgili "bürokratik yapıyı" genişlettiği görülmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey, Devlet Danışma Konseyi, Devlet Denetleme Kurulu ve Yüksek Hakem Kurulu bu bürokratik genişlemenin örnekleridir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana özel kesimin sürekli olarak bürokratik "engellerden" yakındığı göz önünde tutulursa, düzenleme, özel girişimci gelişme anlayışıyla da çelişkilidir.

Tasarı, devlete bir takım ekonomik ve sosyal ödevler yüklemek, ya da bu izlenimi vermektedir (m. 60-73). Ancak, Tasarının, genelde temel hak ve özgürlüklere getirdiği kayıtlar, özel olarak da emeğiyle geçinenlerin hak ve özgürlüklerine koyduğu sınırlamalar, devlete bu görevlerini "yapmama" olanağı vermektedir.

Ekonomik gelişme anlayışı açısından 1961 Anayasasıyla karşılaştırıldığında Tasarı'nın yapısı daha da açıklık kazanmaktadır. Anayasa (1961) ekonomik ve toplumsal gelişmenin "adaletle, tam çalışma

esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre ve "demokratik yollardan gerçekleştirilmek üzere planlanacağını" öngörmekteydi (m. 41). Tasarı, bu tür bir ilkesel düzenlemeye gerek görmemektedir. Bu düzenlemeyle önemli ilke bütünlüğü kesilmekte, ekonomik gelişme ile demokratikleşme arasındaki bağıntı bir tarafa bırakılmaktadır. Yaklaşımın bir doğal uzantısı olarak, Tasarı, gelişmenin adalete uygun ve işbulmaya yönelik olmasıyla da ilgili değildir. Bu durum, Tasarı'nın ekonomik gelişme anlayışının somut göstergesidir.

Tasarı'nın gelir dağılımı konusundaki düzenlemeleri, emek gelirleriyle sermaye gelirleri arasında ikincisi yararına bir yanlı tutumun izlerini taşımaktadır. Ücret ve aylık (herhalde maaş denilmek isteniyor, çünkü ay bir ödeme süresidir, bu hafta veya üç ay olabilir) ve sosyal yardımlar konusunda düzenleme getiren Tasarı (m. 62), kâr ve faiz gibi sermaye gelirlerinden hiç söz etmemektedir. Oysa, sağlıklı bir ekonomik ve toplumsal ortam oluşturulması ve demokrasinin bir ön koşulu olan dengeli gelir dağılımının sağlanması için, tüm gelir kesimleri için genel ilkelerin saptanması gerekirdi.

(Cumhuriyet, 11 Eylül 1982)

EKONOMİ POLİTİKASINDA BELİRSİZLİK

İktisadi programın yürütülmesini Özal yerine Kafaoğlu'nun üstlenmesiyle, her ne kadar 24 Ocak'ın "özüne dokunulmayacağı" belirtildiyse de, yerli üretimin dış rekabete karşı korunacağı ya da korumacılıktan vazgeçilemeyeceği anlaşıyor. Özal- Kafaoğlu uygulamalarının ayrımı bu noktadadır.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 den bu yana uygulanmakta olan ekonomi politikasının vardığı nokta, tam bir belirsizlik olarak nitelenebilir. Belirsizlik ve kararsızlık, ekonomik karar birimlerinin davranışlarını olumsuz etkiler. Bu durum bunalımı daha da ağırlaştırabilir; uygulanmakta olduğu söylenen bir "kararlılık programı" yeni bunalımlara gebe kalır. Bunalımdan çıkışa bağlanan özlemler, gelişmeler de gerçekleşmez. Kısaca, ekonomi politikasında varolan belirsizliğin saptanması ve gelişme olasılıklarının vurgulanması, bu nedenlerle, önem kazanmaktadır.

24 Ocak Kararlılık programının temeli bilindiği gibi, iç ve dış piyasada tüm fiyatların sunum ve isteme göre oluşması ilkesine dayanır. Ülkemizdeki uygulamada, mal ve hizmet fiyatları, döviz kurları, faiz oranları, ücretlerin düşük tutulması kamu harcamalarının kısılması ve benzeri alanlarda üç yıl boyunca izlenen politika "aşamalı" niteliktedir. Giderek serbest piyasa düzenini egemen kılma yönündedir.

Programın mantıksal uzantısı, bundan sonraki aşamada, başta sınai tüketim malları olmak üzere, tüm mallar için, dışalımın daha serbest olmasıdır. Bir başka deyişle, gümrük vergileri azaltılmalı ve iç pazar yabancı mallara açılmalıydı. Bu yaklaşım, yani korumacılıktan vazgeçilmesi, 24 Ocak Kararlarının temel ilkelerinden biriydi. Programın ilk yürütücüsü Sn. Turgut Özal'ın bu konudaki demeçleri çok açık ve kesindi: Yerli üretilen bir malın fiyatı, dünya fiyatının üstündeyse, dışalımını yoluna gidilmelidir. Bu kural tarım ürünlerinde ve sınai mallarda olduğu kadar nakliyecilik gibi hizmet alanlarında da geçerli olmalıdır. Sanayi malları, serbestçe ya da çok az bir gümrük vergisiyle dışarı-

dan sağlanırsa, aynı malı üreten yerli üreticiler ya rekabet etmek için düzenlemelere gidecek ya da üretimden vazgeçilecekti. Yerli üretim, nitelik ve fiyat yönünden dış pazarda rekabet edebilir bir konuma oluşacak, üretimde yapısal değişme sağlanacaktı. Daha da önemlisi, dışsattım artışına bağlı olarak sinai yatırımlar artacak ve buradan ekonomik büyümeye geçiş ya da bunalımdan çıkış gerçekleştirilecekti. Ekonomik gelişme dışsattıma, göre biçimlenecekti.

Kamuoyuna "olmazsa olmaz" tek yol biçiminde sunulan ve IMF çevrelerinin deyimiyle "kraldan fazla kralcı" bir tutumla izlenen kararlılık programının uygulaması, sıra gümrük vergilerinin indirilmesiyle sanayi mallarının dışalımının kolaylaştırılmasına gellnce birden kesiliverdi. Birkaç ay önce sayın Özal'ın yerine sayın Kafaoğlu'nun programı yürütmeyi üstlenmesiyle, her ne kadar, 24 Ocak'ın "özüne dokunulmayacağı" belirtildiyse de, yerli üretimin dış rekabete karşı korunacağı ya da korumacılıktan vazgeçilemeyeceği anlaşılmaktadır. Kamuoyuna açıkça yansımayan Özal-Kafaoğlu uygulama ayrımı bu noktadır.

Burada belirtilmek istenen, yerli üretimin dış rekabete açılmasının doğru olup olmadığı değildir. Korumacılık konusundaki kuramsal tartışmalar ve ABD, AET ekonomi politikalarının ne derece korumacı olduğu bilinmektedir. Vurgulanmak istenen, 24 Ocak programının önemli bir bölümünün uygulamaya konulmaması ve bunun yerine nasıl bir politikanın izleneceğinin boşlukta bırakılmasıdır. Bu durumda "inançlı" savunucularının programdan beklentileri, sinai üretim yapısının değişmesi, büyüme ve gelişmeye geçiş için ne gibi önlemler alınacaktır ?

Programın üç yıla yaklaşan uygulamasının ağırlık yükünü, işçi memur ve küçük üretici gibi daha çok emeğiyle geçinen kesimler, gö-reli gelir kaybıyla, üstlenmiştir. Aynı yıllarda, aşırı özendirme önlemleriyle sinai malların dışsattımında önemli sayılabilecek bir büyüme ve fiyat artışlarında gö-reli bir duraklama sağlanabilmişti. Gerek mal ve hizmet fiyatlarının gelirlerden hızlı artışı, gerekse bankerlik olayı ile büyük miktarlara varan servet aktarılması sonucu özel ve kamusal birikimler büyümüştür. Ancak bu birikimlerin yatırımlara dönüşümü sağlanamamakta, yeniden üretim mekanizmaları oluşturulamamaktadır. Üretimde yapısal değişme eğer programın öngördüğü gibi, korumacılıktan vazgecilerek sağlanmayacaksa, bunun yerine geçecek önlemler

alınmalı, ekonomik büyümenin, üretimi ve iş bulmayı arttırmanın nasıl olacağı açıklığa kavuşturulmalıdır.

Ekonominin gündemindeki temel sorun, yatırılabilir kaynakların etkin bir biçimde yeniden üretimde kullanılmasıdır. Bu süreçte, ülkenin nesnel koşulları, sanayileşmeyi zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde, özel sanayi geleneksel olarak kamu kesimi desteğinde gelişmiştir. 24 Ocak Kararlarının son aylardaki uygulamasıyla bu desteklemenin yeni biçimleri oluşturulmakta, kamu kaynakları özel sanayi "kurtarmada" kullanılmaktadır. Dış rekabete karşı korunan özel sanayi, iç ve dış piyasada istem yetersizliği karşısında bocalamaktadır. Bu durumda kamu kaynaklarını da özel sanayii ayakta tutmak için kullanmanın sanayileşmeye ekonomik büyüme ve gelişmeye bir katkısı söz konusu olamaz; aksine kamu birikimlerinin sınai üretimi artırma yönünde kullanımı gerekmektedir. Sürekli vurgulandığı gibi, kamu kaynaklarının sınai üretimi artırma yönünde kullanımı ve bunun planlı bir biçimde yapılması gerektiği artık anlaşılmalıdır.

Ekonomi politikası belirsizliğinin sakıncaları sayılamayacak kadar çoktur. Burada, varolan belirsiz ve kararsız durumun iki yönüne kısaca değinilecektir. Önce, bu durum, yeni bunalım tohumları taşımaktadır. Etkin kaynak kullanımı ve buradan üretimin artırılması yönünde en kısa zamanda önlemler alınmazsa yeni bunalımlar kaçınılmazdır. Ya da, yıllardır 24 Ocak türü politika izleyen Brezilya'da eski Cumhurbaşkanları'ndan birinin dediği gibi, "ekonominin durumu çok iyi ama halkın durumu kötü" sonucuna varılacaktır. İkinci nokta, farklı ekonomi politikası seçeneklerinin belirmesi için, siyasal ortamın biçimlenmesine koşut olarak, hükümetin izlediği ekonomi politikasına açıklık getirmesi gereğidir. Sisli, belirsiz ekonomi politikası, oluşabilecek seçenekleri, siyasal biçimlenmeyi de boşlukta bırakır, olumsuzluğa iter.

Sonuç olarak ekonominin yeniden gelişme sürecine girmesi için ekonomi politikası belirsizlikten kurtarılmalıdır. Aylardır sürdürülen ekonomi politikası belirsizliğinin bunalımı ağırlaştırmaktan başka bir sonucu olmayacağı açıktır. Bu durumda, kamu kesimi öncülüğünde sanayileşme sürecini yeniden başlatacak somut önerilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

(Cumhuriyet, 9 Aralık 1982)

"SANAYİLEŞMEDEN VAZGEÇİLDİ"

Enflasyon azaldı, dışsattım arttı ama gerçek ücretler de geriledi.

Ekonomi profesörü Yakup Kepenek 24 Ocak istikrar politikalarının öncesi ve sonrası konusunda Nokta'nın sorularını yanıtladı.

Soru: 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri öncesinde Türk ekonomisinin genel görünümü nasıldı?

Yanıt: 24 Ocak kararlılık programı öncesinde, ekonominin yeniden üretim süreçleri işlemez durumdaydı. Enflasyon ve dış ödeme güçlüğü bunalımın başlıca görüntüleri idi. Bunlara ülkemizde görülmeyen değil, "görüntü olamayan" işsizliği de eklemek gerekir. Kısaca yeni ekonomi politikası bu sorunlara çözüm getirerek ekonomik ve toplumsal gelişmede yeniden üretim süreçlerini harekete geçirmeye yönelikti.

Soru: Ekonominin o gün içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtulma yolunda 24 Ocak Kararlarıyla somutlaşan yaklaşım ne oldu ?

Yanıt: Yeni ekonomi politikası, gerek mal ve hizmet ve gerekse sermaye ve işgücü gibi temel üretim girdilerinin fiyatlamasını "serbest piyasa koşullarına bırakarak" ekonomik gelişmeyi öngörmekti. Yeniden üretim için kaynakların harekete geçirilmesi, yeni kazanç olanaklarının yaratılması gerekliydi. Yeni ekonomi politikası ile para ve kredi sunumunun, bütçe harcamalarının kısıtlanması, Türk Lirasının devalüasyonu, temel malların ve faiz oranlarının yükseltilmesi ve ücretlerin olabildiğince düşük tutulmasıyla yeniden üretim sürecinin oluşturulması öngörülüyordu. Bu öngörülenlerin, ekonominin değil, ekonominin belli kesimlerinin istemlerine uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Soru: 24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin uygulanması sonucu bugün nasıl bir noktaya gelinmiştir ? Bugün ulaşılan durumun bir değerlendirilmesini yapar mısınız ?

Yanıt: Yeni ekonomi politikasının uygulanması sırasında,

ekonomi-dışı etmenlerin de katkısıyla ücret artışları, fiyat artışlarının altında tutulmuş, ya da gerçek ücretler azalmış, enflasyon belli ölçüde düşürülmüş ve dış satımda önemli sayılabilecek bir artış sağlanmıştır. Görünürde olumlu karşılanabilecek olan bu gelişmelerin, önce bu politikanın kendi mantığı içinde irdelenmesi ve daha da önemli olarak, uzun dönemli etkileri açısından üzerinde önemle durulması gerekir.

Önce, yeni ekonomi politikası uygulamasında dış alımda serbestliğe gidilememiş, dışsatım artışı çok aşırı sayılabilecek teşvik önlemleriyle sağlanmıştır. Faiz oranlarıyla ilgili olarak yaşanan "bankerlik" girişimlerinin "tasfiyesi" ile birleştirildiğinde bu politikanın serbest piyasa koşullarının egemen kılınması biçimindeki öngörüsüne ters bir uygulamanın varlığı açıktır. Kısaca, yeni ekonomi politikası kendi mantıksal sonuçlarına yalnız ücretlerin düşük tutulmasında götürülmüş, diğer noktalarda en azından "uygulanmamıştır".

Sonra yeni ekonomi politikası ile, para sunumunun ekonomiye girişi kamu harcamalarının yerine özel kesim, özellikle dışsatım kredileri yoluyla olmuş ve yatırımlar arttırılamamıştır. Ekonomik gelişmeyi dışsatım eksenine bağlayan yeni politika, hemen herşeyi "dolar getirisine göre" değerlendirmekte, bu açıdan kilim üretimiyle çelik üretimi farksız görmektedir. Bu durumda, yatırılabilir kaynaklar, yeni ekonomi politikası döneminde genellikle sanayi dışı kesimlere akmıştır.

Soru: Türk ekonomisinin 1980 yılında içinde bulunduğu durum ve bugün ulaşılan nokta açısından 24 Ocak politikasının alternatifsiz olduğu iddiası karşısında görüşünüz nedir ?

Yanıt: Yeni ekonomi politikası ülkemizde "yeni" tek yol gibi nitelermelerle sunulmasına karşın diğer gelişmekte olan ülkelerde denenmiş bir yaklaşımdır. Ülkemizin ekonomi politikalarının oluşmasında 1946 'dan sonra, sürekli olarak yeni ekonomi politikası türü önerilerin yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu politikaya sıkı sıkıya bağlılık, bu politikayı öneren çevrelerce doğal olarak olumlu karşılanır. Bu tür politikanın asıl özelliği ekonomik gelişmede sanayileşmeyi bir tarafa bırakması, yeniden üretim süreçlerini harekete geçirememesi ve buradan, yeni bunalım tohumlarını taşımasıdır. Bu süreçte, ücretlerin düşük tutulmasının üretime olumsuz etkisi, nitelikli iş gücünün ülkeyi terk etmeliğidir. Bunlara ek olarak yeni ekonomi politikasının ülke

içinde tekelci ve yarı tekelci ÷lke dışında rekabetçi bir üretim yapısı oluştururken, bir taraftan sermaye kaynaklarının ÷lkeyi terk etmesine yol açması ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak dış borçların hızla artması önemli sonuçlar olarak vurgulanmalıdır.

Yeni politikanın "seçeneksiz" olduğu görüşüne gelince, söylenmesi gereken, seçeneklerin varlığı veya yokluğu değil, bunların tartışılması olanaklarının olup olmadığıdır.

(Nokta, 25 Nisan - 1 Mayıs 1983)

SERMAYE VE DEMOKRASİ

Kişi hak ve özgürlüklerinin bulunmadığı bir ortamda, sermaye-ninde güvence altında olduğu söylenemez.

Özel sermayenin demokratik yönetim biçimiyle ilişkisinin açıklık kazanması, ülkemizin en güncel sorunudur. Toplumsal gelişmenin alacağı biçimlenme ve geleceği, özel sermaye birikiminin demokratikleşmeye bir anlamda zoraki katlanmasıyla değil, özgürlük ortamını, demokratikleşmeyi açıkça benimsemesi, onu savunmasıyla belirlenecektir. Konunun önemi, sermayenin sorumluluğu açısından, bu noktada düğümlenmektedir.

Klasik demokrasinin özünü oluşturan hukukun üstünlüğü ve bu çerçevede vurgulanan hak ve özgürlükler, gerçekte belli nesnel koşulların sonucudur. Ticari sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesi, yerleşik nitelik kazanması, sermayenin, çevresi önceden belirlenmiş açık seçik hukuk kurallarına gereksinim duyması sonucunu vermiştir. Oluşturulacak yasal çerçevenin, halkın seçtiği temsilcileri aracılığıyla belirlenmesi, her şeyden önce, sermayenin kendi güvenliği için gerekli bir ön koşuldur. Temsil olgusunun, tarihsel süreçte vergi toplanması ve toplanan vergilerin kullanım biçiminin saptanması ve denetimine dayalı olarak geliştiği bu noktada gözönünde tutulmalıdır. Bu süreçte emekçi kesimin bir denge ögesi, bir karşı güç olarak çıkışı daha sonraki dönemlerin ürünüdür.

Bu durum kendi ulusal gelişmemizden de izlenebilmektedir. Osmanlı yenileşme hareketleri tarihi, Tanzimat sonrası getirilen yasal düzenlemeler, gerçekte, keyfi yönetimden kurtuluş çabaları tarihidir. Osmanlı'da sık görülen 'talan'ın yerini, çerçevesi önceden belirlenmiş yasal düzenlemelerin ve bu düzenlemelerin halkın seçtiği temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirilmesi süreci özünde, özel sermayeye güvence verme çabalarıdır. Özgürlüklerin dayanağı olan yargı bağımsızlığı ilkesi, Cumhuriyet'in, Atatürk İlkeleri'nin temelini oluşturmuştur.

Sermaye birikiminin, demokratik bir ortamda nasıl hız kazandığı, ülkemizin ekonomik gelişme büyüme sürecinde de görülmektedir.

Türkiye ekonomisinin 1946 ve 1961 sonrası on yıllarında sermaye birikimi ya da üretken yatırımlar en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Aynı yılların görece olarak en demokratik yıllar olması kuşkusuz bir rastlantı değildir. Ekonomide kamu kesiminin yeri ve önemiyle, genellikle hükümetlerin tutumu, diğer gelişmekte olan ekonomilerden farklı bir süreç oluşturmakta, sermaye birikimini kamusal davranışa 'daha duyarlı' bir konuma getirmektedir. Ne derece kendinden yana olursa olsun, özel sermaye, kendisinin oluşturmadığı bir bürokratik yapıyı güvenilir bulmamaktadır. Bu güvensizliğin kaynağı, demokratik olmayan bir ortamda, geleceğin nasıl olacağının belirsizliğidir.

Kapitalist ekonomileri açıklamada kullanılan ekonomi kuramının son yıllardaki gelişimi, "rasyonel beklentiler"in egemen görüş niteliği kazanması yönündedir. Bu çerçevede, ekonominin diğer öğelerinden çok sınıai yatırımcı, yalnız ekonomik değil, toplumsal siyasal iç ve dış gelişmelerin etkisi altındadır. Ne yapacağını, daha doğrusu yatırım yapıp yapmayacağını, belirleyen ekonomik yaşamın ne derece keyfi yasal düzenlemelerden kurtulmuş olduğudur. Özellikle yasal yaşamın kendi dışında oluşması, sermaye için rasyonel dışı bir olgudur. Böyle bir ortamda, birikimlerin üretken yatırımlara dönüşmeyeceğini nesnel, tarihsel, toplumsal süreçler kanıtlamaktadır. Belirli ve kestirilebilen kamusal davranışlar ancak demokratik bir ortamda oluşur.

Bu arada, daha genel düzeyde bir soruna değinilmelidir . Gelişmekte olan pek çok ülkede, demokratik olmayan bir ortam sanayi sermayesinin yeniden ticari sermayeye dönüşmesine ve kendi ülkesini terketmesine yol açmaktadır. Bu süreç, sermaye birikiminin kendi kaynaklarının kuruması, yok olması anlamına gelir. Gerçekte bu süreç, sermayenin kendi ikilemi sayılamayacak kadar önemlidir. Ancak bu ikilemin çözümünde birinci derecede sorumlu olan yine sermaye kesiminin kendisidir.

Sonuç olarak, sermaye birikiminin geleceği, özellikle sanayi yatırımları ve ekonominin yeniden büyümeye geçişi, sermayenin demokratik sürece geçişe ne derece sahip çıkacağıyla doğrudan ilişkilidir. Yönetim yapısının demokratikleşmesi, toplumsal kesimlerin çıkarlarının açıkça tartışılması, sermayenin dayanacağı tek güvencedir.

(Nokta, 5 - 11 Eylül 1983)

DEMOKRASİSİZ BÜTÇE

Milyonlarca işsiz ve em. ١٩٨٤ le geçinene hiç birşey getirmeyen bütçe, politika yapılacak ama ekonomi politikası yapılmayacak gibi çelişik bir anlayışın belgesidir.

Bütçeler genellikle ekonominin gelecek bir yıldaki doğrultusunu, gelişmelerini belirleyici niteliktedir. Türkiye gibi ekonomisinde kamu kesiminin önemli yer tuttuğu ülkelerde, bütçeler özel girişimcinin kararlarını da, doğrudan ya da dolaylı, daha çok etkiler. Kaldı ki, 1984 yılının özel bir durumu vardır; Beşinci Kalkınma Planı'nın ertelenmesi nedeniyle, 1984 plansız bir yıl olacaktır. Bu yılın bütçesi, özellikle plan- program işlevini üstlenmeliydi. Bunlara ek olarak, bütçenin bir seçim dönemi sonrasında uygulanacağı dikkate alınmalıydı. Yazıda, 1984 bütçesinin genel özellikleri, bu noktalardan irdelenmektedir.

Son dört yıl boyunca uygulanmakta olan kararlılık programına uygun olarak, önceki yıllarda olduğu gibi, 1984 bütçesiyle de kamu kesiminin ekonomideki yeri ve etkinliği giderek azaltılmaktadır. Toplam ulusal üretim ya da kişi başına sayısal verilerden kamu gelir ve harcamalarının gerçek anlamında oransal olarak azaldığı görülmektedir. Bu niteliğiyle 1984 bütçesi, son üç yılın bütçelerinin bir 'nakaratı' sayılabilir.

Bütçenin gelirleri yönünden en ilginç özelliği, yeterince vergi toplanamayacağı gerçeğini benimseyerek, 300 milyar lira iç borçlanma öngörülmesidir. Konsolide bütçenin finansmanının yüzde 10'u dolayına yaklaşan iç borçlanma, gerçekte vergi alamamanın göstergesidir. Bu durum, kredi kaynaklarını zorlayacağından, faiz- sermaye ilişkilerinde olumsuz gelişmelere yol açabilir.

Harcamalar açısından da 1984 Bütçesi, son üç yılın uygulamaları doğrultusundadır. Savunma ve güvenlikle ilgili harcamaların payı artırılırken, eğitim ve sağlık gibi toplumsal hizmetlere ayrılan kaynakların oranı azaltılmaktadır. Bu uygulamayla, uzun dönemli toplumsal sorunların çözümü bir tarafa bırakılmaktadır. Bütçenin temel olumsuz-

luklarından biri bu noktadır. Harcamalar açısından Bütçe'nin diğer önemli eksikliği, yatırım ve transfer harcamalarını geçen yılın düzeyinde görmesidir. Gerçek anlamda sermaye yatırımlarının geçen yılın düzeyinde kalması, üretim gücünün artırılması açısından önemli bir sakınca-
dır ve 1984 Bütçesi'nin yatırımlar, üretim ve özellikle iş bulma yönünden olumlu katkıları olmayacağını gösterir. Buna karşılık Genel Bütçenin yarıya yakın bir bölümü, yüzde 46'sı, transfer harcamalarından oluşmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın doğrudan kullanımına bırakılan bu kaynak, borç ödemeleri, kamu ekonomik kuruluşları yardımları ve bir kısım özel girişimlerin kurtarılması için kullanılmaktadır. Bütçenin, denetimsiz (vizesiz) harcamalarının da yüksek boyutlara ulaştığı göz önünde tutulursa, kamu kaynaklarının kullanımında, ilkesiz, kuralsız ve belirsiz bir uygulamanın giderek egemen olduğu görülmektedir. Bu durum, bir kısım kişi ya da kesimlerin kamu kaynaklarından yararlanmalarında açıklık olmadığını gösterir. Uygulama, ekonomik ve toplumsal gelişme yönünden çok ciddi bunalım tohumları taşımaktadır.

Klasik demokrasinin doğuşu ve gelişimi, sermaye kesiminin ödediği vergilerin nasıl kullanıldığının denetimi yönündeki uğraşlarına dayanır. Bizde ise, özel sermaye kesimi gelişimini büyük ölçüde kamu kaynaklarından yararlanarak sağladığından bu denetim işlevini üstlenemezdi. Emekçi kesimin de, vergilerinin kaynağında kesilmesinin yanında bu konuda etkinlik kazanması olanakları sınırlı kaldığından bu denetim işlevini yapması sürecine gidilemedi. Öyle ki, seçimlere yaklaşıldığı bir sırada siyasal tartışmaların ekonomik içerikten yoksun olu-
şu, ekonomik sorunların, dokunulmaz, tartışılmaz tutulması yoluna gidilebilmektedir.

Milyonlarca işsize ve salt emeğiyle geçinenlere hemen hiçbir şey getirmeyen 1984 Bütçesi, politika yapılacak ama ekonomi politikası yapılmayacak gibi, çelişik bir anlayışın en somut belgesidir.

(Nokta, 17 - 23 Ekim 1983)

DAVUL, ZURNA VE SERMAYE

İstikrar programının üretimi artırmaya yönelmedikçe yeni çöküntülerin başlangıcı olacağını bugünden söylemek yanlış olmaz.

Son dört yıllık "istikrar uygulamasının sonunda, ekonomi, bunalıma yol açan sorunlarının hiçbirini çözmemiş değil, belki daha ağır bunalımlara gebe bir duruma gelmiş bulunuyor. İşsizlik, resmi verilere göre 3,5 Milyonla, çalışmak isteyen her beş kişiden birinin işsiz olduğu bir düzeye çıkmıştır. Dış borçlar daha da artmış ve fiyatlar yeniden tırmanışa geçmiştir. Bu ortamda, arılı-balılı, davullu-zurnalı bir düzenlemeyle, aynı programın bundan sonra daha etkin bir biçimde uygulanması sağlanmıştır.

Program genel çizgileriyle biliniyor, burada tekrarına gerek yok. Ancak, programın uygulamasında, 'kendi mantığı içinde' iki önemli ögesi eksik kalmıştı. Öyle anlaşıyor ki, bundan sonra bu eksiklikler de giderilecek ve program tam olarak uygulanacaktır. Uygulanamayan eksiklerden biri, finansman kesiminin işlerliğine etkinlik kazandırılması, diğeri de yerli üretimin dış rekabete karşı korunmasından vazgeçilmesi idi.

Program uygulanırken mali kesim sorunlarla karşılaştı. Herşeyin dışsattımının kârlı kılınması temeline göre düzenlenmesiyle, sermaye üretimden koptu. Faizlerin yarı serbest bırakılmasının getirdiği yapısal dönüşüm bu kopmayı hızlandırdı. Bir süre sonra bir taraftan faiz oranlarının düşürülmesi, diğer taraftan dış ticarete beliren durağanlık, önemli iç yapısal etkenlerin de katkısıyla bu eğilimlerin çöküşü dönemine girildi. Bu ortam, sermayenin sersemleşmesi olarak nitelenebilir. Sermayenin, bu koşullarda üretime yönelmesi ancak boş bir beklenti olabilirdi.

Programın uygulanmayan ikinci yönü, yerli üretimin yabancı mallar karşısında gümrük vergileri ve başka yollarla korunmasından vazgeçilmesi, dışarıda tümüyle serbestiye gidilmesidir. Bu uygulamayla yerli üretimin dışta 'rekabet edebilir' bir yapıya kavuşması, eğitilmesi amaçlanır. Sayın Özal bu konuda çok kesin, ya da keskin gö-

rüşlere sahip: Euromoney dergisinin Şubat 1982 sayısında yayınlanan reklam -demecinde, herhangi bir malın yeryüzünde nerede daha ucuza üretiliyorsa oradan alınması gerektiğini vurguluyor ve gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki korumacı tutumları eleştiriyor.

Bu dünyayı düzeltme hızlılığı, kapitalistlere kapitalizm dersi verme özlemi, bu ülkelerin nasıl sanayileştiğini, ekonomi kuramını ve ekonomilerin tarihsel gelişimini bilmemekten kaynaklanıyor. Osmanlı deneyimi bir yana, her gün yaşanan AET korumacılığı da ilginçtir, algılanamıyor, görülemiyor. Üstüne üstlük, yerli üretimin dışta rekabet edebilir konuma gelmesi için, dışalım serbestisinin tek çıkar yol olmadığı anlaşılamıyor. Ama, bu uygulamanın, iç pazarın yabancı mallarla doldurulmasının, yerli üretim gücünü yok edeceğini, daha büyük bunalımların ve çöküntülerin başlangıcı olacağını, üretici olduğunu savunan sermaye kesimleri de görmüyor, ya da görmezlikten geliyor. Kurtuluşu, IMF- Dünya Bankası programlarında buluyor, sevinç çılgınlıkları atıyor. Uygulamanın bundan sonrası için çok önemli dayanaklar var, genel olarak hak ve özgürlükleri sınırlayan yasal düzenlemeler ve özellikle kamu ekonomik kuruluşlarının salt bir-iki bakanlar kurulu kararıyla özel kesime devredilebilmesi programına yasal destek sağlıyor. Buna ek olarak yabancı sermaye çevreleri de, kendi programları uygulanacağı için sevinçlerini gizlemiyorlar. Buna karşılık, uygulamanın bundan sonrasında "ekonomi-dışı zor" a ne ölçüde başvurulabileceği boşlukta kalıyor.

Ancak bundan sonraki uygulaması "tam anlamıyla" olsa da "istikrar" programının, üretimi artırmaya yönelmedikçe, yeni yeni çöküntülerin başlangıcı olacağını söylemek yanlış olmaz. Sonuç olarak, programın günü gününe izlenmesi, kamuoyu önünde tartışılması, en güncel görev oluyor.

(Nokta: 5—11 Aralık 1983)

KAMUOYUNA SAYGI

Kamuoyuna şikayet, sorunların açıkça tartışılmasını sağlama, demokrasinin temelidir. Eğer bu yapılmıyorsa toplumsal yapının işlevişi bozulmuş, varlık nedeni yok olmuş demektir.

Günümüzde toplumların çağdaşlaşma derecelerinin başta gelen ölçütü toplumsal sorunların kamuoyu önünde tartışılması düzeyidir. Kamuoyunda tartışma, yalnız demokrasinin bir gereği değil, toplumsal yapının sağlıklı işlemesinin de bir ön koşuludur. Kamuoyu oluşturulması yollarının tıkanması, kamu yönetimi birimlerinin tartışma üstü bir özellik kazanmaları toplumsal gelişmenin işlerliğini yitirmesine neden olur, giderek toplumsal yapıyı çürütür. Bu sürecin yıkıcı etkileri birikimli bir biçimde kendini beslerse, bunların düzeltilmesi de o oranda sancılı ve zaman alıcı olur. Sorunların açıkça tartışılması bu nedenle toplumsal bir zorunluluktur. Ek olarak, kamu yöneticilerinin uzun dönem çıkarları da kamuoyuna duyarlı olmalarını gerektirir.

Kamuoyu, toplumun iç dinamizmini, canlılığını sağlıklı bir biçimde sürdürmesini sağlayan temel etkenlerden biridir. 'Halkın sesi hakkın sesidir', anlayışı, yüzyıllar öncesine, yönetim gücünün doğa üstü güçlere değil, toplumsal ögelere göre düzenlenmesine kadar gider. Kamu yönetiminin oluşması karar ve uygulamaları tüm süreçleriyle, yasalara uygunluk kadar, belki bundan daha da önemli olarak, kamuoyuna karşı duyarlı olmak durumundadır.

Kamuoyuna duyarlılık genelde iki yönlüdür: Önce, toplumsal şikayet yollarının açık tutulması ve bunun tam bir serbestiyle topluma, halka yapılabilmesi. Ortak toplumsal sancıların, bozuklukların, yanlışların şikayet edileceği yer kamuoyu olmalıdır. İkinci olarak, tüm kamu yönetim birimleri, hangi yöntemle oluşursa oluşsun, gerçek gücün halkoyu olduğu gerçeğini dikkate alarak kamu oyuna karşı duyarlı olmalıdır.

Demokratik bir ortamda sorunların tartışılacağı, şikayetlerin yapılacağı yer- bu sorunlar genel, toplumsal ise- kamuoyu olmalıdır. Bu konuda iki klasik örnek açıklayıcı olacaktır. Prusya krallarından

biri bir değirmencinin toprağındaki kaplıcaı almak ister. Değirmenci toprağının vermek istemez. Kral 'ama' der 'ben gerekirse zorla alırım'. Değirmencinin bu söze yanıtı ilginç: 'Ben de Berlin'deki yargıca gider sizi şikayet ederim. İkinci örnek Doğu'dan. Mehmet Akif Ersoy Safahat'ta anlatır. Ömer'in halifelığı zamanında, Dicle kıyılarında bir çobanın koyunlarını kurtlar yer. Çoban doğru Halife'ye gider ve bunun hesabını sorar. Halife ülkesinin çobanını kurtlara karşı korumakla yükümlüdür. Şimdi düşünelim. Değirmenciler yargıca, çobanlar halifeye gidemezse ne olur? Günümüz toplumlarında, eğer demokratikse, bu sorunun yanıtı bellidir. Bunlar örgütlenir ve sorunlarını kamuoyu önünde tartışmaya açarlar. Bu nokta, kamuoyuna şikâyet, sorunların açıkça tartışılmasını sağlama, demokrasinin temelidir. Eğer bu yapılmıyorsa toplumsal yapının işleyişi bozulmuş, varlık nedeni yok olmuş demektir.

Kamuoyuna saygının ikinci önemli ögesi kamu yöneticilerinin duyarlılığıdır. Bir kısım kamu görevlilerinin kendilerini eleştiri üstü görmeleri, basında haklarında yazılanları görmezlikten gelebilmeleri, yalnız kendilerini ilgilendiren bir sorun değildir. Başlıbaşına bir toplumsal tehlikedir.

Kamuoyunu hiçe sayma, yanlış ve zararlı uygulamaları sürekli kılar, yönetimin işlerliğini yitirmesine, kötüye kullanılmasına neden olabilir. Halkın vergileriyle varlığını sürdüren ve etkin hizmet sunması beklenen kurumları, toplum dışı çıkar merkezleri konumuna getirir. Kamu yönetiminin bu tür küçük diktatörlüklere dönüşmesi kendi kendi besleyen birikimli sürekli bir nitelik kazanır. Halkoyunun denetiminden kaçış, demokrasiden kaçış, halktan kopmayı yaygınlaştırır.

Oysa, tarihsel olarak kanıtlandığı gibi, kamuoyundan kaçışın sonu hiç de olumlu değildir. Zaman içinde asıl kaybedenler, kamuoyunu hiçe sayanlardır. Ancak sorun kamu yöneticilerinin bireysel geleceğinin ötesinde, toplumsal yapının sağlıklı işleminin sağlanmasıdır. Olağanüstü dönemlerden olağan koşullara sancısız, barışçı ve kalıcı geçiş, bu nedenle sorunların kamuoyu önünde serbestçe tartışılmasına bağlıdır.

(Nokta, 13 - 19 Şubat 1984)

ZAMLAR, KİT'LER VE KİTLELER

Zamlar, diğer etkileri bir yana, dolaylı vergilerdir. Sermaye kazançlarını gereğince vergilendirmeyen, var olan vergileri etkin bir biçimde toplayamayan bir yaklaşım, tüketiciyi vergilendirmektedir.

Ülkemizde, belli bir ekonomi programı, özellikle, bilinçli ve neredeyse tartışmasız uygulanıyor. Gerçekte dört yılını tamamlamış olan bu programın, seçimler sonucu kitlelerin onayını da aldığı, dolaşısıyla sonuçlarına katlanılması gerektiği vurgulanıyor. Ne var ki, kamuoyu oluşturan çevrelerce, programın etkileri ve sonuçları yeterince değerlendirilmiyor. Sonucun yeni ekonomik ve toplumsal bunalımlara yol açmaması için nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulmuyor.

Ülke ekonomisinin 1970'li yılların sonunda karşılaştığı ekonomik bunalımın, hatırlanacağı gibi, başlıca üç göstergesi vardı: Enflasyon, dış ödeme güçlüğü ve işsizlik. Bu sorunlara dört yıllık uygulama sonunda bulunan çözümler, fiyat artışlarının bir ölçüde 'aşağı çekilmesi', giderek artan dış borçlar ve daha fazla işsizliktir. Olağanüstü koşullarda alınan bu sonuçları doğuran ekonomi politikaları bu kez seçimle gelen bir hükümet eliyle daha da süslenerek, bilinçli ve özenle uygulanmak isteniyor.

Programın son aylardaki uygulamasının belirleyici ögesi, temel mal ve hizmetlere getirilen yüksek oranlı zamlardır. Uygulanan ekonomi politikası, enflasyonu önlemenin yolunu, eşi-benzeri bulunmaz bir çelişik mantıkla, daha çok enflasyonda buluyor. Zamlar için kullanılan gerekçe, yıllardır yapıldığı gibi, verimsiz ve zararına çalışan kamu ekonomik kuruluşların (KİT'lerin) durumunu düzeltmektir. Gerçekte bu gerekçeyi hükümet değil, onu destekleyenler öne sürüyor. İlginçtir, hükümet zamlar için gerekçe gösterme gereğini bile duymuyor.

Türkiye ekonomisiyle ilgili doğru sayılabilecek veriler, IMF ve Dünya Bankası yayınlarında bulunabiliyor. KİT'lerde ilgili kâr-zarar

verileri de yine Dünya Bankası yayınlarından izlenebilir. Geçen haziranda yayınlanan Dünya Bankası raporunda KİT'lerin mali durumu açıklanıyor. Buna göre KİT'ler, toplam olarak, 1982'de 48.3 milyar TL. kâr etmişler. Zarar eden KİT'lerin bu zararları, 'görev zararı' diye adlandırılan, yapay gübre, demiryolu nakliyatı ve benzeri sübvansiyonlardan doğuyor: Bunlar dikkate alınmazsa, KİT kârları 140 milyar TL. na ulaşıyor. Dolayısıyla, yine de KİT'lerin zamlardan sorumlu tutulması geçerli sayılamaz.

Hükümet hızla zam yapıyor. Bu süreçte, herşeyden önce, seçimle gelen bir hükümetin yanıtlaması gereken temel soru şudur: Örneğin şekere yapılan zam sonucu sağlanacak olan 35 milyar TL.-ya da bunun on katına ulaşan şimdiki dek yapılan tüm zamlardan sağlanacak ek gelir- nerede ve nasıl kullanılacaktır? Hangi mekanizmalarda ve kimlere aktarılacaktır? Kamuoyunda tartışılması, kitlelere açıklanması gereken can alıcı sorular bunlardır.

Zamlar, diğer etkileri bir yana, dolaylı verilerdir. Sermaye kazançlarını gereğince vergilendirmeyen, var olan vergileri etkin bir biçimde toplayamayan, vergi bağışıklıkları yoluyla belli sermaye kesimlerini vergi dışı tutan bir yaklaşım, temel tüketim mallarının kullanıcılarını vergilendirmektedir. Bu durumda kitlelerin her kilo şeker için ödedikleri 30 TL. verginin nasıl ve nerede kullanılacağını bilmeye hakları olmalıdır.

Uygulanmakta olan programın geniş kitleler açısından gerçek olumsuz ve yeni bunalımlara açık yönü üretimi ve iş bulmayı artırıcı nitelikte olmayışdır. Ülkede çalışmak isteyen her beş kişiden biri işsizdir ve bunların büyük çoğunluğu lise mezunları ya da 'diplomalı' işsizlerdir.

Bu uygulamayla ekonomik ve toplumsal yapının olağan demokratik koşullara geçmesinde güçlükler doğabilir. Üretime ve iş bulmayı artırmaya yönelmeyen bir programın, toplumun sağlıklı gelişmesini, barış içinde bir demokratikleşme sürecini sağlaması nasıl olacaktır? İlgidiş edilmiş bir muhalefete neden "seçenek" üretmediğini sormak kadar, ama bundan daha önemli ve öncelikli olarak hükümeti savunanlara düşen, bu sorunlara yanıt bulmaktır.

(Nokta, 16 - 22 Nisan 1984)

SORUMLULUK

İktidarın, gerek rejim, gerekse ekonomik gelişme sorunlarına yaklaşımında özellikle bir "hafife alma" bir umursamazlık söz konusudur.

Yerel seçimlerin sonuçları üzerine yorum ve değerlendirmeler sürüyor. Bu yorum ve değerlendirmelerin büyük bir bölümü, iktidar partisinin kurulu düzene karşı çıktığı, bürokrasiyi ufalayacağı, devlete karşı ferdi savunduğu ve piyasayı yabancı mallarla doldurarak bolluk yaratacağı izlenimini verdiği için seçimlerden başarıyla çıktığını vurguluyor. Oysa bu alkış tufanı içinde yapılması gereken, iktidarın gerçek sorunlara ve sorumluluğuna sahip çıkmasını sağlamaktır.

Tek Parti Dönemi Benzeri İktidar

Ülkede son yıllarda görülen siyasal gelişmelerin ve bilim-kurgusal düzenlemelerin ayrıntılı incelemesi gelecek yıllarda yapılacaktır. Bu nokta bir yana, güncel sorunların yorumlanmasında siyasal oluşumun niteliğini belirlemek gerekiyor. Yerel seçimler sonrasında Büyük Millet Meclisi'nde muhalefetin oy tabanı yok olmuş; muhalefet, denetim görevini yapamayacak kadar zayıflatılmıştır. Aynı biçimde, başta yönetimin yargısal denetimi olmak üzere, iktidarın demokratik denetimi süreçleri askıya alınmış ya da işlemez olduğundan, tekparti benzeri bir siyasal iktidar oluşmuştur. Demokrasiden yana olanlara düşen, bu durumda, iktidarın kullanım biçimini izlemek ve temel sorunlara çözüm getirmesini sağlamak olmalıdır.

İktidar sorumluluğu, öncelikle, başlıca sorunlara sahip çıkmayı ve bunlara çözüm getirmeyi gerektirir. Ek olarak da iktidar gücünün, uzun dönemde demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı yönde kullanımının engellenmesi gerekir. Demokratik denetim mekanizmalarının sınırlı oluşu, bu noktaları, güncel ve önemli kılmaktadır.

İki Öbekte Toplanan Sorunlar

İktidarın gündeminde bulunması gereken temel sorunları iki gruba ayırma olanağı bulunmaktadır. Birincisi, olağan demokratik ortama nasıl ve ne zaman geçileceği; ikincisi de ekonomik ve toplumsal gelişmenin nasıl sağlanacağıdır.

İktidarın, demokratik ortama nasıl geçileceği, temel hak ve özgürlüklerin işlerliği, kısaca rejim konusundaki politikasının boyutları, en azından şimdiye dek yapılan açıklamalardan çıkarılamaz. Bu önemli sorun, bir bakıma, başkalarına bırakılmıştır; hükümet için bu tür bir sorun yoktur. Devlet karşısında bireyi savunduğu önemle vurgulanan bir anlayıştan, öncelikle, insan haklarının korunmasını öne çıkarması, hak arama yollarına işlerlik kazandırması ve olağanüstü koşulların olumsuz uygulamalarını düzeltmesi beklenir. Toplumun barışçı bir ortamda olağan koşullara kavuşması için bu tür önlemlerin alınması, hak ve özgürlüklere işlerlik kazandırılması gerekir. Kısaca, iktidarın, rejim konusundaki sorumluluğunu üstlenmesi gerekmektedir. Unutulmaması gereken, özel girişim özgürlüğünün tek başına sermaye kesimi için de yeterli olmadığıdır.

Ekonomideki Olumsuzlar

İktidarın ekonomik gelişme anlayışı da, özellikle bu konuda yaratılan olumlu havaya karşın, somut sorunlara somut çözümler getirici nitelikte değildir. Ekonomik ve toplumsal bunalımın en önemli göstergelerinden biri olan işsizlik konusunda hükümetin nasıl bir çözüm aradığı belirsizdir. Resmi açıklamalara göre, ülkede çalışmak isteyen her beş kişiden biri işsizdir. İşsizler ordusu içinde, başta lise mezunları olmak üzere, diplomalıların oranı çok yüksektir. Ancak iktidarın, örneğin bu yıl içinde kaç lise mezununa iş bulacağı konusunda bir açıklaması yoktur.

Geleneksel olarak izlenen sanayileşme politikaları unutulmuş; sanayileşmeden tümüyle vazgeçilmiştir. Ekonomi politikasının öbür alanlarında neler yapılacağını, IMF ve Dünya Bankası saptamaktadır. Ekonomi politikasının oluşturulmasını bu kuruluşlara bırakan hükümet, başta temel mal ve hizmetler olmak üzere, her konuda yaptığı fi-

yat artışlarıyla ilginç bir yol izlemektedir. Enflasyonu durdurmanın yolu daha yüksek oranlı enflasyon olarak görülmektedir. Bir başka yönden yapılan zamların nedenlerini kamuoyuna açıklama gereği bile duyulmamaktadır. Örneğin şekerin kilosuna yapılan 30 TL. fiyat artışından sağlanacak yaklaşık 35 milyar TL'nin nasıl kullanılacağını açıklama yoluna gidilmemektedir. Bunun gibi, temel tüketim mallarına yapılan zamların doğrudan ve dolaylı etkilerini, seçimle gelen bir hükümetin, kamuoyuna açıklama gereği duymaması herhalde bizim demokrasimize özgüdür.

Getirilen köklü düzenlemelerle, kamu bürokrasisinin etkin çalışması değil, allak bullak edilmesi, ya da etkinliğini yitirmesi söz konusudur. Bu durumda, bir taraftan kamu kurumlarının sağlıklı karar üretmesi, öte yandan da, kamu denetim mekanizmalarının etkinliği sınırlandırılmakta; neredeyse ortadan kaldırılmaktadır. Oysa etkin çalışan bir kamu bürokrasisi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin ayrılmaz bir parçasıdır.

İktidarın, gerek rejim, gerekse ekonomik gelişme sorunlarına yaklaşımında, özellikle, bir hafife alma, bir umursamazlık söz konusudur. Gerçek sorunları yok sayma, ya da onlardan dudak ucuyla söz etme, iktidarın belirleyici niteliğidir. Muhalefetin iğdiş edildiği, toplumsal kurumsallaşmanın ve denetim mekanizmalarının yokluğunda, iktidarın sorumluluğu daha da artmaktadır. Ancak bu süreçte asıl görev, basın başta olmak üzere, kamuoyu oluşturan çevrelere düşmektedir. Yapılması gereken, iktidarın her yaptığına, oduncunun hık deyicisi gibi alkış tutmak değil, yaptıklarının kamuoyu önünde tartışılmasını, gerçek sorunlara sahip çıkmasını ve hükümet etmesini sağlamak olmalıdır.

(Cumhuriyet, 24 Nisan 1984)

GÖRÜNMEZ EL'LER

Piyasa ekonomisine geçerken, hükümetin izlemek istediği tek ekonomi politikası, gerçekte dışılma gitmektir. Bu politikanın belirleyicileri de uluslararası tekeller olacaktır. Son yıllarda ekonomide bir görünmez El'in giderek işlerlik kazandığı söylenebilir.

Kapitalist gelişmenin ilk peygamberlerinden Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı yapıtında, düzenin işleyişini sağlayan bir görünmez el'den söz eder. Yaklaşımına göre, bireyler kendi çıkarlarını izlerken toplumsal yarar da sağlarlar. İstemeseler, bilmeseler ve amaçlamasalar da, bireylerin kendi çıkarları için uğraşmaları sonucu, toplumsal gelişme ve gönenç sağlanır. Ekonomi kuramında piyasa mekanizması olarak adlandırılan görüşün temelinde bu yaklaşım yatar. Smith, on sekizinci yüzyılın sonlarında, yükselen İngiliz sanayicilerinin çıkarlarını savunuyordu. Onun sözünü ettiği bireyler, tacir değil, üreticilerdi.

"Piyasa Ekonomisine Geçerken"

Bir süre önce İstanbul'da düzenlenen "Piyasa Ekonomisine Geçerken" konulu toplantıda, ekonomik konular, işadamları, hükümet yetkilileri ve bilim adamları arasında tartışıldı. "Piyasa ekonomisine geçerken" deyimi, öncelikle bir soruyu gündeme getiriyor. Geçilmekte olduğu söylenen nasıl bir piyasa ekonomisidir? Gerçekten, 1980 yılına dek, ya da son aylara değin ülkede, piyasa ekonomisi dışında bir uygulama söz konusu olmadığına göre, yeni piyasa ekonomisi anlayışıyla amaçlanan nedir? Ne tür bir piyasa ekonomisine geçilmektedir ?

İlk uygulamalara bakılırsa, geçileceği söylenen piyasa ekonomisi, dışılamda görelî bir serbestiye gidilmesi, iç pazarın yabancı mallarla doldurulmasıdır. Piyasa, "yerli malı yurdun malı, her Türk onu kullanmalı" sözleriyle büyüyen Cumhuriyet çocuklarına artık yetersiz gelmektedir. Yerli üretim yerine yabancı kaynaklı mallar kullanılmalıdır.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci iki türlü gerçekleştiriliyor. Bir y niyle, iç pazar yabancı kaynaklı mallarla dolduruluyor; örneğin, yerli sigara tekeli kırıma amacıyla, yabancı sigaralar vitrinleri süslüyor; öbür yönüyle de, hükümet, pirinç ve tomruk örneklerinde olduğu gibi, iç piyasada fiyatı yükselen malların derhal dışalıma giderek, fiyat artışlarıyla savaşım verdiği izlenimini yaratıyor.

Piyasa ekonomisine geçiş süreci, ilginç görünümler kazanıyor. Yetkililer, fiyat y kseltenleri yakarız biçiminde demeçler verirken, şekerden kağıda, ekmekten ilaca kadar, temel mal ve hizmetlerin fiyatını arttırıyor. Aynı süreçte, yabancı kaynaklı malların ne kadar üstün olduğu kanısı kamuoyuna yansıtılıyor. Üst düzey yetkililerinden biri, örneğin, yabancı bir sigaranın içiminden övgüyle söz edebiliyor; renkli resimleri gazeteleri süslüyor. Ve piyasa ekonomisine geçiliyor.

"İtfaiyeci" Ekonomi Politikası

Fiyatı artan malların dışalıma giderek enflasyonla savaşım ne derece geçerli bir ekonomi politikasıdır? Bu soruyu yanıtlarken iki olgu dikkat çekicidir. Bu olgulardan biri, dışalımın, yapılabilse bile, belli bir süre sonunda gerekleştirilebileceğidir. Bu süre içinde, çok kârlı işler yapılabilir. İtfaiye, yangın çıktıktan sonra gider ve bu arada bir şeyler yanar. Hükümet, iç piyasada fiyatlar yükseldiğinde, tek çözümü dışalımda bularak, itfaiyeciler gibi, olaydan sonra çözüm arayan bir yaklaşımı benimsemektedir.

İkinci olgu, fiyat hareketleriyle ilgilidir. Dışalıma giderek fiyat kararlılığı sağlama anlayışı, günümüzde fiyat oluşumlarını, fiyatlandırma süreçlerini, hiç bilmemek demektir. Uluslararası piyasalara büyük kapitalist tekeller egemendir. Temel tüketim mallarından makinelere, ilaçtan sigaraya kadar, hemen tüm mallarda, uluslararası tekeller, fiyatları da belirler. Bu dev tekeller karşısında, bizim yerli tekeller, kamu ya da özel, birer cüce bile sayılamayacak kadar k  kt rl r. Piyasa ekonomisine geçerken, gerçekte, bu dev tekellerin daha kolay at oynatması sürecine girilmektedir.

Uluslararası dev tekeller, ülkede, istedikleri malın fiyatını, istedikleri gibi arttırabilir ve hükümeti yine kendi mallarını alma durumunda bırakabilirler. Örneğin bir "Genel Gıda" Ortaklığının, i piya-

sada istediği gibi fiyat artışları sağlaması, bir malın yerli fiyatını birkaç katına yükseltmesi, mali gücü ve öbür olanakları dikkate alınırsa, çok kolaydır. Bu durumda hükümetin yapabileceği, dışalım gitmek, Genel Gıda'nın mallarını, döviz ödeyerek getirtmektedir.

Piyasa ekonomisine geçerken, hükümetin izlemek istediği tek ekonomi politikası, gerçekte, dışalım gitmektir. Bu politikanın belirleyicileri de uluslararası tekeller olacaktır. Yeni, ileri ve çağdaş olarak nitelenen ekonomi politikasının özü budur.

Ülkenin ekonomik ve toplumsal bunalıma girmesiyle, 1980'li yılların başında uygulamaya konulan 24 Ocak kararları ve sonrasında, yatırımlar azaltılmış başta sanayileşme olmak üzere, yerli üretimin arttırılması bir yana bırakılmıştı. Aynı programın doğal bir sonucu olarak, piyasa ekonomisi adı altında, bu kez, yerli üretim olanaklarının daha da daraltılması sürecine gidildiği söylenebilir. Örneğin, daha şimdiden sigara satışları yarı yarıya azaldığı açıklanan Tekel İdaresi'nin, gelecek yıllarda üretimi arttırması nasıl beklenir? Bunun iş bulma ve bütün üretimi üzerindeki olumsuz etkileri nasıl giderilecektir?

Benzer üretim gerilemeleri, tarını ve sanayinin öbür alt dallarında da görülebilir. Sonuçta, yerli üretim olanaklarının arttırılması bir yana, bunların giderek azaltılması ve tasfiyesi sürecine girilmektedir. Bu gelişmelerin sonuçlarının, daha çok işsizlik, daha yüksek oranlı enflasyon ve yeniden döviz darlığı olacağını söylemek yanlış olmaz.

Sonuç

Son yıllarda ekonomide bir görünmez el'in giderek işlerlik kazandığı söylenebilir. Yerli üretimin arttırılması, sanayileşme başta olmak üzere, bir yana bırakılırken; uluslararası tekellerin görünmez eli, ülkeyi yabancı kaynaklı malların bir pazarı konumuna getirmeyi başarıyor.

Bu oluşumun adı da piyasa ekonomisine geçmek oluyor.

Açıktır ki bu, Smith'in sözünü ettiği görünmez el değildir. Yerli Smith'lerin bir türlü anlamadıkları, anlamak istemedikleri, ya da açıkça ve bilinçle destekledikleri, uluslararası tekellerin çıkarlarıdır.

(Cumhuriyet, 8 Mayıs 1984)

SORUN YALNIZ EKONOMİK DEĞİL

Bir hükümetin sermaye kesiminin yalnız bir bölümünün hükümeti olması, onların ekonomik sorunlarını bile çözemez duruma gelmesi, kendi varlık nedeniyle ters bir durumdur.

Ülke ekonomisinin gidişinin hiç olumlu olmadığı, bu konudaki göstergelerle, her gün yeniden kanıtlanıyor. Tüm diğer toplumsal ve ekonomik sorunlar bir yana bırakılarak bir toplumsal tutku konumuna getirilen fiyat artışlarının düşürülmesi, ya da enflasyonun hızının kesilmesi çabalarının başarısız olduğu görülüyor. Yıllardır uygulanan IMF damgalı ekonomi politikasının, enflasyon oranının düşürülmesi amacını bile gerçekleştiremediğini, bu politikanın en ateşli yandaşları da benimsemek durumunda kalıyor. Uygulanan ekonomi politikasının 5. yılının ortalarında tam bir çözümsüzlük içinde olunması, sorunun, olabildiğince tartışılmasını gerektiriyor.

Denilebilir ki, ekonomi politikası, diğer sorunları bir yana bırakarak, indirgendiği tek boyutta, fiyat artışlarının sınırlandırılmasında da çözümsüz kalmaktadır. Gerçekte, çözümsüzlük, bu ekonomi politikasının kendi içindedir. Yalnız bu çözümsüzlüğü, tek boyutuyla, yani ekonomik yönüyle irdelemek, anlamlı olmaz. Çözümsüzlüğün, ekonomik boyutu yanında, siyasal boyutunun da varlığı gözardı edilmemelidir.

Çağdaş demokratikleşmenin belirleyici niteliği, artık, siyasal demokrasi- toplumsal (ekonomik) demokrasi ayırımına izin vermemektedir. Genel olarak, emeğiyle geçinenlerin hakları başlığı altında toplanabilecek, toplu iş sözleşmesi, grev hakları, çalışma süresi ve koşullarıyla, işbulma, sağlık, eğitim gibi haklar, demokrasi kavramının ayrılmaz öğeleri özelliği kazanmışlardır. Sözü edilen ekonomik ve toplumsal hakların işlerlik kazanması, şu ya da bu biçimde halk oyu ile oluşan iktidarların kaçınamayacağı bir durumdur. Bu anlamda demokrasinin bütünlüğü ilkesi, günümüzün belirleyici özelliğidir.

Var olan hükümet, olağanüstü düzenlemelerin ve koşulların da yardımıyla, demokratikleşme konusuna tamamiyle sırt çevirmiş bir

konumdadır. Muhalefetin yapay ve etkisiz kalması, sendikacılığın varlığı yokluğuna eşit durumu ve diğer toplumsal örgütlerle ilgili sınırlamalar, hükümeti, tek boyutlu, yalnız ekonomik konulara ilişkin günlük kararlar alan bir konuma getirmiştir. Tüm bu "yardımcı koşullar hükümet etmenin tek boyuta, yalnız ekonomik sorunlara indirgenmesinin nedeni olmamalıdır. Bir başka deyişle, hükümet, yalnız ekonomik değil, siyasal sorumluluğunu da üstlenmelidir. Bu zorunluluğun bir toplumsal baskı sonucu değil, doğrudan hükümetten gelmesi, var olan koşullarda kaçınılmaz olmaktadır.

Hükümetin, yalnız ekonomik değil, siyasal konularda da hükümet etmesi gereğinin nesnel nedeni, biraz önce sözü edilen demokrasinin bütünlüğü ilkesidir. Genel oyla gelen bir hükümetin, sermaye kesiminin yalnız bir bölümünün hükümeti olması, üstüne üstlük, onların ekonomik sorunlarını bile çözemez duruma gelmesi, kendi varlık nedeniyle ters bir durumdur. Bu noktada, çalışanların, esnaf ve sanatkarların ve sermayenin önemli bir bölümünün istemlerinin sürekli olarak gözardı edilebileceğini veri almak, temel bir yanılgı olur. Kaldı ki bu durum, yeni hükümet arayışlarına geçerlilik kazandırabilir. Var olan hükümetin kaçınması gereken ana konu bu tür halk oyuna dayanmayan arayışlardır. Bunlara izin vermemektir. Sandıktan çıkan bir hükümetin öncelikli görevi, yeniden sandığa gidiş yollarını açık tutmak olmalıdır.

Çözüm olarak, kamuoyunu oluşturan çevrelerin son haftalarda öncelikle vurgulanmalarına karşın, temel sorun, yalnız ekonomik çözümsüzlük değildir. Hükümetin siyasal konularda çözüm üretmemesi, bir başka deyişle yalnız ekonomik konuların hükümeti özelliği taşıması çözümsüzlüğün diğer önemli boyutudur. Çözümsüzlük, demokratikleşme sürecindedir. Var olan Anayasa'da öngörülen hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi, bunların toplumsal yapıyla uyumunun belirlenmesi ve buna bağlı olarak yapılacak yeni düzenlemeler, toplumsal gelişme yönünden, hükümetin bir tarafa bırakamayacağı konulardır. Hükümetin, yalnız fiyat artışlarıyla uğraşan bir hükümet durumunda olması, öncelikle, kendisinin kaçınması gereken bir süreçtir. Hükümet etme sorumluluğunun içeriğinde, fiyat artışlarından başka öğeler de vardır.

(Nokta, Ağustos, 1984)

YATIRIMLARI ARTTIRAMAYAN "İSTİKRAR"

"İstikrar" politikaları, bunalımdan çıkış için, kısa bir süre (bir-iki yıl) uygulanırsa ve bunun sonunda ekonomi kararlı bir ortamda yeniden büyüme sürecine girerse, gerçek anlamda istikrar programı sayılır. Oysa 24 Ocak ve sonrası uygulama, bu anlamda bir istikrar programı değil, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla kalıcı bir ekonomi politikası niteliği kazanmıştır. Bu nedenle, ülkenin uzun dönemli gelişmesi açısından bu politikanın tüm boyutlarıyla ve nesnel olarak değerlendirilmesi gerekir. Nesnel, bilimsel tek ölçüt de üretim olanaklarının genişletilmesidir.

Ekonomi politikaları, toplumun farklı kesimlerine değişik biçimlerde yansır. Çıkar farklılaşmalarına, ekonomik konum değişmelerine neden olur. Bu nedenle, herhangi bir ekonomi politikasının, başarılı ya da başarısız sayılmasının, genellikle benimsenebilecek, nesnel ölçütü ne olmalıdır sorusunun yanıtı, toplum kesimlerine göre farklılıklar gösterir. Bu durum, yalnız işgücü ve sermaye gibi ana gruplar için değil, bunların alt ögeleri için de geçerlidir. Örneğin kaynak kullanımı dışsaticılar yararına düzenlendiğinde bu alanda ilişkisi olmayan sermaye kesimleri için uygulanan politika uygun sayılmaz.

Ülkemizde, 24 Ocak 1980'den bu yana uygulanmakta olan ekonomi politikası demeti incelenirken, bir başarı ölçütünden hareket edilmemesi gereksiz ve anlamsız tartışmalara neden olmakta uygun deyimiyle "sap ile saman" karıştırılmaktadır. Bu yazıda, önce nesnel bir ölçüt konusuna değinilmekte, sonra da uygulanan ekonomi politikasının bu ölçüte göre durumu ele alınmaktadır.

Gerekli Ölçüt:

Bir ekonomi politikasının, uzun dönemli ekonomik ve toplumsal gelişme açısından başarı ölçütü, onun, üretim olanaklarının genişletilmesine olan net katkısıdır. Ekonomi bilimi, toplumun üretim ola-

naklarının genişletilmesini ya da sermaye birikimi sürecine katkıları, ekonomi politikalarının değerlendirilmesinde ölçüt alır. Bu genel ve aynı zamanda nesnel ölçütün alt öğeleri, kuşkusuz, hangi üretim olanaklarının ne ölçüde arttırıldığıdır. Bu sorular da çok önemli olmakla birlikte, üretim olanaklarının genişletilmesi genel ölçütünün gerçek anlamda bir değerlendirmesinin temelini oluşturduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Üretim olanaklarının genişletilmesi, gelişme sürecindeki bir ekonomide, olmazsa olmaz bir özellik taşıır. Bir toplumsal yapı varlığını sürdürebilmek için üretim olanaklarını genişletmek zorundadır. Önce, gelişmişlik bir üretim düzeyi sorunudur ya da üretim düzeyi gelişmişliğin kendisidir. İkinci olarak, üretim olanaklarının genişletilmesiyle, bireylerin üretim sürecine katılmaları sağlanabilir. Toplumsal yaşamın varlık nedeni olan, bireylerin yeteneklerine göre üretime katılmaları, yalnız ve ancak bu yolla sağlanabilir.

Beşinci yılını tamamlayan ve bu yıl yürürlüğe konulan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nca da tümüyle benimsenerek gelecek beş yıl da uygulanması istenen 24 Ocak ekonomi politikası, yerli üretim olanaklarını ne ölçüde arttırmaktadır? Bu sorunun yanıtı, son beş yılın yatırım eğilimlerinden izlenebilir. Yatırımların, gerek sayısal boyutları, gerekse nitelikleri, uygulanan politikanın değerlendirilmesi açısından temel göstergelerdir.

Son beş yıl süresince, toplam yatırımların sayısal artışı, çoğu yıl, fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. Bu durum, özellikle, 1980, 1983 ve 1984 yılları için geçerlidir. Öbür yıllardaki yatırım artışları da bu yılların eksikliğini kapamaktan çok uzaktır. Örneğin 1984'te, fiyat artışları - ilk belirlemelere göre- yüzde 50'den fazla olmuş, toplu yatırımların -parasal - artışı yüzde 46 dolayında kalmıştır. Bu durumda, 1984'te üretken sermayeye net katkıdan söz edilemez, tersine, üretim olanaklarının daraldığı belirtilebilir. Bu olgunun "istikrar" programının beşinci yılında da sürmesi, yalnız 24 Ocak'ın başarısızlığının değil, bunalımdan beş yıl sonra bile çıkılamadığının da bir göstergesidir.

Yatırımların sayısal olarak azalması, nitelikleriyle birlikte incelendiğinde çok daha ilginç ipuçları vermektedir. Toplam yatırımların alt sektöre dağılımı verileri, tarım ve sanayi gibi üretim kesimlerinin, incelenen yıllarda, giderek daha az oranda yatırıma konu olduklarını

göstermektedir. Nitekim bu iki sektörle birlikte eğitim yatırımları, 1984'te ülke ortalamasının altında -en az- oranda parasal olarak artmıştır. Bu açıdan, geçen yılın da üretim olanaklarının genişletilmesinde bir "kayıp yıl" ya da beşinci kayıp yıl olduğu sonucuna varılabilir.

Yatırım eğitimleriyle ilgili olarak vurgulanması gerekli bir nokta da, sanayie yapılan kamu yatırımlarının görelî payının bilinçle azaltılmasıdır. Programın uygulanmasına dek, geleneksel olarak toplam kamu yatırımları içinde yüzde 27-28 gibi bir paya sahip olan kamu sınai yatırımları oranı, geçen beş yılda sürekli azaltılmış ve 1984'te yüzde 17.6'ya indirilmiştir. Dünya Bankası ve IMF'nin önerilerine çok uygun olan bu "azaltmanın" yerini yerli ya da yabancı özel sermaye almamış ve ekonomik gelişmede sanayileşmeden vazgeçilmesi gibi bir durum doğmuştur.

Son yıllarda dışsatım içinde sanayi ürünleri payının artışı, çok büyük ölçüde, varolan üretim kapasitelerinin daha yüksek oranda kullanımı sonucudur. Bu süreçte, iç pazarda sınai ürün talebinin, maaş ve ücretler olabildiğince düşük tutularak kısılması etkili olduğu gibi, sanayi ürünlerinin dış pazarlarda iç ve dış piyasa fiyatlarının altında bir fiyatla satılması, özendirme önlemlerine ek olarak etkili olmaktadır. Ancak, sınai ürün dışsatımındaki artışların da yatırımları uyarıcı bir etkisi olmadığı açıktır.

Sonuç

"İstikrar" politikaları, bunalımdan çıkış için, kısa bir süre (bir -iki yıl) uygulanırsa ve bunun sonunda ekonomi kararlı bir ortamda yeniden büyüme sürecine girerse, gerçek anlamda istikrar programı sayılır. Oysa 24 Ocak ve sonrası uygulama, bu anlamda bir istikrar programı değil, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla kalıcı bir ekonomi politikası niteliği kazanmıştır. Bu nedenle, ülkenin uzun dönemli gelişme açısından bu politikanın tüm boyutlarıyla ve nesnel olarak değerlendirilmesi gerekir. Nesnel, bilimsel tek ölçüt de üretim olanaklarının genişletilmesidir.

İstikrar politikası, beş yılını tamamladığı ve yeni bir beş yıl daha uygulanmasının beklendiği bu günlerde, kaynakları yeniden üretim yönünde harekete geçirememenin aksaklıklarını taşımaktadır. Üretim

olanaklarını geliştirici, yerli üretim temelini arttırıcı özelliklerden yoksun bir politikanın, değil ekonomik gelişme, iş bulma ve sanayileşme gibi ana sorunlara çözüm bulması, çok sözü edilen "fiyatlar artışlarını sınırlama" amacına ulaşmasını beklemek bile gerçekte bir "ham hayaldir" dir.

(Cumhuriyet, 19 Mart 1985)

24 OCAK'IN EKONOMİ POLİTİĞİ

I. EKONOMİK SORUN VE TÜRKİYE EKONOMİSİ(*)

A. Ekonomik Sorun

Toplumumuzda, ekonomi ile ilgili konular, son yıllarda giderek daha yoğun bir biçimde tartışılıyor. Kamuoyu, ekonomik konularla daha çok ilgileniyor. Ekonomik haber ve yorumların öne çıkmasıyla, bu konularda bilgilenme süreci de doğal olarak genişliyor. Yalnız, bu bilgilenme süreci, çok büyük ölçüde güncel, ya da tekil bir özellik gösteriyor. Tek tek olgulara bakılarak, sorunlar ve sonuçları üzerinde durulunca, ekonomik sorunu tüm yönleriyle, bir bütün olarak algılama ve bilinçle izleme olanağı da o ölçüde sınırlı kalıyor. Ekonomik sorunun ne olduğu bu noktada önem kazanıyor, öncelikle incelenmesi gerekiyor.

Ekonomi, yaşamı kazanmayla ilgili tüm etkinliklerin (faaliyetlerin) ve bunlardan doğan ilişkilerin bilimsel adıdır. Toplumumuzda çok yerinde kullanılan *yaşam kavgası* deyimi, özünde, ekonomik etkinlik ve ilişkileri anlatır. Ekonomik etkinlikler, çok genel bir ayırımla, üretim, bölüşüm, değişim, tüketim ve yeniden üretim süreçlerini içerir.

Gerçekte, ekonomik etkinliklerin özünü üretim oluşturur. Doğada, gereksinmelerini üreten ve bunun için de beyin gücünü kullana-bilen tek yaratık insandır. Üretim, ekonomiye ilişkin çözümlemelerde, toplumsal ve bireysel yönleriyle, önemlidir. Belli bir süre içinde daha çok üretim, daha nitelikli üretim, yaşamı kolaylaştırıcı araçların geliştirilmesi ve doğal güçlere egemen olunması, tarih boyunca toplumların temel amacı olma özelliği taşır. Denilebilir ki, üretimin nasıl yapıldığı, daha doğrusu nelerin, nasıl üretildiği, toplumların yaşam biçimini belirler.

Bu açıdan, yaşamın kazanılması da bireyin ekonomik etkinliklere nasıl katıldığına bağlıdır. Günümüzde, üretim başta olmak üzere, tüm ekonomik etkinlikler, toplumsaldır, hiç kimse yaşam kavgasını diğer insanlarla ilişkiye girmeden sürdüremez. Dolayısıyla, ekonomiye ilişkin çözümlemelerde, bu bireysel-toplumsal iç içelik önemle göz önünde tutulmalıdır.

(*) Bu bölümün II — VI. alt bölümleri, 22 — 26 Ocak 1986 tarihlerinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır.

Ekonomik etkinliklerin toplumsallığının gözardı edilmesi; yeterince vurgulanmaması ya da incelenmemesi, ekonomik ilişkileri yalnız biry-mal ilişkisine indirger, gerçek niteliğinden soyutlar. Nesnel ilişkilerin, öznel hiçimde algılanması sonucunu verir. Ekonomik bireyin, mal ve hizmetlerin kendisine sağlayacağı "fayda", bir başka deyişle, vereceği "haz" açısından değerlendireceği varsayımıyla, ekonomiye ilişkin çözümlerler, bu sınırlı yaklaşımın özellikleridir. O kadar ki, kişinin çalışıp çalışmaması da haz-fayda kavramlarıyla bağlantılı alınır. Oysa, nesnel olarak, çalışma, üretim sürecine katılma, bir zorunluluktur, öznel isteklere, psikolojik duruma göre belirlenmez.

Ekonomik etkinliklerin toplumsallığı, üretime katılanların ko-numunu belirlemeyi gerektirir. Üretime katılan işgücü ve üretim et-menlerinin gelişmişlik düzeyi ve bunların verimli bileşimi, birlikte üretim teknolojisini verir. Üretime katkısı olan işgücü ve araçların üretilenden alacakları pay, daha açık bir deyimle üretilenin nasıl bölüşüleceği, diğer ekonomik etkinlikleri, değişim, tüketim ve yeniden üretim süreçlerini belirleyeceğinden önem kazanır. Ekonomi biliminin öncülerinden D.Ricardo'nun, bölüşüm sorununu ekonominin ana konusu olarak algılaması, bu noktadan kaynaklanır.

Gerçekte, üretim sürecinde, üretime katılanların belli bir süreçteki gereksinmelerinden daha çoğunun elde edilmesi, denilebilir ki üretimin toplumsallığının da başlangıcıdır. Üretim "fazlası", bunun miktarı ve kullanımı, ekonomiye ilişkin çözümlerlerin anahtarıdır. Üretimin nasıl bölüşüldüğü sorununun önemi, özünde bu noktadan kaynaklanır. Üretim fazlasına kimin el koyacağı, bunu nasıl değerlendireceği, buradan yeniden üretim olgusunun nasıl sağlanacağı ekonomik sorunun temelidir.

Üretim ve bölüşüm ilişkileri anlamında ekonomik sorun, toplumsal yaşamın temeli olarak her zaman vardı. Ancak bunun, toplumsal bilinç düzeyine yükselmesi, ya da bilinçle algılanıp yorumlanması, belli koşulların, gelişmelerin bir sonucu olarak, sanayi devrimiyle, 18. yüzyılda başlamıştır, denilebilir. Sanayi devrimiyle, ki genellikle İngiltere'de başladığı söylenebilir, mal değişimine dayalı "fazla elde etme" anlayışı, yerini üretime dayalı fazla elde etmeye bırakmıştır. Bir başka deyişle, sermaye birikiminin kaynağının üretim olduğu anlaşılmıştır. Üretim olgusu, toplumsal gelişmede daha belirleyici

bir konuma gelmiştir. Üretimin bu belirleyiciliği, gerçek fazlanın kaynağı olması nedeniyledir. Bu süreç, tüketim, değişim, bölüşüm ve yeniden üretim gibi temel ekonomik etkinliklerin üretime bağımlılığını birlikte getirmektedir.

Artık değer olarak da adlandırılan ekonomik fazlanın kaynağının, mal değişimi ya da başkalarının mallarına el konulması (talan) değil, gerçekte, üretim olduğunun anlaşılmasıyla, ekonomik ve toplumsal ilişkiler yepyeni boyutlar kazanmış köklü biçimde değişmişlerdir.

Önce, sınai üretimin yaygınlaşması, pazar için üretimin gelişmesi, üretim tekniklerinde görülen hızlı değişme, üretim sürecinde, emek gücüyle sermayenin mülkiyetinin ayrışmasını daha da belirgin duruma getirmiş, netleştirmiştir. Açıktır ki, emek gücü fiziksel olarak işçiden ayrılamaz, buna karşılık üretim araçlarının mülkiyeti özel ellerde bulunabileceği gibi toplumsal da olabilir. Üretim araçlarının mülkiyetinin özel ellerde bulunması, bu mülkiyete sahip olanlara, salt sahiplikleri nedeniyle, üretimden pay alma olanağı vermektedir. Kapitalist üretim biçiminde üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemen olması, işgücünün sömürsü olgusunu ve buradan bölüşüm ilişkilerini öne çıkarmaktadır.

-Bu nokta, üretimin nasıl bölüşüldüğü, ekonomik ve toplumsal ilişkileri belirleyici bir nitelik taşır. Yalnız tüketim ve buradan yaşam biçimleri değil, yeniden üretim olgusu da bölüşüme göre belirlenir. Üretim fazlasına el koyan kesim, bunun kullanımını da bellirler. Ek olarak, toplumun, siyasal kültürel biçimlenmesi de, yine bu üretim fazlasının kullanımına göre olur. Mülkiyet üzerindeki tartışmalar bu olgudan kaynaklanır.

Ekonomik sorunun gelişme yönünü genç çizgileriyle ele almadan önce bir konuya değinilmelidir. Etkin bir üretim ve yeniden üretim sürecinin elde edilmesi için, üretim araçlarının, yani sermayenin özel ellerde olması bir önkoşul, bir gereklilik değildir. Kuramsal düzeyde kanıtlandığı, ayrıca sosyalist ülkelerde de uygulandığı gibi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti etkin bir üretime olanak verir. Çağımızda, sermayenin mülkiyetinin özel ellerde ya da toplumsal olduğu ekonomik yapılar, daha etkin bir üretim yarışı içindedirler.

Ekonomik gelişmişlik konusu, bu çerçevede açıklık kazanmaktadır. Bir toplumun gelişmişliğinin ölçütü, üretiminin düzeyi, niteliği ve nasıl bölüşüldüğüdür. Toplumsal olarak, üretimin düzeyi ve niteliği, toplumun, insangücü ve doğal kaynaklarının, üretim araçlarının etkin kullanımına ve üretim teknolojisine bağlıdır. Üretilenin nasıl bölüşüldüğü, ya da işgücünün sömürülüp sömürülmediği; toplumun bireylerinin yeteneklerini en üst düzeyde geliştirerek üretim sürecine katılmalarının sağlanıp sağlanmadığı gelişmenin belirleyici ölçütleridir. Tüm ekonomik yapılar, bu amaçlara yönelik çabaların sürekli biçimde tartışılmasına, görüş ve öneriler oluşturulmasına ve buna bağlı siyasal dönüşümlere tanıklık etmektedir.

Üretim araçlarında özel mülkiyetin egemen olduğu ekonomik yapılarda, sanayileşme düzeylerine göre bir ayırım, açıklayıcı öğeler taşımaktadır. Gerçekte, sınai üretim, daha etkin üretime olanak vermesi, yeni teknolojilerin kullanım alanı olması gibi niteliksel yönleriyle, gelişmenin itici gücü sayılır. Bu nedenle, İngiltere'den sonra, diğer Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Japonya, sanayileşmede, "ikinci kuşak" olarak başarılı olmuşlardır. Ancak, yine özel mülkiyetin egemen olduğu toplumlar, Güney Amerika, Ortadoğu, Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle Afrika toplumları sınai üretim alanında bu dönüşümü gerçekleştirememişlerdir.

Genellikle üçüncü dünya, azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan bu sonuncu grup, gelişmiş kapitalist ülkelere göre denilebilir ki daha az türdeş üretim yapılarını içerir; üretim teknolojileri çok büyük farklılıklar gösterir. Bunların içinde, ekonomi yazınında, yarı-sanayileşmiş ülkeler denilen içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu bir alt gruptan söz edilebilir.

Yarı-sanayileşmiş ülkelerin konumu, yıllarca tartışılan bir soruyu gündemde tutmaktadır. Özel girişimci bir yaklaşımla, sanayileşme olanağı var mıdır? Diğer bir biçimiyle, temel soru şudur: Varolan yapısıyla kapitalist düzen, yeni sanayileşen ülkelerin bu süreci tamamlamalarına olanak verir mi? Bu önemli ve tartışmalı soru üzerine, bu çalışma çerçevesinde şu noktalara, daha doğrusu genel eğilimlere dikkat çekmekte yarar vardır.

Önce, ABD, Almanya ve Japonya örnekleri başta olmak üzere, sanayileşmede ikinci kuşak olarak adlandırılan ülkelerin ekonomi poli-

tikalarında önemle vurgulanması gereken bir özellik, bir ortak nokta bulunmaktadır: Bu ülkeler, yerli sınai üretimlerinin gelişimini dış rekabete karşı korunan bir ortamda sağlamışlardır. Diğer sanayileşmiş ülkelerin pazarı olmadan, yerli sınai üretim olanaklarını genişletmek üzere bilinçli ekonomi politikaları izlemişlerdir. Dış rekabete karşı korumacılık, bu ülkelerin sanayileşmelerinin belirleyici özelliğidir. Buna karşılık, iç pazarını yabancı sınai mallara "açan" ülkelerin sanayileştini gösteren tek bir örnek bulunmamaktadır.

İkinci olarak, sanayileşmiş/ gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik bunalımla karşılaştığı dönemler, özellikle 1930'lu yıllar ve Savaş yılları, bir kısım azgelişmiş ülkelerin yerli sanayilerini geliştirmelerine olanak vermiştir. Bu tür yarı-bağımsız sanayileşme deneyimlerinin ilk örneklerinden biri ülkemizin Devletçilik denilen sanayileşme uygulamasıdır. Bunun gibi, sanayileşmiş ülkelerin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iç pazarları için üretime yönelmeleri, hızlı teknolojik gelişme ve silah sanayinin gelişimi, dış pazar savaşımını ikincil düzeye indirmiş, bu durum da azgelişmiş ülkelerin yerli sınai üretimlerini geliştirmelerine bir ölçüde olanak vermiştir. Tarihsel deneyimler, sanayileşmiş ülkelerin dış pazar edinme baskıları azaldığı ölçüde azgelişmiş ülkelerin yerli sanayilerini kurma olanağı bulduklarını göstermektedir.

Üçüncü nokta, son gelişmelerle ilgilidir. Özellikle 1974 petrol fiyatları artışı sonrasında, sanayileşmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere pazar edinme savaşimleri yeniden yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede yarı sanayileşmiş ülkelerin iç pazarlarını yabancı sınai ürünlere açmaları, ekonomik ve ekonomi-dışı baskı araçlarıyla sağlanmaktadır. Çelişik bir tutumla, sanayileşmiş ülkeler, kendi iç pazarlarında korumacı, azgelişmiş ülke pazarlarında serbest piyasa yanlısı bir politika izlemektedirler. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkeler, gelişmiş ülke pazarlarından pay alamazken, ya da bu pay çok sınırlı tutulurken, kendi pazarlarını olabildiğince sanayileşmiş ülkelerin ürünlerine açmak durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, yeni sanayileşen ülkelerin dünya sınai ürün pazarından pay "koparmaları" çok sınırlı kalmakta ve bu durum sanayileşmede önemli bir engel özelliği göstermektedir.

Belirtilen olgular göstermektedir ki, sanayileşme çabasındaki gelişmekte olan ülkelerin dünya sınai ürün pazarından pay koparmaları çok sınırlı kalmaktadır. Bu durum, iç pazar için üretime dayalı sanayi-

leşme politikalarını öne çıkarmaktadır. Ancak, yine yukarıda belirtilen noktalar, gelişmekte olan ülkelerin iç pazar için sanayileşmelerini de engelleyici öğeler, özellikler taşımaktadır. Gerçekte, gelişmekte olan ekonomilerin pazarları, gelişmiş kapitalist ülkelerin sınai ürünleri için kullanılmak istenmekte, bunun sağlanması için de, yerli sınai üretimin geliştirilmesi ekonomik ve ekonomi dışı baskı yöntemleri kullanılarak engellenmektedir.

Bu durum, azgelişmişlikten kurtulma çabalarına yeni tartışma boyutları getirmektedir. Öncelikle, gelişmekte olan ekonomilerin bir "bağımsız sanayileşme" stratejisi uygulayıp uygulayamayacakları kuramsal tartışmalara konu olmaktadır. Ek olarak, ekonomik gelişme ile toplumsal yapının demokratikleşmesi arasında "öncelik" konusu gündeme gelmektedir. Bu noktalar üzerinde kısaca durulmalıdır.

Gelişmekte olan ekonomilerin bağımsız bir sanayileşme politikası izlemelerini olanaklı kılan iç ve dış koşullar neler olabilir? Burada, işgücünün niteliği, iç pazar için üretime öncelik verecek politikaların uygulamaya konulmasında ekonomik ve siyasal destekler, iç pazarın ne tür sınai ürünlerin etkin üretimine olanak verdiğinin saptanması gündeme gelmektedir. Yerli toplumsal güçlerin, özellikle, işgücü ve özel sermaye kesimlerinin tutumu, ya da bağımsız sanayileşme yönünde ortak çabaları, bu noktada önem kazanmaktadır. Dış koşullar ise, azgelişmiş ülkelerin işbirliği, sosyalist sistemden üretim teknolojisi ve finansman sağlama olanakları ve yerli sermayenin gelişmiş kapitalist ekonomilerle bağımlılık derecesi biçiminde sıralanabilir. Kuşkusuz bu genel etmenleri, her ülkenin kendi özgü koşullarında değerlendirmek gerekir.

Azgelişmişlikten çıkışta temel sorunlardan biri de, ekonomik gelişme ile toplumsal yapının demokratikleşmesi arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Gelişmekte olan toplumsal koşulların hak ve özgürlüklerin ancak sınırlı kullanımına olanak verebileceği, sermaye birikimi düzeyinin çağdaş gönenç (refah) toplumu uygulamasına yeterli olamayacağı öne sürülmektedir. Bu durum, azgelişmişlikten çıkışta, en önemli sorunlardan birini yaratmakta, baskıcı yönetimlerin geçerli ve egemen olmalarına yol açmaktadır. Günümüzde ekonomik sorunun en önemli yönlerinden biri de budur.

Türkiye ekonomisinin 24 Ocak 1980 gelişmeleri, yukarıda ana çizgileriyle özetlenen ekonomik sorun çerçevesinde incelenecektir. Uygulanmakta olan ekonomi politikasının ekonomik ve toplumsal yapıyı ne yönde geliştirmeye çalıştığı, yedi yılda alınan sonuçlar, özellikle üretim ve bölüşüm sorunları çerçevesinde irdelenecek, daha sonra da ekonominin geleceği demokratikleşme sorunu da dikkate alınarak tartışılacaktır. Ancak, çalışmanın anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle, ekonominin 1980 öncesi gelişme eksenleri üzerinde, kuşbakışı, durulacaktır.

Hatırlanacağı üzere, 24 Ocak 1980'de yürürlüğe konulan bir dizi önlemlerle ekonominin bunalımdan çıkması amaçlanıyordu. Bu tür kararlılık (resmi deyişle istikrar) politikaları, niteliği gereği, kısa bir süre, genellikle bir-iki yıl uygulanır. Oysa 24 Ocak, bu anlamda bir kararlılık programı değil, toplumsal ve siyasal boyutları geleceğe dönük ekonomik yaklaşımlarıyla kalıcı bir nitelik göstermektedir. Özellikle bu nedenle de, ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

B. Ekonominin Tarihsel Gelişme Doğrultuları

Ekonomik gelişme sorunu ülkemizde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında tartışılmaya başlanmıştır, denilebilir. İmparatorluğun yabancı sınai ürünlerin pazarı durumuna girmesini, yoğun dış borçlanma ve yabancı özel sermaye girişleri izlemiştir. Yabancı sermaye özellikle, bankacılık, demiryolu ulaşımı (yapımı) ve madencilik gibi alanlarda egemen biçimde ülke kaynaklarına el koyuyordu. Bu olgular, yerli özel sermaye birikimini sınırlıyor, üretim olanaklarının genişlemesini engelleyici bir etki yapıyordu. Bu koşullarda, Osmanlı yönetimi, bir taraftan birkısım sınai ürünlerin kanu girişimlerine üretilmesi yönünde çaba harcarken diğer taraftan da yerli özel sermaye birikimi için birkısım özendirme (teşvik) önlemleri almaktaydı.

Cumhuriyetin ilk onyılında, yabancı sermayenin ülkeyi terkettiği bir ortamda, benzer önlemlerle özel sermaye birikimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çabaların yetersiz kalmasıyla, 1930'lu yıllarda, dünya kapitalist düzeninin bunalım yıllarında, ekonomik gelişme sorunu somut tartışmalara konu olmuş, kamusal çözüm yolları aranmıştır. Ülkemizin, az gelişmiş ekonomilerinde ilk örneklerden biri olarak uygula-

nan devletçi sanayileşme politikası bu çabaların ürünüdür. Devletçi sanayileşme, kamu girişimciliğiyle temel tüketim malı sanayilerinin kurulmasını, doğal kaynakların ve yerli tarım ürünlerinin değerlendirilmesini amaçlıyordu. Vurgulanması gereken, devletçi sanayileşme girişiminin, özel kesime destek olacak biçimde algılandığı ve düzenlendiğidir. Özetle, 1980'li yıllara kadar, ekonomi politikasının iki ana eksenini vardır: Ülkenin sanayileşmesi gereği ve kamu kesimi desteğiyle özel sermaye birikiminin artırılması.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kamu girişimciliği yerine özel girişime dayalı ekonomi politikaları öncelik kazanmış, ancak uygulamada özellikle sınai üretim alanında kamu girişimciliğinden vazgeçilememiş ve dokuma, şeker, çimento gibi temel mallarda üretim kapasiteleri kamu kesimi eliyle artırılmıştır. Benzer bir eğilim, 1960 sonrası planlı kalkınma döneminde de geçerli olmuştur, denilebilir. Ancak bu kez kamu sınai kuruluşları daha çok demir-çelik, kağıt, petro-kimya gibi ara malları üretimine yönelirken, özel kesim, özellikle dayanıklı tüketim mallarının yerli üretime yönelmiştir.

Bu arada, 1950'li ve 1960 'lı yıllarda, özel sanayi sermayesinin, büyük ölçüde yerli ticari sermayenin üretken sermayeye dönüşümüyle gerçekleştiği vurgulanmalıdır. Yabancı sermaye ile ve kamu ekonomik kuruluşlarıyla "ortaklıklar" kurarak, yerli ticari sermaye, bir ölçüde de olsa, sınai üretime yönelmiştir. Bu durum, özellikle 1960'lı yıllarda, dayanıklı tüketim malı (otomotiv, buzdolabı, çamaşır makinesi, diğer elektrikli ev araçları gibi) üreten kesimlerde belirgindir. İlgili malların o zamana kadar dışalım ve iç pazarda satışıyla uğraşan ticari sermaye, iç pazarın "montaj" türü üretimi kârlı kılması üzerine, bu tür yerli üretime yönelmiştir. Üretim teknolojisi tümüyle dışarıdan sağlanan ve iç pazar için üretime yönelen bu sanayileşme, birkısım yapısal aksaklıkları da içinde taşımaktaydı. Bunlar sırasıyla, firma daha doğrusu üretim ölçeği, üretimin niteliği ve pazar yapısı olarak sıralanabilir.

Özel sermayece kurulan dayanıklı tüketim malları sanayileri, gerek ekonomik gerekse teknolojik bakımdan etkin üretim ölçeğinin çok altındaki kapasitelerle kurulmuştur. Bu durum, herşeyden önce yüksek maliyet anlamına gelir. Kaldı ki, aynı malı üreten çok sayıda üretim birimi kurularak, ölçek konusu bir sorun olarak görülmemiştir. Dışalım yasaklarıyla korunan bir ortamda iç pazar için üretim, üretilen

mal niteliğinin düşük olmasına katkıda bulunmuş, bu sorunun giderilmesi için de etkin bir kamusal denetim mekanizması geliştirilememiştir. Ek olarak, ülke içi dağıtım ve bakım hizmetlerini elinde tutan, kökeni ticari sermaye olan üretici kesim-firma sayısının çokluğuna karşın bir fiyat rekabetine girme gereği duymamış ve tekelci, yarı-tekelci pazar yapıları oluşmuştur. Başlıca parçaları, ara malları dışalımla sağlanan bu sinai üretim, özellikle dış ödeme güçlükleri ortamında, üretmemeye sorunuyla karşılaşmak durumundaydı.

Sanayileşmenin önemli yönü, sinai üretimin yalnız sayısal artışı değil, bileşiminin, niteliğinin de değişimidir. Planlı kalkınma döneminde bu sorun, 1960 yılların ikinci yarısında ve 1970'li yıllarda, ara malları ve yatırım malları üretiminin artırılması biçiminde algılanmaktaydı. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin ivme kazanması, üretim teknolojisinin geliştirilmesi ve giderek teknolojinin yerli üretimi, yalnız ve ancak bu yaklaşımla gerçekleştirilebilirdi. Bu süreçte, genellikle özel girişime öncelik veren hükümetler de, kamu ekonomik kuruluşlarından bu doğrultuda yararlanma yoluna gitmek durumundaydı.

Ekonomi politikasının eksenini yerli sinai üretimin artırılmasının oluşturduğu 1980 öncesinde, birkısım ek eğilimler, gelişmeler önem kazanmaktadır. Yerli üretime öncelik veren politikaların zorunlu boyutları bu çerçevede açıklık kazanmaktadır. Önce, iç pazarın, yerli üretimi satın alınabilecek biçimde genişlemesi gerekliydi. İç pazarın, genişlemesinin iki alt ögesi bulunmaktadır. Bunlardan biri, kırsal kesim, ya da tarım sektörüdür. Bu sektörde, öncelikle üretim ve tüketim yönleriyle pazara açılma sürecinin yaygınlaşması, giderek tamamlanması, bunun için de tarımsal gelirlerin artırılması gerekliydi. Tarım ürünleri fiyatlarının genel fiyat artışlarının üzerinde tutulması, yaklaşımın ana ögesidir. Buna ek olarak, kentleşme olgusu da, pazar yaratmanın ve tarım dışı sektörlere ucuz emek gücü sağlamanın bir aracı durumundaydı.

İkinci olarak , iç pazarın genişletilmesinin bir diğer yolu, işçi ücretleriyle, memur maaşlarının alım gücünün artırılmasıydı. Bu nedenle, 1980 öncesinde, 12 Mart 1971 sonrasının bir-iki yılı bir yana bırakılırsa, emek gelirlerinin alım gücü sürekli bir biçimde artırıldı.

Burada vurgulanması gerekli üçüncü nokta, 1980 öncesi gelir politikalarının siyasal yönüdür. Hak ve özgürlüklerin yaygınlaştığı,

özellikle toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının işlerlik kazandığı bir ortamda, ücretlerin alım gücünün artırılması, genel oy ile oluşan hükümetler için bir zorunluluktur. Bir başka deyişle, 1980 öncesinin ekonomi politikalarının siyasal yönü özgürlüklerin kullanımına, bir ölçüde de olsa olanak vermektedir. Bu nokta, daha sonra değinileceği gibi, 1980 sonrası ekonomi politikalarının bu yönüyle incelenmesini, demokrasiyle ilişkilendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Ülke, 1970'li yıllara gelindiğinde, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminde oldukça yol almıştı, denilebilir. Ancak, sınai üretim yapısının düşük kapasite, ilkel teknoloji ve dışalım girdi kullanma gibi nitelikleri, ekonomiyi, iç ve dış gelişmelere daha duyarlı bir duruma getiriyordu. Örneğin, dış ödeme güçlükleriyle karşılaşılması yerli üretimi daha da güçleştirmekteydi. Nitekim, 1974 yılında ve sonrasında, petrol fiyatlarının hızla artışı dış ödeme güçlükleri yarattığında, sınai üretim, dışarıdan girdi sağlamadaki güçlükler nedeniyle, büyük düşüşler gösterdi. Bu durum iç piyasada istemlerin karşılanamaması ve fiyat artışları sonucunu verdi. Özetle, ekonomik bunalım özünde sınai üretim bunalımı özelliği gösterdi.

Yine aynı yıllarda, bu kez makine ve motor sanayilerinin kurulması, bu alanlarda da yerli üretime geçilmesi doğrultusunda çabalara tanık olundu. Özellikle SAN'lı kuruluşlar olarak adlandırılan kamu girişimleri bu amaca yönelik olarak kuruldu. Ayrıca özel kesim, makine ve motor sanayilerini kurma girişimlerinde bulundu, kendi içinde uğraşı verdi. Sorun özünde ne tür makine ve motor üretimine geçileceği ve yerli yapım için işbirliği yapılacak yabancı sermayenin hangisi olacağı noktasında düğümleniyordu. Niteliği gereği, makine ve motor üretimi, diğer sektörlerdeki üretimi belirleyecek, doğrudan etkileyecekti. Gelecekteki sanayileşmeye damgasını vuracaktı. Çok değişik teknolojilerle, yine çok sayıda firmaca yürütülen dayanıklı tüketim malları yerli üretimi bu bağlantıda, teknolojinin yerli üretimiyle doğrudan ilgilenmek konumundaydı. Özel kesim firmalarının kendi aralarında görülen makine ve motor sanayilerine yönelme, bu yönde uğraşı verme girişimleri bu nedenlerden kaynaklanıyordu. Ekonomik bunalımla birlikte bu girişimler de sonuçsuz kaldı.

Petrol fiyatlarındaki artış, 1974 sonrasında, ekonominin dış ödemelerinde giderek ağırlaşan güçlükler yarattı. Özellikle, 1978-79'

da, dış krediler sağlama yönündeki tüm girişimler başarısız kaldı. TL'nin döviz kurunun % 87 dolayında devalüasyonu da yetersiz kaldı. Gerçekte, Türkiye'nin başlıca dış kredi kaynakları, sanayileşme girişimlerini gereksiz buluyor ve sanayileşmeden vazgeçilmesini öneriyorlardı. Bilindiği gibi bu tür önerilerin başlangıcı, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllara uzanmaktadır. ABD ve Dünya Bankası uzmanları, daha 1950'de ülkede demir-çelik, kağıt, ağır kimya sanayilerinin kurulmasını belirtiyorlardı. Benzer öneriler, 1960'lı yıllarda da yinelenmişti. Dış ödemelerdeki güçlüğün temelinde sanayileşme konusundaki bu uyumsuzluk sorunu yatmaktaydı.

C.24 Ocak 1980— Sonrası Ekonomi Politikaları

Ekonomi politikasının köklü biçimde değişimi, 24 Ocak Kararlılık (İstikrar) önlemleriyle başlatıldı. Günümüze dek uygulanan ve 1985 -89 dönemi için uygulanması öngörülen Beşinci Plan döneminde de sürdürülmek istenen bu politikaların başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. *Ekonomik kararlarda, fiyatlar göstergeci.* Tüm ekonomik etkinliklerde, sunum ve isteme göre oluşacak fiyatlara göre davranılmalıdır. Ancak bu yolla, etkin kaynak kullanımı, üretim ve fiyat kararlılığı sağlanabilir.

Özel girişimciliğe dayalı ekonomilerde, fiyatların sunum ve isteme göre oluşması, esasen, kuraldır. Ancak, Türkiye'de ve benzeri ülkelerde, piyasa yapısından doğan aksaklıklar, hükümetlerin, birkısım ürün ve hizmetlerin fiyatını saptama durumunda bırakmaktadır. 24 Ocak sonrasında, amaçlanan ve gerçekleştirilmek istenen, özellikle üretim etmenleriyle döviz kurunun sunum ve isteme göre belirlenmesidir.

Temel üretim etmenleri, bilindiği gibi, işgücü ve sermayedir. Bunların fiyatı olan, ücretlerin ve faiz oranlarının, sunum ve isteme göre belirlenmesi bunların içinde görece olarak daha kıt olan sermayenin fiyatını yükseltecek, daha bol olan işgücünün fiyatını, azaltacaktır.

Ücret ve maaşların alım gücünün düşük tutulmasının başlıca üç amacı vardır: a) kâr oranlarını artırarak, iç ve dış sermayenin yatırımlara yönelmesini sağlamak, b) yerli üretimin maliyetini düşürerek, dış pazarlarda satılmasını kolaylaştırmak ve c) iç sistemi kırmak, bununla,

TABLO : I- 1.

BİR KISIM SANAYİ ÜRÜNLERİNİN "KİŞİ BAŞINA" ÜRETİMİ
1984

Ülkeler	Pamuklu Dokuma	Çimento	Hamçelik	Elektrik
Türkiye	11.5	321.2	56.2	638.5
Brezilya	—	147.0	135.1	1221.7
Meksika	0.9	239.4	72.2	1035.1
Batı Almanya	0.2	469.4	496.3	6444.7
İtalya	—	672.2	208.7	3164.9
Yunanistan	—	1 345.5	—	2306.7
Pakistan	3.2	48.2	—	222.2
Mısır	16.5	100.7	—	—
Bulgaristan	40.6	637.5	176.8	4975.5
SSCB	29.2	472.9	401.8	5429.1
ABD	10.3	297.7	199.0	10209.2

Notlar: 1. Pamuklu dokuma verileri, Türkiye, Mısır, Bulgaristan ve ABD için metre, Batı Almanya ve Meksika için kg, Pakistan ve SSCB için metrekare olarak verilmektedir.

2. Ham çelik ve çimento kg, elektrik ise kilovatsaat olarak.

3. Meksika ve SSCB'nin pamuklu dokuma üretimiyle, SSCB'nin çelik üretimi ve Brezilya'nın elektrik üretimi 1983 verileridir.

Kaynak. Birleşmiş Milletler *Monthly Bulletin of Statistics*, Nov. 1985.

TABLO: I.1 'de, ekonominin sınai üretim düzeyi, birkısım ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Seçilen ülkeler, gelişmişlik düzeyi Türkiye'ye yakın, daha az ya da daha çok gelişmiş gibi üçlü ayırımı göre belirlenmiştir. Karşılaştırmanın ayrıntılarına girmeden belirtilebilir ki, Türkiye, ham çelik ve elektrik gibi önemli sayılabilecek gelişmişlik göstergelerinde çok düşük üretim düzeyine sahiptir. Sayılar, ülkenin sanayileşme yönünde bilinçli, tutarlı ve etkin bir politika uygulanması gerektiğini göstermektedir.

bir yandan iç fiyat kararlılığını, diğer yandan da ülkede tüketilmeyen (alınamayan) ürünlerin dışsatımını sağlamak. Ücretlerin düşük tutulmasıyla bu amaçlara ulaşılamayacağı, daha sonra açıklık kazanacaktır.

Sermayenin fiyatı olan faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla, sermaye kıt olduğundan, faizler yükselecek ve bu durum faiz kazancı elde etmek amacıyla birikimleri (tasarrufları) artıracak, kaynak yaratılmasını sağlayacaktır. Ek olarak, sermayenin fiyatının artışı, yatırımların, daha az sermaye kullanan alanlara yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca yüksek faiz, yabancı sermaye girişini artıracaktır.

Fiyatların, sunum ve isteme göre belirlenmesi kuralı, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değeri (döviz kuru) için de geçerli olmalıdır; 1980 öncesinin aksine, değişken döviz kuru uygulaması getirilmelidir. Genellikle, yabancı paraların istemi sunumundan fazla olduğundan, TL sürekli değer kaybedecek, ya da devalüasyonlar süreklilik kazanacaktır.

Ekonomik kararların alınmasında, fiyatların tek yol gösterici, belirleyici sayılmasının en önemli etki alanı, kuşkusuz, yatırımlardır. Yaklaşımına göre, güvenlik ve birkısım altyapı yatırımları dışında, devletçe yatırım yapılmamalı, bu işlevi, özel girişimler üstlenmelidir. Özel girişimciler, fiyat göstergelerine göre en kârlı buldukları alanlara yatırım yapacaklar ve bu durum sermaye kaynaklarının en etkin kullanımını sağlayacaktır. Gerçekte, 24 Ocak'ın mantıksal kurgusuna, ya da kuramsal yapısına göre, özel girişimcilerin kaynaklarını, yatırıma mı yoksa tüketime mi ayıracakları da, kendilerinin "fayda" anlayışına göre belirlenecektir. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulanmakta olan ekonomi politikasının, en önemli, belirleyici ve olumsuz etkileri olabilecek yönü bu noktadadır. Özel sermaye kesiminin fiyat göstergelerine göre vereceği yatırım kararları, ülkenin, ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlar mı? Ülkemizin daha önceki deneyimleri ve gelişmekte olan ülkeler bu sorunun yanıtının kesinlikle olumsuz olduğunu yeterince kanıtlamaktadır. 24 Ocak'ın uygulandığı son altı yılın bu konudaki durumu daha sonra açıklık kazanacaktır.

2. *Ekonominin büyümesi, dışsatıma dayalı olmalıdır.* 24 Ocak yaklaşımı, ekonominin gelişmesini değil büyümesini öngörür. Bilindiği gibi, büyüme sayısal bir olgudur, varolan yapının sayısal genişlemesini içerir; buna karşılık gelişme, niteliksel bir süreçtir. Sayısal

büyümeyle birlikte, yapısal değişmeyi de içerir. Buradan, 24 Ocak politikasının, ekonominin yapısal değişimini öngörmediği, üretim yapısının değişimini tümüyle piyasa koşullarına bıraktığı, söylenebilir.

Ekonominin büyümesinde belirleyici etmenin dışsattım olarak alınması, özünde, yabancı özel sermaye ve dış borçlanmayı da içerecek biçimde algılanmalıdır. Bir başka deyişle 24 Ocak ekonominin biçimlenişini, geleceğini, dış ekonomik ilişkiler çerçevesinde görme ilkesine dayalıdır.

Ekonominin büyümesi dış ekonomik ilişkiler eksenine göre belirlendiğinde, dışsattım, dış borçlanma, yabancı sermaye ve dışalım en önemli değişkenler olmaktadır. 24 Ocak dışsattımın her ne pahasına olursa olsun artırılmasını öngörmektedir. Bununla, bir taraftan, iki kuş vurulacak, bir yandan yerli üretim dışsattım için artırılırken, diğer yandan da dış kaynak sorunu, ya da döviz sorunu çözüme kavuşacaktır. Dış borç alınabilmesi 24 Ocak'ın temelde, varlık nedenidir ve bunun sağlanması da, dışalımın serbest bırakılması, bir başka deyimle ülkenin yabancı malların pazarı durumuna getirilmesidir. Yabancı özel sermaye, eskiden olduğundan çok parasal olanaklar ve çalışma koşulları yönlerinden, özendirilmelidir. Serbest bölgeler oluşturulması, bu yaklaşımın bir alt ögesidir.

3. *Ekonomide kamu kesimi daraltılmalıdır.* 24 Ocak politikaları, ekonomide kamu kesiminin, özellikle üretim, fiyat saptama ve kaynak kullanımı süreçlerinde etkinliğini azaltmayı öngörür. 24 Ocak'a göre, kamusal karar süreçlerinin yerini, fiyat göstergeleri almalı, özel kesime fiyatlar yol gösterici olmalıdır. Para ve maliye politikaları, bu anlayışa göre, toplumsal kesimler için "tarafsız" bir biçimde yürütülebilir. KİT'lerin satılması, bütçe etkinliklerinin daraltılması bu yaklaşımın uzantılarıdır.

4. *24 Ocak ekonomi politikasının en öncelikli özelliklerinden biri de niteliksel özüdür.* Burada niteliksel özü deyişi, 24 Ocak'ın gerçekte, ülkenin sanayileşmesini bir tarafa bırakan bir anlayışı simgelediğini vurgulamak için kullanılmaktadır. Toplumsal ve ekonomik gelişme, belli amaçların bilinçle saptanması ve bu amaçlara yönelik politikala-

rın uygulanmasıyla sağlanabilir. Bu açıdan sanayileşme, kesin ve zorunlu tek seçenektir. 24 Ocak yaklaşımı, sanayileşmeyi bir amaç olarak, yukarıda belirtilen nitelikleri gereği, alamaz.

24 Ocak ekonomi politikaları, ek olarak belirtilmelidir ki, yeni, özgün ve yerli nitelikte değildir. Türkiye'ye bu politikalar, 1950'lerde, 1960 planlı döneminin başında ve 1970'li yıllarda, ısrarla önerilmekteydi. Özellikle Dünya Bankası ve IMF ile bunların sözcülüğünü yapan iktisatçılar, bu tür politikaları, diğer azgelişmiş ülkelere olduğu gibi Türkiye'ye de öneriyor; önermekle kalmayıp, olmazsa olmaz biçiminde benimsetmeye çalışıyordu. Burada olmaz dedikleri dış borç alabilmeydi. Uluslararası sermaye çevrelerinin 24 Ocak politikalarının uygulanmasında neden bu ölçüde baskıcı oldukları, bu politikaların uygulanmasıyla ilgili değerlendirmelerle, bu sıradaki gelişmelerin görülmesiyle açıklık kazanacaktır.

II. KAYNAKLAR VE KULLANIMLAR: I. SERMAYE

Herhangi bir ekonomi politikasının *başarı ölçütü* nedir? Ekonomi bilimi bu sorunun yanıtını vermektedir. Ekonomi politikalarının başarı ölçütü, kaynak kullanımıdır. Kaynakları, *üretim* için, daha çok harekete geçiren bir politika, diğerlerine göre daha başarılı sayılır. Kaynak deyimi, yalnız sermaye kaynaklarıyla doğal kaynakları değil, bunlardan çok daha önemli olarak, insangücü kaynaklarını da içerir. Bu ve bir sonraki bölümlerde, 24 Ocak'ın, sermaye ve insangücü kaynaklarını ne ölçüde üretim için harekete geçirdiği üzerinde durulacaktır.

A. Sermaye Kaynakları

1. Para, Sermaye

Sermaye kaynakları, üretimde kullanılan araç ve gereçlerle bunların artırılmasına yarayan parasal olanaklar anlamına gelir. Bunlardan birincisi, sabit sermaye, ikincisi de parasal sermaye olarak adlandırılır. Üretimde kullanılan araç ve gereçler de işgücü ve sermayenin üretimde kullanımı sonucu elde edilir. Bir ekonomi politikasının bu açıdan başarısı, yalnız varolan üretim araçlarının etkin ve verimli kullanımını sağlamasına değil, ek olarak, yeni üretim araçları üretilmesine, üretim olanaklarının bu yolla genişletilmesine, para sermayenin üretim araçlarına dönüştürülmesine bağlıdır. İç ve dış para sermayenin üretim araçlarına dönüşmesinin göstergesi de yatırımlardır. Dolayısıyla, 24 Ocak ekonomi politikalarının incelenmesinde, yatırımların sayısal ve niteliksel gelişimi ayrı bir önem kazanmaktadır. Varolan üretim araçlarının kullanım düzeyi ya da kapasite kullanımı konusunda 24 Ocak sonrasındaki gelişmeleri sonraya bırakarak, para sermayenin kullanım biçimlerini ele alalım.

Gerçekte, 24 Ocak ekonomi politikası, ekonomiye parasal değişkenlerle yön verme ilkesine dayalıdır. Kamu kesiminin daraltılmak istenmesi, para politikası araçlarını öne çıkarır. Ek olarak da fiyatları tek gösterge alan bir politikanın, parasal değişkenlere bağımlı olması doğaldır.

Parasal değişkenlerin başında, para sunumu gelir. 24 Ocak 1980 sonrasında para sunumu, enflasyonu sınırlı tutma amacıyla sınırlı

tutulmak istenmiştir. Ancak uygulamada, parasal olanaklar olabildiğince genişletilmiştir. Nitekim, dolaşımdaki para (banknot ve ufaklık) miktarı, 1979 sonundaki 144 milyar TL. dolayından, *yedi katına* yakın bir artışla, 1986 ortalarında bir trilyon TL.'nin üzerine yükselmiştir. Bu önemli *sayısal* genişleme kullanım biçimleri sorununu öne çıkarır, bu artışın niteliksel yönlerine değinilmesini gerektirir. Bu açıdan, Merkez Bankası ve diğer banka kredilerinin dağılımı, anlamlı sayılabilecek göstergelerdir. (Tablo: 2).

Parasal genişlemenin çekirdeğini oluşturan Merkez Bankası kredileri, ya doğrudan (hazineye açılan kısa süreli avanslar ve tarım ürünleri destekleme alımları için yapılan ödemeler yoluyla) ya da dolaylı olarak (bankalar sistemi aracılığıyla) ekonomiye girer. Merkez Bankası kredilerinin sayısal büyüklüğünden çok, ekonominin değişik kesimleri arasında dağılımları önemlidir. Ekonomide öncelik verilen sektörleri hangi faaliyetlerin genişletilmek istendiğini, Merkez Bankası kredilerinden izleme olanağı bulunmaktadır.

Bankalar sisteminin açtığı kredilerin kaynakları, Merkez Bankası kredileri, halktan toplanan tasarruflar ve kendi özkaynaklarıdır. Bankalar, bu kaynaklara göre kredi açar, para sermaye yaratır. Bankalar, Merkez Bankası'na sağlanan reeskont kredileri dışında kalan olanaklarını, karlılık durumuna göre kullanırlar. Bir başka deyişle, bankaların, kredilerini kullanım biçimleri, kredilerin sektörel dağılımı, dolaylı olarak, ekonominin gelişme doğrultularını, gösterir.

Burada belirtilmesi gerekli önemli nokta, parasal genişlemenin, toplumun değişik kesimleri, sınıflar bakımından, yansız olmadığıdır. Parasal genişleme, öncelikle, uygulanan ekonomi politikalarına bağlıdır. Ekonomi politikaları da belli sınıfsal çıkarları yansıtır.

Merkez Bankası'nın *doğrudan* kredileri arasında, hazineye açılan kısa süreli avanslar, 1980 sonrasında sürekli artmışsa da, bu artış, 1984 ve 1985 yıllarında çok büyük boyutlara ulaşmış, uygun deyimiyile tırmanışa geçmiştir. Bu durum, özünde hükümetin, vergi almamasından, ya da alamamasından, kaynaklanmaktadır. Bütçe giderlerini karşılamak için hükümet bu yıllarda Merkez Bankası olanaklarını zorlamakta, parasal genişlemeyi bu amaçla kullanmaktadır. Bu parasal genişlemenin enflasyonu körükleyeceği açıktır. Ek olarak, alınmayan vergilerin, üretim olanaklarını artıracak biçimde kullanılmadığı, yatı-

TABLO: II.1 KREDİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI, 1978-1986

	a. Merkez Bankası Kredileri					(Yüze dağılım ve toplam)			
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Hazine Avansı	23.4	24.0	28.0	28.3	29.2	27.4	60.0	69.9	66.3
Tarım Destek- lerine Alınları	29.0	27.1	22.5	25.3	22.3	15.6	5.0	5.2	5.2
Tarım	8.0	8.1	10.8	8.1	2.4	3.8	4.0	3.5	2.7
Sanayi	30.0	22.6	21.5	19.3	25.4	24.4	21.0	16.6	22
Maden, İplik ve Enerji	3.4	7.5	5.4	3.9	3.9	2.8	—	1.3	—
Ticaret*	2.6	2.8	2.5	1.4	4.3	9.5	2.0	1.3	4.4
Esnaf ve San.	1.5	1.4	1.2	1.4	1.3	1.6	3.0	1.2	1.8
Diğer	6.5	6.4	7.3	12.2	11.0	14.7	4.0	1.2	0.8
Toplam (Milyar TL Olarak)	241.9	382.1	655.2	925.3	910.5	1234.1	880.0	1066.2	1466.0

1985 Temmuz sonu verileri, diğer yıllarda, yılsonu verileri olarak.

II.1 b (DİĞER) BANKA KREDİLERİ, 1978-1985

(Yüzde dağılım ve Toplam)									
Tarım	17.9	18.3	18.5	20.2	18.6	21.2	16.8	17.1	
Sanayi	36.9	34.0	33.4	34.8	30.9	21.7	27.3	26.8	
Esnaf ve Sanatkar.	4.6	5.2	4.7	4.8	5.1	5.2	5.2	3.8	
İnşaat	8.2	3.9	4.8	2.5	3.9	3.4	7.9	9.3	
Diğer Ticaret	6.9	6.3	7.3	9.4	24.2	24.5	22.1	18.7	
İç Ticaret	11.8	10.2	9.5	11.2	15.7	19.9	17.8	19.9	
Toplam (Milyar TL Olarak)	296.3	446.2	789.3	1318.7	1805.6	2417.5	3149.3	3512.9	

1985 - 86 Temmuz sonu, diğer yıllarda yılsonu verileri.

Kaynak: DİE. T. İstatistik Yılı 1985. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, 1985, s. 104.

rımlara yönelmediği de, biraz sonra açıklık kazanacaktır. Merkez Bankası doğrudan kredilerinin ikinci ögesi olan tarım ürünleri destekleme alımları için yapılan ödemelerin, toplam içindeki payı, 1980 sonrasında sürekli azaltılmış, 1984 – 1985 yıllarında, % 5 dolayına indirilmiştir. Tarım kesimine kaynak aktarılmasının bu ölçüde azalan niteliği, gelecekte bu sektörün üretiminde önemli düşüşlere yol açacak boyutlardadır.

Merkez Bankası *dolaylı* kredilerinin eğilimleri de, kaynakların üretim-dışı sektörlerle yöneldiğinin somut göstergesidir. Nitekim, Tablo 2'den izlenebileceği gibi, tarım, sanayi, madencilik ve enerji gibi doğrudan üretken sektörlerin, Merkez Bankası kredilerindeki toplam payı 1980 öncesinde yılda yaklaşık % 40 dolayından, 1984'de % 25'e, 1985'de de % 18'e düşmüştür. Bu veriler, üretken sektörlerle açılan Merkez Bankası kredilerinin, 1985'de, mutlak sayı olarak da, 1980'deki miktarın altında olduğunu gösterir. Aynı sürede, toptan eşya fiyatları, 4,7 kat arttığına göre, üretken sektörlerle açılan Merkez Bankası kredileri, gerçek anlamda, azaltılmıştır. Özetle, Merkez Bankasınca yaratılan para sermaye üretim-dışı etkinliklere aktarılmaktadır.

Diğer bankaların kredilerinin sektörel dağılımı da Merkez Bankası kredilerine benzer bir özellik taşımaktadır. Tablo 2.b'den izlenebileceği gibi, toplam banka kredileri içinde tarım kesimi görece yerini koruyor sayılsa bile --ki bu nokta da tartışılabilir-- sanayiye, esnaf ve sanatkarlara ayrılan banka kaynakları, görece olarak azalmaktadır. Sanayi bankası kredilerindeki payı, 1978'e göre 10 puanlık bir azalmayla % 36,9'dan, 1985'de % 26,8'e düşmüştür. Buna karşılık, toplam banka kredileri içinde, iç ve dış ticaretin payı, sürekli artırılmış, 1980 öncesinde % 17 – 18 dolayından, 1982 ve sonrasında % 40 dolayına yükselmiştir. Bu gelişmeler, bankalarca yaratılan para sermayenin üretim için kullanılmadığını göstermektedir.

Biraz önce değinildiği gibi, banka kredilerinin karlı bulunan alt sektörlerle yöneledikleri varsayımı yapılsa, uygulanan ekonomi politikasının, üretimi karlı kılmadığı sonucuna varılabilir. Bir başka deyişle, ekonomi politikasının özünü oluşturan özendirme önlemlerinin, üretime öncelik veren üretimi karlı kılan bir nitelik taşımadığı görülmektedir. Bu durum, yatırım verileriyle de ayrıca kanıtlanmaktadır.

Parasal sermayenin, Merkez Bankası ve banka kredilerinden sonra üçüncü kaynağı, yabancı özel sermaye girişleridir. 1980 sonrasında, yabancı sermaye girişlerini artırmak üzere yeni özencümelere gidilmiş, yabancı özel sermayeye sağlanan güvenceler genişletilmiş, yurt dışına kar aktarılması kolaylaştırılmıştır. Ek olarak, 1980 öncesinin garantisiz ticari borçlarının yabancı sermayeye dönüşmesi kolaylaştırılmıştır. Tüm bu özencümelere sonucu, ülkemize gelen yabancı sermaye miktarında önemli sayılabilecek artış sağlanmış, izin verilen yabancı sermaye, 1980 öncesinde 230 milyon ABD dolarından 1986'da bir milyar doların üzerine çıkmıştır. Ancak, yabancı sermaye de üretken sektörlerle değil, üretim dışı alanlara gitmektedir.

2. Kamu Maliyesi

Bir "Sermaye kaynağı" olarak kamu maliyesinin iki yönü vardır: gelirlerinin kaynağı ve harcamalarının biçimi. Kamu gelirlerinin ana kaynağı vergilerdir. Dolayısıyla, vergilerin hangi kesimlerden toplandığı önem kazanır. Harcamaların da niteliği, dağılımı, sermaye birikimi açısından önemlidir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, hemen tüm toplumlarda, kamu kesiminin ekonomideki yeri ve etkinliği giderek genişlemektedir. Bu genel eğilim, gelişmiş kapitalist ekonomilerde, devletin toplumsal görev ve sorumluluklarından ve yeni teknolojiler üretimi gibi uzun dönemli amaçlardan kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonominin gelişmesinin sağlanabilmesi için kamu düzenleme ve girişimler, kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal gelişmesinde devletin, ya da kamu kesiminin, geleneksel olarak önemli bir yeri olduğu, bu konudaki tartışmalar bir yana, bilinir. Bu gelişme doğrultularına, dünyadaki ve ülkemizdeki süreçlerin kamu kesiminin etkinliğini artırmasına karşılık, 24 Ocak ekonomi politikaları, genel olarak kamu kesimini *daraltmayı* amaçlıyordu. Serbest piyasa ekonomisine geçilmesi amacıyla, ya da bu tür bir gerekçeyle, gerek kamu maliyesi gerekse kamu ekonomik girişimciliği anlamında, kamu kesiminin daraltılması, etkinliğinin azaltılması, 24 Ocak'ın temel niteliklerinden biriydi.

24 Ocak'ın altı yılı aşan uygulamasında, kamu kesiminin daraltılması amacı gerçekleştirilemedi. Bu durum özellikle kamu harcama-

ları toplamı için geçerlidir. Nitekim toplam ulusal gelir içinde kamu harcamalarının payı azaltılamamış, aksine bir ölçüde artarak, % 24 — 25 gibi bir düzeye çıkmıştır. Bu zorunluluk, gerçekte, ekonominin canlılığını koruma, ya da bunalımın olumsuz etkilerini azaltma amacından kaynaklanmaktadır. Ekonomide işlerliği sağlama gereği, hükümetin istese de kamu kesimini daraltamamasıyla sonuçlanmıştır.

Kamu maliyesinin boyutlarını *sayısal* olarak daraltamayan hükümet, iç yapısını, niteliğini, köktenci bir tutumla değiştirmiştir. Bu niteliksel değişim, gerek kamu gelirleri, gerekse kamu harcamaları alanında geçerlidir.

Uygulanan ekonomi politikasının mantıksal kurgusu, özel sermaye kazançlarının olabildiğince az vergilendirilmesi ilkesine dayanır. Bu yaklaşıma göre, vergilendirilmeyen sermaye kazançları, karlar, yatırıma dönüşecek ve buradan üretim artışı ve daha çok işbulma sağlanacaktır. Bir kısım gelişmiş kapitalist ekonomilerde zaman zaman uygulanan bu politika, yatırımlarla ilgili alt bölümde izleneceği gibi, ülkemizde tam anlamıyla başarısız kalmaktadır. Bu önemli başarısızlık noktasına ek olarak, kamu finansmanı, sağlıklı bir işleyiş biçiminden çok uzaktır.

Önce toplam kamu gelirleri içinde, vergi gelirlerinin oranı hızla azaltılmış, 1978'de % 88,7'den 1986'da % 59 dolayına düşmüştür. Bu durum, kamu finansmanının, vergi dışı gelirlerle, özellikle, Merkez Bankası avanslarıyla karşılanması sonucunu vermektedir. Açıktan para sermaye yaratılması, ya da para basılması anlamına gelen bu uygulama, kaynakların üretimde kullanımını sağlamadığı gibi, fiyat artışlarını da körüklemektedir. Ek olarak da iç borçlanmaya gidilmektedir.

Vergilerle ilgili, bir başka gösterge, toplam vergilerin ulusal gelir oranıdır. Vergi yükü denilen bu pay, 1980 öncesinde % 19 dolayından 1985'de % 13 dolayına indirilmiştir. Vergi yükünün azaltılmasının ana nedeni, yatırım beklentisidir. Hükümet, kamu harcamalarını kısamamakta, buna karşın, özellikle sermaye kesiminin vergi yükünü olabildiğince azaltmaktadır. Bu durumda, yapılabilecek olan, Merkez Bankası kaynaklarından yararlanma ve borçlanmadır. Gerçekten, 1985'de 1979 oranında vergi alınsaydı, toplam vergi gelirleri 1700 milyar lira fazla olacak, bütçe de açık vermeyecekti.

Vergi düzenlemeleri, sürekli olarak, emek gelirleri zararına, ya da sermaye gelirleri yararına yapılmaktadır. Gelir vergisi çizelgesinde Aralık 1985'de yapılan düzenlemenin geçmiş yıllarla karşılaştırılması bu konuyu açıklar. Bu yıl uygulanacak olan yeni vergi çizelgesine göre, yıllık üç milyon liraya kadar olan gelirler, eşit biçimde, % 25 oranında vergilendirilmektedir. Bu durumda, bir milyona kadar olan gelirlerin vergi oranı, 1985'e göre değişmemiş, yalnızca bir-üç milyon arası gelirlerin vergi oranı, 1985'de % 30'dan, 1986'da % 25 indirilmiştir. Oysa, yıllık gelirin 15-25 milyon lira olduğu grupta vergi oranı 1985'de % 63'dü; bu oran 1986'da (12-24 milyonluk gelir grubu için) % 40'a indirilmektedir. Burada vergi oranı indirimi, 23 puandır, bir milyona kadar olan gelirler 1986'da yine 1985'de olduğu gibi % 25 oranında vergilendirilirken, yüksek gelir gruplarının vergi yükü azaltılmaktadır. Burada unutulmaması gereken, asgari ücret, ortalama ücret ve maaşlar dikkate alınırsa, ücretlilerin ortalama yıllık gelirinin, yarım bir milyon dolayında olduğudur. Belirtmelidir ki, üç milyona kadar olan gelirlerin, eşit oranda vergilendirilmesi, vergilerde bulunması gerekli, ödeme gücü ilkeşiyle de bağdaşmaz.

Vergi düzenlemelerinin sermaye geliri yanlısı tutumu, vergiden bağışık, indirim oranlarından da izlenmektedir. Örneğin, taşınmaz mal sermaye gelirlerinin (kira gelirleri), vergi dışı bölümü, 1980'de yılda 40 bin liraydı, bu miktar 1982'de 120 bin, 1983'de de 360 bin liraya çıkarılmıştır. Oysa gerçek ücretlere uygulanacak özel indirim, 1980'de yıllık 54 bin'den, Aralık 1985'de 72 bin liraya çıkarılmaktadır. Vergilenmeyen taşınmaz geliri, 1980'e göre dokuz katına çıkarılmıştır, ücretlerde ise, son 72 bin liralık özel indirime, 7200 liralık genel indirim eklense bile, artış oranı, 1986'da, 1980'e göre, yalnız % 29 dolayında kalmaktadır. Aynı dönemde fiyat artışları, enaz beş kat olmuştur.

Benzer bir durum, taşınabilir sermaye gelirlerinin vergilendirilmesince görülmektedir. Örneğin, en düşük ücret ve maaşlar bile, 1981'de % 40 oranında vergilendirilirken, her türlü faiz ve kar payı gelirleri % 25 oranında vergilendiriliyordu. Daha sonraki yılların gelişmeleri de şöyle: 1982'de maaş ve ücretler % 39, faiz-kar gelirleri yine % 25 ve 1983'de birincisi % 36, ikincisi % 20. İlginç gelişme, 1984 ve sonrasında görülmektedir. O yıl enaz maaş ve ücretler % 30 oranında vergilendirilirken, faiz ve karlardan alınan vergi, % 10'a indi-

**TABLO: II. 2. GELİR VERGİSİ ORANLARI, 1961, 1981, 1986
(YÜZDE)**

Gelir Dilimi TL.	1 Ocak 1961- 1981 Vergi Oranları		1 Ocak 1981 Sonrası			1986 Sonrası		
	Marjinal	Ortalama	Gelir Dilimi TL.	Marjinal	Ortalama	Gelir Dilimi TL.	Marjinal	Ortalama
0-2 500	10.0	10.0	0-1 milyon	40.0	40.0	0-3 milyon	25	25.0
5 000	15.0	12.5	1-3 milyon	45.0	43.3	3-6 milyon	30	27.5
10 000	20.0	16.2	3-5 milyon	50.0	46.0	6-12 milyon	35	32.5
25 000	25.0	21.5	5-10 milyon	60.0	53.0	12-24 milyon	40	37.5
55 000	35.0	28.9	10-15 milyon	70.0	58.7	24-48 milyon	45	42.5
115 000	45.0	37.3	15-25 milyon	75.0	65.2	48- +milyon	50	47.5
265 000	55.0	47.3	25- +milyon	66.0	65.2			
490 000	60.0	53.1						
715 000	65.0	56.9						
1 000 000	68.0	60.0						
1 milyondan fazla	60.0	60.0						

Kaynak: 31 Aralık 1960 gün ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, m. 103 ve 24 Aralık 1980 gün ve 2361 sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik yapılmasına İlişkin Kanun, m. 70, DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri, cilt II, Ankara: 1981, s. 70. Resmi Gazete, 11 Aralık 1985, s. 80.

rilmiştir. Durum 1985'de % 25'e karşılık yine % 10 biçimindeydi, 1986'da faiz ve kar gelirleri yine genellikle % 10 dolayında vergilendirilecek, enaz ücret ve maaşlar % 25 vergi ödeyecektir. Bir kısım faiz ve kar gelirlerinin % 25 dolayında vergilendirilmesi durumunda bile bu aşırı dengesizlik bozulmayacak, emeğe dayalı gelirler, sermaye gelirlerine göre çok daha ağır bir vergi yükü altında olacaktır.

Her türlü sermaye gelirlerinin vergi yükünün azaltılması, bunların yatırıma dönüşecekleri beklentisine dayanır. Ancak beklenen sonuç yıllardır alınamamakta, yatırımlar artmamaktadır.

Vergi gelirlerini azaltan yaklaşım sonuçta, borçlanma zorunluluğu doğurmaktadır. Nitekim toplam kamu harcamaları içinde borçlanmanın payı, 1980'e göre iki katına yakın bir artışla % 5 dolayından % 12 dolayına yükselmektedir. Burada niteliksel bir değişmeye dikkat çekilmelidir; 1980 öncesinde kamu borçlanmasının ana nedeni KİT açıklarıydı, 1980 sonrasında ise, KİT açıkları hemen tamamıyla kapatılmış, bunun yerini bütçe açıkları almıştır.

Nitekim hazinece ödenecek iç borçlar, genel bütçenin 1979'da % 32,5 oranında bir bölümünü oluşturmaktaydı, bu oran 1986 başında % 47,5 dolayına yükselmektedir. Faiz oranlarındaki artışlar da dikkate alınırsa, iç borç yükünün giderek ağırlaştığı açıktır. Hazinece ödenecek iç borç toplamı 1986'da 604,7 milyar TL'na, faizleri toplamı da 269,6 milyar TL'na ulaşmaktadır. Bu durumda faiz oranı, % 44,6 olmaktadır. Hazinenin borç senedi (tahvil) çıkarma yoluyla elde ettiği parasal kaynaklar, çok büyük ölçüde banka kaynaklarıdır. Ek olarak birkısım özel tasarruf sahipleri de tasarruflarını bu yoldan değerlendirmektedir. Bu tür para transferlerinin üretimle doğrudan bir ilişkisinin olmadığı ya da üretken olmadığı açıktır.

Özetle, kamu gelirleri politikası, 1980 sonrasında, parasal kaynakların üretime yönelmesini, yalnız *dolaylı* bir biçimde sağlama amacındadır. Sermaye gelirleri olabildiğince daha az vergilendirilecek ve özel sermaye sahipleri vergilendirilmeyen gelirlerini yatırım yaparak değerlendirecektir. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayacak kendiliğinden işleyen bir süreç, bir mekanizma, yoktur. Amacın gerçekleşmesi ancak bir beklenti olabilir. Kaldı ki, kamu gelirleri politikasının üretimi doğrudan etkileyecek biçimleri de bulunmaktadır.

Kamu *harcamaları*, gerek sayısal gerekse ulusal gelir içindeki payları alındığında, azalmamakta, aksine artmaktadır. Ancak, ilginç nokta, kamu *harcamaları* içinde, yatırımların oranının azaltılmasıdır.

Bilindiği gibi kamu *harcamaları* üç ana başlıkta toplanır:

Cari, yatırım ve transfer *harcamaları*. Geleneksel olarak, ya da 1980 öncesinde, toplam kamu *harcamalarının* % 45'i cari, % 45'i yatırımlara ayrılmakta, kalan % 10'u da transferlere gitmekteydi. 1980 sonrasında, cari *harcamalar* görece yerini korurken, yatırım *harcamaları*, 1985'de % 37 ye indirilmiş, buna karşılık, 1978-79'da % 10 dolayında olan transfer *harcamaları*, 1985'de % 27, 6 'ya çıkarılmıştır. Transfer ödemeleri içinde, borç ödemeleri, kamulaştırma karşılıkları ve bir kısım firmaların kurtarılması için yapılan ödemeler yer almaktadır.

Kamu *harcama biçimleri*yle ilgili bir nokta özellikle dikkat çekicidir. Bütçe *harcamaları* içinde, eğitim ve sağlık gibi, toplumun uzun dönemli gelişimi yönünden kilit sayılabilecek kesimlere ayrılan ödenekler, son yıllarda oransal olarak, hızla azaltılmaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişme açısından, işgücünün niteliksel gelişiminin, üretim süreçlerine daha etkin katılımının önemi yadsınamaz. 1980 öncesinde genel bütçenin % 15 dolayında bir bölümü eğitim, % 4 gibi bir bölümü de sağlık *harcamalarına* ayrılmaktaydı, 1986'da bu oranlar, sırasıyla % 8.7 ve % 2.7 olarak saptanmıştır.

Eğitim ve sağlık alanında kamu *harcamalarının* görece azaltılmasına karşılık, genel güvenlik *harcamaları* görece artırılmıştır. Bu durum, ilginç bir toplumsal sorunu daha doğrusu *sorunsalı* sergilemektedir: Eğitim ve sağlık ödeneklerinin kısılmasıyla daha çok kişi, eğitimsiz ve sağlıksız kalacak ve bu nedenle gelecekte güvenlik *harcamalarını* daha da çok artırmak gerekebilecektir. Bu kendi kendini besleyen süreç, diğer yönüyle de, salt ekonomik açıdan da toplumsal kayıplara neden olmaktadır. Eğitimsiz ve sağlıksız işgücünün verimliliği, üretkenliği de bu ölçüde sınırlı kalacaktır. Bu noktalar bir yana, yaklaşımın bir de, çağdaş toplum anlayışıyla hiç de bağdaşmayan, insancıl olmayan yönü bulunmaktadır. Çağdaş toplumda, çalışma gibi, eğitim ve sağlık da birer *haktır*. 24 Ocak ekonomi politikası, tıpkı işbulma (istihdam) ve ücretliler konularında olduğu gibi eğitim ve sağlık konularına yaklaşımıyla da "ilkeldir", geçen yüzyılın kapitalist birikim anlayışını taşımaktadır.

Kamu sermaye kaynaklarıyla ilgili çok önemle belirtilmesi gerekli bir yeni gelişme de, bütçe dışı fonlardır. Dışsatım, yatırımlar (özellikle konut) gibi alanlarda bütçe dışı fonlar oluşturularak, birkısım kamu gelirlerinin kullanımına görelı bir esneklik getirilmekte, bütçe harcamalarının denetim süreçleri bir yana bırakılmaktadır. Fonlarda toplanan paranın gerçek miktarı pek bilinmez, ancak bu miktarın, örneğın 1986'da öngörülen konsolide bütçe ödeneklerinin toplam 7 251, 5 milyar TL) % 20'sinden fazla olduğı, 1 500 milyar TL'nı aş-tığı hükümet tarafından açıklanmaktadır.

Kamu gelir ve harcamalarının, fonlar yoluyla, denetim dışı bir nitelik kazanması iki açıdan, toplumsal ve ekonomik yönleriyle, birkısım olumsuzluklar taşımaktadır.

Önce, kamu gelir ve harcamalarının denetim dışı bırakılması, toplumsal ya da siyasal açıdan sakıncalıdır. Ülkemizde bütçe harcamaları, kural olarak, Sayıştay'ın onayına, ayrıca bütçe kesin hesapları onayı ile millet meclisinin denetimine bağılıdır. Bu tür denetim süreçleri, demokratikleşmenin bir gereğı olarak doğmuştur. Kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla, kamu maliyesinin denetimi önem kazanmış, vergi tartışmaları bu denetimin özünü oluşturmuştur. Vergi verenler, kendilerinden kamu kullanımı için para alınanlar, bu paranın nasıl kullanıldığını denetlemek istemişlerdir. Seçimle görevlendirilen "temsilcilerin" ana görevi bu denetim işlevini eksiksiz yerine getirmektir. Çağdaş demokrasinin oluşumunda bütçenin denetimi, bu nedenle, çok önemli bir yeri vardır. Hükümet, fonlar aracılığıyla, bu denetim sürecini engellemekte, denetimsiz kullanımı yaygınlaştırmaktadır.

Ekonomik açıdan ise, çağdaş kamu maliyesi yaklaşımının gelir-harcama ilkelerine uygunsuzluk söz konusudur. Günümüz bütçe anlayışı, belli kamu gelirlerinin belli harcamalara ayrılmasını değil, tam aksine, gelirlerin kamu yararına ortak kullanımını, ilke olarak benimser. Örneğın, tekel maddelerinden alınan vergiler, yalnız tekel işletmelerince, paralı yollardan toplanan gelirler yalnız yeni yol yapımında kullanılmamalıdır. Bunun gibi, birkısımlı vergi ve harçların, yalnız konut yapımında kullanılması da bu ilkeye uymaz. Bu tür özgül, belli fonlarda toplanan kaynaklar, zamanla gereksiz, daha doğrusu hizmet için gerekenden fazla duruma gelebilir; bu durum kamu kaynaklarının etkin kullanılmaması demektir.

Fon'larla ilgili çok önemli bir nokta da, kullanım yetkilerinin bir/ birkaç yöneticide olmasıdır. Ne ölçüde "dürüst" olursa olsun, bir kişinin milyarlarca ulaşan kamu kaynağının kullanımında tek yetkili olması, tartışma ve anlaşmazlıklara kaynaklık edebilir. Özellikle demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanmadığı ülkemizde bu sakınca çok daha önemli, ya da büyüktür.

3.Yatırımlar

Sermaye kaynaklarının genel eğilimlerine ek olarak, bu kaynakların ne ölçüde sabit sermaye yatırımlarına dönüştüğü, ekonomi politikasının niteliğini, başarı düzeyini saptanmada kilit işlevi görür. Cerek 1980 sonrası uygulama sonuçları, gerekse Beşinci Beş Yıllık Plan (1985-1989) için öngörülen yatırımlar, bu açıdan ilginç gözlemlere olanak vermektedir.

Önce, sabit sermaye yatırımlarının, 1980- 1986 döneminde sayısal olarak gerilediği, ya da azaldığı görülmektedir. Bu durum, yıllık yatırım artışlarının, fiyat artışlarıyla indirgenmesi sonucu saptanabilir. Yatırım malları fiyat artışlarına bağlı bir hesaplama, gerçek anlamda alındığında, toplam yatırımların, 1980'de % 5' i oranında azaldığı, 1981'de % 1.8 arttığı, 1982'de % 3.6 azaldığı, 1983'de % 0.8 ve 1984'de % 6.2 oranında arttığı, 1985'de de % 0.6 azaldığı görülmektedir. (Bu konuda ayrıca, 1986 Programı, Resmi Gazete, 31.10.1985 s.21'e bakılabilir.) Bu durumda, son altı yılda, ülkenin üretken sermaye stokuna net bir katkıdan söz edilemez. Uygulanmakta olan ekonomi politikasının, *24 Ocak yaklaşımının olumsuz etkileri uzun dönemde görülecek en önemli başarısızlık noktası, yatırımları artıramaması, yatırım artışı sağlayamamasıdır.*

Yatırımlarla ilgili bu saptamanın nedenlerine geçmeden bu konuda ek bir göstergeye dikkat çekilmelidir. Toplam katkılı ulusal gelir (GSMH) içinde yatırımların payı, 1980 sonrasında sürekli azalmış, % 22 dolayından, % 18 dolayına inmiştir. İlginç olan, bu azalmanın özel sermaye yatırımlarından kaynaklanmasıdır. Özel sermaye, 1980 öncesinde, ulusal gelirin % 11-12 gibi bir bölümünü yatırımlara dönüştürürken bu oran sürekli azalmakta, 1985'de % 7.5 düşmüştür; 1986 için bu oran % 7.7 olarak programlanmıştır.

Yatırımlarla ilgili bu saptamanın nedenlerine geçmeden bu konuda ek bir göstergeye dikkat çekilmelidir. Toplam katkılı ulusal gelir (GSMH) içinde yatırımların payı, 1980 sonrasında sürekli azalmış, % 22 dolayından, % 18 dolayına inmiştir. İlginç olan, bu azalmanın özel sermaye yatırımlarından kaynaklanmasıdır. Özel sermaye, 1980 öncesinde, ulusal gelirin % 11-12 gibi bir bölümünü yatırımlara dönüştürürken bu oran sürekli azalmakta, 1985'de % 7.5 düşmektedir; 1986 için bu oran % 7.7 olarak programlanmıştır.

Bu gelişmenin diğer yüzü kamu yatırımlarıdır; incelenen yıllarda, toplam yatırımlar içinde kamu yatırımlarının payı azaltılmış, bir ölçüde de olsa artırılmıştır. Kamu yatırımlarının toplam içindeki payı 1985-86'da % 58 dolayındadır ve Beşinci Plan'da ortalama % 57.4 olması planlanmaktadır. Kamu yatırımlarının görece payının düşürülmesinin nedeni, ekonominin daha büyük bir bunalıma sürüklenmesini önleme isteğidir. Bu bir anlamda zorunlu çözüm, ekonomi politikasıyla çelişkilidir. Tüm özel girişimci özlemlere, bu yöndeki yoğun çabalara karşın, ekonominin yatırımlar açısından işlerliği, yine de kamu kesimi eliyle sağlanmaktadır.

Yatırımların *sayısal* durumu ve eğilimleriyle ilgili olarak 24 Ocak politikalarının bu göstergeleri iki bakımdan çok önemlidir. Birincisi, 24 Ocak'ın yatırımlarla ilgili kurgusunun işlemediği kanıtlanmaktadır; ikincisi de ekonomiyi bu açıdan ayakta tutan kamu kesimidir. Bu iki nokta üzerinde biraz daha ayrıntılı durulmalıdır.

24 Ocak ekonomi politikasının mantıksal kurgusu, gelir bölüşümünün, emek gelirleri zararına, ya da sermaye gelirleri yararına yürütülmesi ve buradan özel birikimi ve yatırımları sağlama ilkesine dayalıdır. Nitekim fiyatlar ve vergilerle birlikte, ücret ve tarım ürünleri destekleme fiyatları politikalarıyla, ücretler, maaşlar ve küçük üretici gelirleri görece olarak azaltılmış, buna karşılık, sermaye gelirleri olabildiğince artırılmıştır. Ancak, yatırım verileri, özel sermaye gelirlerinin artışının, yatırımları artırmaya yetmediğini, yatırımlara dönüşmediğini göstermektedir. Emek gelirlerinin, sendikalar haklarının da kısılmasıyla, gerçek anlamda azaltılması, sermaye gelirlerini artırmış, ancak bu artışın yatırımlara dönüşmesini sağlamamıştır.

Gerçekten, 24 Ocak ekonomi politikasının dayandığı kuramın en önemli eksiği bu noktada, yatırım artışı sağlayamama noktasında

Tablo: II. 3. a YATIRIMLAR – GENEL

	1978	1979	Beşinci Plan (1985–89) Hedefi	1984	1985	1986
Toplam Yatırımlar						
K. Ulusal Gelir (GSMH) Oranı %	21.7	21.8	20.5	19.9	19.1	18.7
Özel Yatırımlar/ GSMH %	11.0	11.0	9.0	7.5	7.4	7.7
Ürteken Sektör Yatırımlarının Toplam İçindeki Payı - Yüzde						
	Dördüncü Plan (1979-83) Gerçekleşme	1984 Gerçekleşmeleri	1985 Gerçekleşmeleri	1986 Program	Beşinci Plan Hedefi	
Tarım	10.0	10.6	8.9	9.9	11.4	
Madencilik	5.4	5.4	5.6	5.1	6.1	
Sanayi	25.6	22.3	19.2	15.7	20.9	
Enerji	15.3	15.8	14.5	12.9	14.9	
Üretken Sektörler						
Toplamı	56.3	54.1	48.2	43.6	53.3	
Hizmetler	43.7	45.9	51.8	56.4	46.7	
TOPLAM (Son iki sıra)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

II. 2 b .YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI					
	1979-1983	1984	1985	1986	Dördüncü Plana göre Beşinci Plan artışı
Tarım	10.0	10.6	8.9	9.9	54.7
Madencilik	5.4	5.4	5.6	5.1	55.8
Sanayi	25.6	22.3	19.2	15.7	11.1
Enerji	15.3	15.8	14.5	12.9	32.8
Ulaştırma	18.0	21.6	26.4	27.2	40.7
Turizm	0.6	0.9	1.1	1.3	90.7
Konut	15.8	13.7	14.8	14.8	30.7
Eğitim	2.4	2.1	2.2	2.6	35.7
Sağlık	1.1	0.9	0.8	1.0	28.7
Diğer Hizmetler	6.0	6.8	6.6	9.4	98.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	36.0

1985, Gerçekleşme Tahmini; 1986 Program

Kaynak: DPT. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 , ve 1986 Yılı Programı, s.27.40.

düğümlenmektedir. Artırılan özel sermaye kazançlarının yatırımlara dönüşmesi, bu yaklaşımda, tümüyle boşlukta kalmaktadır. Bilindiği gibi, yatırımlar, kâr amacı başta olmak üzere, geleceğe dönük beklentilere, gelişmelere bağlıdır. Fiyatları "gösterge" alan yatırımcı, yapacağı kârlılık hesaplarına, elde edeceği sonuçlara ve bu getirilerin gelecekteki durumu üzerindeki öngörülerine göre, gelirini yatırımda kullanacaktır. Ancak, artan sermaye kazancını, yatırıma dönüştürecek otomatik bir süreç, bir mekanizma, bulunmamaktadır. Sonuçta, özel sermaye kazançlarının yeni yatırımlara yönelmesi, bir *beklenti* düzeyini aşamamaktadır. Oysa, ekonomik ve toplumsal gelişme, bu beklentilere, bunların sonuçlarına bırakılmayacak kadar, ciddi, ve önemlidir.

24 Ocak ekonomi politikaları temel alınarak hazırlanan Beşinci Plan da, yatırım beklentilerinin gerçekleşmeyeceği anlayışıyla olacak, bu konuda, önceki planların çok gerisinde kalmaktadır. Örneğin, 1967-72 dönemini kapsayan İkinci Plan, toplam yatırımların, önceki beş yıla göre % 71.6 ve yılda ortalama % 11.4 oranında artırılmasını öngörmektedir. III. Plan dönemi için bu oranlar daha yüksekti ve % 82.3 ve % 12.8 olarak öngörülmektedir. Bir ekonomik ve toplumsal bunalım döneminde hazırlanmış olmasına karşın, IV. Planda yatırımların toplam ve yıllık artış oranları, sırasıyla, yine önceki plan dönemine göre, % 55.1 ve % 9.2 'dir. Oysa 24 Ocak ekonomi politikasının, *beşinci* yılında hazırlanan V. Plan, 1985-89 döneminde, toplam yatırımların, önceki plan dönemine göre % 36 ve yıllık artışların % 6.3 olmasını planlamaktadır. Açıktır ki, uygulanmakta olan ekonomi politikası, ekonominin *büyümesi* konusunda, önceki dönemlere göre, çok sınırlı kalmayı "amaçlamaktadır".

24 Ocak ekonomi politikasının, ekonominin *büyümesi* sorununa yaklaşımı, yatırımların gelişmesinden ve plan ve programlardan izlenebileceği gibi, gerçek anlamda bir *çözünsüzlüğü* içermektedir. Özel sermaye yatırımlarının artırılması için, *tüm istenen koşullar* sağlanmıştır: ücretler düşük tutulmuş, sendikal haklar sınırlanmış; sermaye üzerindeki vergi yükü olabildiğince azaltılmış; iç ve dış piyasadada güvenceli bir ortam yaratılmış; yabancı özel sermaye yatırımlarının girişini daha karlı kılacak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Kısaca özel sermayenin "şikayetçi" olabileceği hiç bir neden, yada engel bırakılmamıştır. Bu durum özel sermaye yatırımlarını artırmaya yetmemekte, yatırım-

sızlık ve buna dayalı üretimsizlik, ekonomi politikasının en belirgin ve o somut sonucudur.

Yatırımların sayısal durumuyla ilgili yukarıda belirtilen noktalar, bunların sektörel dağılımları ve nitelikleri dikkate alındığında, açıklık ve anlam kazanmaktadır. Gerek 1980-85 gelişmeleri gerekse Beşinci Plan'ın öngörülleri, yatırımların genel olarak *üretim-dışı* sektörü yöneldiğini, özellikle de sanayi -dışı kesimlerde yoğunlaştığını, göstermektedir.

Bu çerçevede, eğer, tarım, madencilik, sanayi ve enerji "üretken sektörler" olarak alınırsa, toplam yatırımlar içinde bu sektörlerin payı, azalmış ya da azaltılmıştır. Bu sektörlerle yapılan yatırımlar, bunalımın en yoğun olduğu 1978-1983 yıllarında bile, ortalama % 56,4 düzeyine ulaşırken, 1984'de % 54.1'e ve 1986'da da % 48.2'ye düşmüştür. Üretken sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının, 1986'da % 43.6 olması programlanmıştır. Bu yatırım eğilimleri, yatırımların üretim dışı alanlarda yoğunlaştığının kanıtıdır.

Yatırımların sektörel dağılımından, ek olarak, 1980 öncesinde ülkenin temel gelişme politikası olan sanayileşmenin bu özelliğini yitirdiği anlaşılmaktadır. Toplam yatırımlar içinde sanayiın payı, gide-rek azaltılmış, 1985'de % 19 dolayında olmuş, 1986 'da da son elli yılın en düşük düzeyinde, % 15.7 olarak, programlanmıştır. Sanayileşmeyi temel alan ekonomik gelişme yaklaşımının bir tarafa bırakıldığı-nın bir diğer göstergesi, Beşinci Plan'ın yaklaşımıdır. 24 Ocak'tan beş yıl sonra, 1985-89 dönemi için hazırlanan Beşinci Plan'da toplam yatırımlar, önceki plan dönemine göre % 36 artırılmak istenmekte, ancak bu artışın sanayi sektörü için yalnızca % 11 olması, öngörülmektedir.

24 Ocak ekonomi politikasıyla birlikte, ülkenin gelişme, aynı anlamda sanayileşme amacının terk edilmesinin *nedenleri*, iktisadî düz-lemde incelenebilir: Önce, sanayileşme, ekonomik bunalımın nedeni biçiminde algılanmış, dolayısıyla sanayileşmeden vaz geçilmesiyle, bunalımın önleneyeceği öngörülmüştür. Bu yargı, özünde yanlıştır. Ül-kenin nesnel koşulları, nüfus büyüklüğü, doğal kaynakları ve konumu, sanayileşmeyi zorunlu kılmaktadır. Belli bir süre, dış ödeme güçlükle-rinin hızla sanayileşmeden kaynaklanması, sanayileşmeden vaz geçil-mesini gerektirmemelidir.

24 Ocak'ın sanayileşmeyi bir tarafa bırakan tutumu, gerçekte, uluslararası gelişmelerden kaynaklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak, tüm Dünya Bankası ve IMF önerileri, bu doğrultudadır; Türkiye'nin sanayileşmesini engelleyici önerileri yapar. Bu öneriler, hemen her zaman, ekonomik bunalımı önleme gerekçesine dayandırılır. Oysa gerçekte bu uluslararası kuruluşlar, gelişmiş kapitalist ülkelerin *pazar sorununu* önemle göz önünde tutarlar. Türkiye'nin, uluslararası iş bölümündeki yerinin, tarım, küçük sanayi, turizm gibi alanlar olmasını öngörürler.

Bu noktada, 24 Ocak politikasıyla, Dünya Bankası ve IMF'nin görüşleri arasında tam bir uyum ya da uygunluk bulunmaktadır. Bu uyumluluk, serbest piyasa koşullarının egemen kılınması gerekçesiyle, ülke iç pazarının yabancı sınai ürünlerin pazarı konumuna getirilmesi sonucunu vermektedir.

Bu gelişmelere koşut olarak, 24 Ocak sonrasında, yabancı sermaye yatırımlarının da niteliği hızla değişmektedir. 24 Ocak sonrasında özellikle garantisiz ticari borçların yabancı sermayeye dönüşmesine izin verilmesiyle, yabancı sermaye sayısal olarak artmış, izin verilen yabancı sermaye yaklaşık 230 milyon ABD dolarından, bir milyar doların üzerine çıkmıştır. Ancak, 1980'de, o zamana kadar ülkeye gelen yabancı sermayenin % 87.3'ü sanayi kesimine gitmişken, bu oran, 1986'da % 60 düzeyine inmektedir. Önceleri, taşıt araçları, elektrik ve elektronik dallarında yoğunlaşan yabancı sermaye, 1980 sonrasında, özellikle bankacılık, deniz taşımacılığı, danışma mühendislik hizmetleri gibi kesimlerde yoğunlaşmaktadır. Nitekim, toplam yabancı sermaye içinde banka sermayesinin payı 1980'de % 8.5'den 1985'de % 19.4'e yükselmektedir.

Yabancı sermayenin, nitelik değiştirerek, bankacılık, danışmanlık, pazarlama gibi alanlarda yoğunlaşması, yalnız kendi içinde, sınırlı bir süreç değildir. Bu olgu, yerli sermaye kaynaklarıyla birlikte gerçekleşmekte, yerli özel sermayenin de üretimden kaçışını hızlandırmaktadır.

Sermaye kaynaklarının yukarıda özetlenen niteliği, bunların, üretim için ve etkin bir biçimde kullanılamadığını, ya da kullanılmadığını kanıtlamaktadır. Bu soruna, yeniden, ekonominin geleceği konusuyla birlikte, dönülecektir.

III. KAYNAKLAR VE KULLANIMLAR II: İNSANGÜCÜ

A. 24 Ocak'ın İnsangücü Anlayışı

Uygulanmakta olan 24 Ocak ekonomi politikalarının en belirgin niteliğinin, ekonomik etkinliklerin (faaliyetlerin) "fiyat göstergelerine göre" yapılması olduğu daha önce belirtilmişti. Bu genel kural, insangücü için de geçerlidir. İnsangücü de fiyatına göre değerlendirilmektedir. Yine bu yaklaşıma göre fiyatı belirleyen, ilgili nesnenin, sunum ve istem miktarlarıdır. Genel olarak insangücünün, ya da daha özel anlamıyla işgücünün fiyatı da serbest piyasa koşullarında, sunum ve isteme göre belirlenmelidir. İşgücünün sunumu isteminden fazla ise, fiyatı, yani ücretler, azalacaktır. Ek olarak, insangücü istemi de ekonominin durumuna, gelişmesine göre belirlenecektir.

Bu yaklaşımın mantıksal kurgusu bir yönüyle yanlış, diğer yönüyle de, ilkindir. Fiyatların, sunum ve isteme göre belirlenmesi anlayışı, tek başına hiçbir şey açıklamaz. *Sunum ve istem birer neden değil, sonuçlardır.* Dolayısıyla, sunum ve istemi belirleyen etkenler, ayrıca irdelenmelidir. Diğer yönden bu yaklaşım, özel sermaye birikimciliğinin, daha doğrusu kapitalist gelişmenin ilk dönemlerinin anlayışını yansıtmaktadır. Çağdaş kapitalist toplumlarda, ücretler sunum ve isteme göre saptanmaz. Sendikal haklar denilen, toplu iş sözleşmeleri ve grev hakları, ücretlerin belirlenmesinde ana etkenlerdir. 24 Ocak, bu alandaki gelişmeleri, birikimleri ve uygulamaları da gözardı etmektedir. Nitekim, 24 Ocak uygulaması sırasında ücretler, yalnız sunum ve isteme göre saptanmış, sendikal hakların da aşırı biçimde sınırlandırılması yoluna gidilmiştir.

Uygulanan ekonomi politikası çerçevesinde işgücünün fiyatının düşük tutulmak istenmesi, birkısım nedenlere dayanmaktadır. Önce, düşük ücret, diğer koşullar veri alınırsa, yüksek kâr anlamına gelir. Sermaye sahiplerinin kârları artırılacak ve bu kârlar, beklenti odur ki, yatırımlara dönüşecek ve ekonomik gelişme sağlanacaktır. Yatırım

beklentilerinin ne ölçüde gerçekleştiği daha önce irdelenmişti. Kâr oranlarının yükseltilmesi, yalnız yerli özel sermaye için değil, yabancı sermaye için de gerekli görülmektedir. Yetkililerin deyimi ile ülke, bir "ucuz emek cenneti" yapılacaktır, bunun sonucu olarak da yabancı sermaye yatırımları artacaktır.

İkinci olarak, ücretlerin düşürülmesiyle, üretim maliyetleri azaltılacak ve yerli malların dış piyasalarda fiyat rekabeti yapmaları sağlanacaktır.

Ek olarak, düşük ücretler, iç sistemi azaltacak, ya da iç pazarın daralmasına yol açacak ve bunun sonucu olarak da fiyat artışları, enflasyon daha sınırlı bir düzeyde tutulabilecektir.

Son bir nokta, işbulmayla ilgilidir. Ücretlerin düşürülmesi, eğer kapitalistler ücretler için belli bir miktar ayırıyorsa, daha çok kişinin çalıştırılmasına, işbulmasına yol açacaktır.

Ücretlerin düşük tutulmasıyla ilgili bu gerekçelerin de sağlıklı dayanakları yoktur. Ücretlerin, örneğin sınai üretim maliyetlerinin içinde payı, ürüne göre değişmekle birlikte ortalama % 15-20 dolayındadır. Dolayısıyla, ücretleri düşürmenin gerek üretim maliyetine gerekse fiyatlara etkileri de bu düzeyde kalacaktır. Kapitalistlerin, belli miktarda ücret fonu ayırdıkları da, uygulamaların kanıtlandığı gibi, esasen boş bir düşüncedir.

Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, ekonomik gelişmede "insan boyutu"nun bu ölçüde mekanik, tekdüze ve insanlık dışı sayılabilecek bir yaklaşımla çözülemeyeceğidir. Ekonomik gelişmenin amacı, bireylerin ve dolayısıyla toplumun gönencini ençoklaştırmaktır. İnsanın, ya da işgücünün "değerini" salt sunum ve isteme göre belirlenecek bir sayı olarak görmek, bununla da yetinmeyerek, değişik baskı yöntemleriyle ücretleri sınırlamak, gerçekte tam anlamıyla çözümsüzlüktür.

Önce, bırakalım konunun "insancıl" olmadığı gerçeğini bir yana, salt toplumsal, ekonomik açılardan da bu insangücü yaklaşımı, olumsuz ve yıkıcıdır. Ücretlerin düşük tutulması, çalışanların verimliliğini azaltır. Çalışanların verimliliğinin azalması, veri alınan koşullarda, daha az üretim olup, maliyetleri artırır. Bu sonuç da, biraz önce sözü edilen düşük maliyetle üretim amacının gerçekleştirilememesi anlamına gelir.

İkinci olarak, ücretleri düşük tutmanın bir alt, enaz sınırı vardır. Ücretler, emek gücünün varlığını sürdürmesi, kendi kendini yeniden üretmesi için, belli bir düzeyde olmalıdır. İşbulamayan milyonlarca kişinin varolması, bu gerçeği değiştirmez. İşgücü, yalnız sayısal olarak değil, niteliksel olarak da, sağlığıyla, eğitimi ve teknik bilgi düzeyiyle de, kendi kendisini yenileyebilmeli, geliştirebilmelidir. Düşük ücret, genel olarak, işgücü niteliğinin gerilemesini de birlikte gerektirir.

Ücret düşüklüğünün çok önemli bir boyutu da, nitelikli işgücü kaybıdır. Kamu kaynakları kullanılarak eğitilen, yetenekleri geliştirilen bireylerin, ücret yetersizliği nedeniyle kendi ülkelerini terk etmeleri, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir sorunudur. Gerçekte nitelikli işgücü göçü, yoksul ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere kaynak aktarılmasından başka birşey değildir. Türkiye, 1980 sonrasında özellikle bu süreci yaşamaktadır.

Bu eğilimin tam karşısı bir süreç, yabancı uzman çalıştırılmasında görülmektedir. 24 Ocak ekonomi politikalarının kotarılmasında önemli etken olan IMF ve Dünya Bankası, birkısıntı kredilerin sağlanmasını, yabancı uzman kullanımına bağlamakta ve alınan borçların bir bölümü bu iş için kullanılmaktadır. Buna ek olarak, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar, yabancı uzman çalıştırmayı, değişik nedenlerle yeğlemektedir. Çoğu kez yabancılara, aynı işin yapan yurttaşlarımızın beş-altı katı ücret ödenmektedir. O kadar ki, 1986 Mayıs başında çıkan bir kararnameyle, yabancı ortaklıklara, Türkiyede çalıştırdıkları personele maaşlarını dolar olarak ödeme olanağı tanınabilmektedir. Ülke, bir taraftan kendi nitelikli işgücünü yitirmekte, bu süreçte kaynak kaybetmekte, fakirleşmekte; diğer taraftan da, çok yüksek ücretle yabancı uzman çalıştırarak yine kaynak kaybetmektedir. Oysa, yerli nitelikli işgücü sağlanması, bunun bir gerçeği olarak eğitime öncelik verilmesi, ekonomik gelişmenin temel sorunlarından ve Osmanlı'dan buyana, hükümetlerin yaklaşımı da bu yönde olmuştur.

24 Ocak sonrasında, genellikle eğitim ve öğretim alanında görülen gerilemeler, özellikle de üniversitelerin çok ilkel koşullara, YÖK uygulamasıyla, itilmesi ülke insanının üretim süreçlerine, beyin gücüyle de katılmasını engelleyici gelişmelerdir. Bu olumsuz gelişmelerin kalıcı etkileri, uzun dönemde daha da açık bir biçimde görülecektir.

B. İşbulma ve İşsizlik

İşbulma, toplumsal yaşamın varlık nedenidir. Toplumsal yaşam, bireylerin yeteneklerine ve becerilerine en uygun biçimde üretim sürecine katılmalarıyla, sağlıklı gelişebilir. Toplumsal gelişmede, insan gücünün en etkin bir biçimde değerlendirilmesi, bireysel olduğu kadar, belki ondan da çok, toplumsal bir sorundur. Bu nedenle, sağlık gibi, eğitim gibi, çalışma da günümüzde, bir "hak" özelliği kazanmıştır. Toplumsal yapının savsaklanamaz, tartışılmaz işlevi, iş isteyen bireylerine, niteliklerine uygun iş sağlamaktır.

Bu nedenlerle, işbulma ve işsizlik, çağdaş toplumun en temel sorunlarıdır. Ekonominin başarı göstergesi, bu ölçüte göre, işsizlik oranına göre belirlenir. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde, işsizlik oranı, fiyat göstergelerinden daha önemli bir konumdadır. İşsizlik oranı yükselirse, ekonomi bunalıma sürükleniyor anlamı çıkar. Ekonomik politikalar, programlar, işsizlik sorununun çözümüne öncelik verir.

24 Ocak ekonomi politikalarının ne mantıksal kurgusunda, ne de kuramsal özünde, işsizlik sorunu, esasen yoktur. İşgücü fazlası varsa, fiyatı, yani ücretler azalacak ve daha çok kişi işbulacak, sunum ve istem dengelenecektir. İşsizliği, sorun olarak görmeyen bir ekonomi politikası, gerçekte, çözümünüyle de ilgili olamaz. Dolayısıyla burada, 24 Ocak politikalarının uygulama döneminin, işbulma ve işsizlik alanındaki gelişmeleri özetlenecektir.

Sayılarla geçmeden, çok önemli bir nokta vurgulanmalıdır. Ülkemizde, genel olarak çalışma yaşamı, özellikle de işsizlikle ilgili sayısal veriler, eksik, düzensiz ve çoğu kez gerçek dışıdır. Herhangi bir ilçenin, yıllık yağışlı gün sayısını kolayca yayınlayan kamu istatistik birimleri, aynı kasabadaki işsiz sayısını *nedense* yayınlamaz. İşsizlerin, nitelikleri, bulundukları yer ve yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine ilişkin veriler bulunmamaktadır. Devlet Planlama ve İstatistik Enstitüsü gibi kamu birimlerinin toplam işsiz sayısı verileri bile, birbiriyle uyumsuz olduğu gibi, yıllara göre kendi içinde de tutarsızdır.

Ülkenin işbulma sürecinde görülen genel eğilimler, bir geçiş toplumunun özelliklerini taşımaktadır. Bu süreç, kırsal kesimdeki nüfusun giderek azalması, kentlere akımı ve kentlerde işbulma olanakları araması biçimindedir. Gerçekte, tarımda makine kullanımı, önemli ölçü-

de işgücü fazlası yaratmaktadır. Bir başka deyişle, aynı miktar tarımsal üretimin, şimdikinden çok daha az bir miktar işgücüyle elde edilmesi olanaklıdır. Ek olarak, kırsal kesimin yaşam koşullarında, sağlık, eğitim ve benzeri konularda görece geriliği, ya da altyapı yetersizlikleri de, kırsal kesimden insangücünün kentlere akımını hızlandırmaktadır.

Kırsal kesimden ayrılan işgücü, doğallıkla tarım-dışı kesimlerde işbulma durumundadır. Bu kesimler de hizmet adı altında toplanan çalışma alanlarıyla, sınai üretimdir. Sanayinin işbulma konusundaki sınırlı durumu, zorunlu olarak hizmet kesimlerinin genişlemesine yol açmaktadır. Nitekim, 1980 öncesinde, tarımsal işgücünün oransal azalması sanayiden çok hizmet kesimlerindeki işgücünün artması sonucunu vermiştir. Toplam çalışan nüfusun, 1979'da % 62.5'i tarımda % 12 dolayında bir bölümü sanayide ve yaklaşık % 26'sı da hizmet kesimlerinde bulunuyordu. 1985'de bu oranlar sırasıyla % 59, % 12.7 ve % 28'i olmuştur. Özetle, önceki yıllarda olduğu gibi, 1980 sonrasında da tarım kesiminden ayrılanlar, hizmet kesimlerinde iş bulabilmektedir. Ekonomi, iş isteyenlerini doğrudan üretimde kullanamama sorunuyla karşı karşıyadır.

Nitelikleri tartışmalı olsa da, işbulma ve işsizlikle ilgili veriler, birkısım çözümlemelere olanak vermektedir. Buna göre, tarım kesiminde çalışanlar miktarı, mutlak sayı olarak 1978-1986 döneminde önemli bir değişime uğramamış, dokuz milyonun üzerinde kalmıştır. Aynı dönemde, madencilik ve enerji sektörlerini de içeren sanayide çalışanlar yalnız 200 bin dolayında artmış, buna karşılık hizmet sektörlerinde 700 bin dolayında bir artış göstermiştir. Bu eğilimler, yeni işbulma alanlarının büyük ölçüde, doğrudan üretim sektörleri dışında kaldığını göstermektedir.

Yine eldeki verilere göre, *işsizlik*, büyük ölçüde kırsal kesimin dışında, giderek ağırlaşan bir sorun niteliğindedir. Nitekim, 21 Ocak ekonomi politikaları öncesinde 1979'de 1 milyon 700 bin dolayında olan tarım dışı kesimlerdeki işsiz sayısı, 1985'de % 41 dolayında bir artışla, iki milyon 400 bin dolayına yükselmektedir. Tarım kesimi işsizleriyle birlikte toplam işsiz sayısı üç milyonun üzerindedir. Hangi ölçüye vurulursa vurulsun, bu miktar işsizlik, tek sözcükle korkunçtur.

İşsizliğin boyutları konusunda bir başka gösterge, İş ve İşçi Bulma Kurumu verileridir. Kurum, iş isteyenlerle işe yerleştirilen-

Tablo: III 1a ÇALIŞANLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI, 1978-1985

	1978	1979	1983	1984	1985	1986
Tarım	9 546	9 529	9 451	9 420	9 390	9 364
Sanayi	1 826	1 795	1 911	1 984	2 023	2 083
Hizmetler	3 886	3 915	4 215	4 372	4 465	4 609
Toplam	15 249	15 239	15 577	15 576	15 878	16 056
b.) İŞSİZLİK						
Sivil İşgücü						
Sunumu	16 640	16 905	17 773	18 016	18 269	18 512
İstemi	15 249	15 239	15 577	15 706	15 878	16 056
İşsizler						
Tarımdışı	1 391	1 666	2 196	2 310	2 391	2 436
Tarımsal	702	700	665	665	665	652
Toplam	2 111	2 366	2 861	2 975	3 056	3 088
İşsizlik Oranı						
%	12,7	14,0	16,1	16,5	16,7	16,7
İşgücüne katılma Oranı	—	64,2	60,8	60,0	59,2	58,6
İşgücüne katılma oranı 1979 düzeyinde alınırsa	İşsizlik:					
Tarımdışı			3 222,6	3 571,1	3 934,0	4 225,1
Tarımsal			665	665	665	652
Toplam			3 887,6	4 236,1	4 599,0	4 877,1
İşsiz Oranı			20,7	22,0	23,2	24,0

Kaynak: DPT, 1982 Yılı Programı, s.300; 1986 Yılı Programı, s.256, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma planı, s.128, 131.

lerin sayılarını düzenli biçimde yayınlamaktadır. Buna göre, Kurum'a iş için başvuruların sayısı, ekonomik bunalım yıllarında, iş bulma umudunun azlığı nedeniyle olacak, hızla azalmıştır. 1980 öncesinde, birikimli başvurular sayısı yıllık 800 bin dolayında, 1980'li yıllarda 500 bin dolayına inmiş, daha sonra yeniden artmıştır. 1984 sonunda 684 bin olan kayıtlı işsiz sayısı, en son verilere göre, 1987 Mart sonunda bir milyon yüz bine yükselmiştir.

Kurumun işe yerleştirdiklerinin başvurulara oranı, başvuruların azalmasına karşın, 1980 sonrasında hızla azalmaktadır. İşe yerleştirme oranı, 1979'da % 32,4'den 1984'de % 26'ya inmiştir; 1985'in ilk belirlemelerine göre bu oran, % 13 dolayındadır. Özetle, en sağlıklı sayılabilecek İş ve İşçi Kurumu verileri de işsizliğin giderek ağırlaştığını kanıtlamaktadır.

Bilindiği gibi işsiz, piyasada geçerli ücret karşılığı *çalışmak istediği* halde iş bulamayan kişidir. Toplumsal koşullar, aile bağları, kırsal kesimde varlığını sürdüren bağımlılık ilişkileri ve küçük üreticiliğin yaygınlığı, bireysel iş aramaları sınırlı tutmaktadır, denilebilir. Bunlara ek olarak, pek çok kişinin, özellikle ev kadınlarının, işbulma umudu olmadığı, ya da her nasılsa iş bulamayacağı düşüncesiyle iş piyasasında yer almadığı da bir gerçektir. Dolayısıyla, toplam işsiz sayısına girmeyen çok büyük bir kitlenin varolduğu da yadsınamaz. Bir başka deyişle, toplumumuzda işsizliğin, buradaki sayılardan daha büyük boyutlarda olduğu sonucuna varılabilir.

Yukarıda belirtilen işsizlik verileri, geneldir, toplamla ilgilidir; işsizliğin niteliğini açıklamaz. Bu açıdan dağınık sayısal veriler bulunmaktadır. Bunlardan en ilginç olanı, gençlerin işsizliğidir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, ki tümüyle 24 Ocak politikaları doğrultusunda hazırlanmıştır, 15-19 yaş grubunda, açık işsizliğin ülke ortalamasının % 10,5 olduğunu, ancak aynı yaş grubunda yalnız kentler alınırsa işsizlik oranının % 28,5'a yükseldiğini belirtmektedir. Aynı yaş grubu ve kadınlarda, işsizlik oranı, % 39,3'e yükselmektedir. (s.132). Bu durum, tek sözcükle korkunçtur.

24 Ocak ekonomi politikalarının işsizlikle ilgili yaklaşımı Beşinci Plan'da çok somut biçimde görülmektedir. Plan, 1985 sonrasında, işgücüne katılma, gelir artışının yaratacağı iş olanakları ve kadın işgücü sunumu konularında, akıl almaz varsayımlarla ilginç sonuçla-

ra ulaşmaktadır. Bu noktalar üzerinde biraz daha ayrıntılı durulmalıdır.

Nüfusun çalışma yaşı kesitinde, 15-65 yaşları arası, bulunan bölümünün tamamı iş isteminde bulunmaz. Bu yaş grubundan iş isteyenlerin toplama oranı, işgücüne katılma oranı olarak tanımlanır. (Kuşkusuz bu tanımlama sınırlıdır, 15 yaşından küçüklerin işçiliği yaygın olduğu gibi, 65 yaş sonrasında da çalışanlar bulunmaktadır). Beşinci Plan'a göre, işgücüne katılma oranı, giderek azalacaktır. Çalışma çağı nüfusunun, 1979'da % 64,2'si iş istemekteydi; bu oran, 1984'de % 60 olmuş, 1989'da Plan dönemi sonunda da % 56,9 düzeyine inecektir. İşgücüne katılma oranının neden azalmakta olduğuna ilişkin bir açıklama Planda yoktur.

İşgücüne katılma oranının azalacağının öngörülmesi, işgücü sunumu sayılarının, daha da az olması sonucunu vermektedir. Bu gerçekte bir tür hesap oyunu sayılmalıdır. İşgücüne katılma oranı azaltılarak, işsizlik miktarı da sunum-istem farkı olduğundan, daha az görülecektir. Çok basit bir hesaplama görülebilir ki, iş isteme, işgücüne katılma oranı, 1985'de de 1979 düzeyinde olsaydı, işsiz sayısı üç milyon değil, dört milyon 600 bin işsizlik oranı da % 16,7 yerine % 23,2 olacaktı.

Planda işbulmayla ilgili bir başka "ilginç" hesap kadın işgücü sunumuyla ilgilidir. Yine hangi gerekçeye dayandığı belli olmayan bir yaklaşımla, 1985-89 yıllarında beş yıl boyunca, *yalnız bin kadının* iş isteyeceğini öne sürmektedir. Evet yanlış okumadınız, beş yıl süresince yalnızca bin kadın iş arayacaktır. 1984'de 5 milyon 703 bin olan kadın işgücü sunumu, 1989'da 5 milyon 704 bin olacaktır. Ülkemizde kadının toplumsal yeri, eğitim ve öğretim kurumlarındaki sayısı dikkate alınırsa, bu sayının gerçek dışı olduğu kolayca anlaşılır. Ülke tümüyle dinsel kurallara göre yönetilse bile bu ortaçağ anlayışının geçerli olmasına olanak yoktur. Bu tür hesap oyunları, belki işsizliği kağıt üzerinde daha az göstermek, birilerini yanıltmak için kullanılabilir; ancak işsizliğe çözüm olamayacağı gibi, bir aldatmacadan da öteye geçemez.

Beşinci Planda işbulmayla ilgili üçüncü ilginç hesaplama ulusal gelir artışıyla işbulmanın ilişkisidir. İşgücü artışı *oranının* ulusal gelir artışı *oranına* bölünmesiyle elde edilen katsayısı, ekonomimizde, geleneksel olarak, % 17'dir. Nitekim ilk dört plan döneminde, 1962-

1983, bu katsayı % 17 alınarak işbulma hesapları yapılmaktaydı. Beşinci Plan'da katsayı, % 70 fazlasıyla, % 17 yerine % 29 olarak alınmaktadır. Özetle bir birim üretim artışının sağlayacağı ek işbulma oranı, geçmiş dönemlere göre olağanüstü sayılacak kadar yüksek tutulmaktadır. Bu hesaplamanın da, ne üretim teknolojisi ne de işgücü verimliliğiyle bir ilişkisi vardır. Dolayısıyla, gelecek yıllarda, işbulmayla ilgili bu yanlış öngörüler sonucu olarak, işsizlik sayıları daha da ileri boyutlara ulaşacaktır, denilebilir.

İşsizliğin bu ölçüde yaygın oluşunun, toplumsal ve ekonomik etkileri ayrıca ve ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Burada şu kadarını belirtelim. Toplumumuzda 1980 öncesi yaşanan yoğun terör eylemlerinin nesnel dayanağının işsizlik olduğu yadsınamaz. Bu yargı geçerliyse, 1980 sonrasının gelişmeleri bu açıdan hiç de olumlu değildir. Bu durumda, toplumsal yapının demokratikleşmesinde, en büyük engellerden birinin işsizlik olduğu açıktır.

İşsizlikle, ya da işbulmayla ilgili önemli bir nokta da, işbulma olanaklarıyla, işsizlerin nitelikleri arasındaki uyumsuzluktur. Çeyrek yüzyılı aşan "planlı gelişme" uygulamasına karşın, ekonominin gereksinimlerine uygun, bunlarla uyumlu nitelikli işgücü yetiştirilmesi sağlanamamaktadır. 24 Ocak uygulamasını ve onun yükseköğretimdeki kolu olan YÖK'ün esasen bu tür kaygıları bulunmamaktadır. Örneğin, 1985'de 76 bin dolayında hemşire ve ebe, 16 bin dolayında sağlık teknisyeni, 15 bin dolayında elektrik ve elektronik mühendisi gereksinimi vardır. Teknisyen gereksinimleri, makine ve motor için 29 bin, elektrik ve elektronik için 26 bin dolayındadır. İnşaat, kimya, teknik resim ve tarım teknisyenliği gereksinimi de bu kesimlerin herbiri için 15 - 20 bin dir. İşgücü yapısı, çok kısa sürede ve az bir maliyetle sağlanabilecek teknik eleman sorunuyla karşı karşıyadır.

İşgücü sunum ve istemine ilişkin bu uyumsuzluk, genellikle kapitalist üretim ilişkilerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Gerçekte denge-sizlik, nitelikli işgücü yapısındadır. Örneğin, hemen her kapitalist ülkede, pratisyen doktor sayısı toplamın 70 - 80 dolayında. Ülkemizdeyse, toplamın içinde, pratisyen doktorlar değil, uzmanların sayısı bu düzeydedir. Bir bakıma işgücü primadi tersine çevrilmiştir. Bu durum, hizmetlerin aksamasına yol açmaktadır.

Uygulanmakta olan ekonomi politikasının ücret anlayışı ve ilkel ideolojik yaklaşımı da işgücü uyumsuzluğunu artırmaktadır. Örneğin ülkemizde hukuk fakülteleri mezunları, bu alandaki gereksinimleri karşılayacak yeterli sayıdadır. Ancak, değişik bölgelerde yargıç ve savcı gereksinimleri bulunmakta, ve bu sayı yüzlerle belirtilmektedir. Bunun gibi, yüksek öğretimde iki bin dolayında eleman açığı bulunmaktadır ve 1500 öğretim elemanı görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.

Yabancı uzman çalıştırma özleminin çok somut bir göstergesi, T.C. Merkez Bankası'nın, Amerika Birleşik Devletleri İktisatçıları Birliği'nin, Aralık 1985 sonunda, New York'ta yapılan yıllık toplantısına başvurusudur. Merkez Bankası'nın, CIA ile aynı sayfada çıkan ilanında, yüksek lisanslı veya doktoralı iktisatçıları arandığı, bunların, "bağımsız ve bankaya ilişkin" araştırma yapacakları, "ekonomi politikası çözümlemelerine ve bunların biçimlendirilmesine katkıda bulunacakları" belirtilmektedir. Merkez Bankası ilanında ayrıca, "ücretin niteliğe göre ve karşılıklı görüşmeyle saptanacağı" ek olarak da "olağanüstü yan ödemeler" yapılacağı vurgulanmaktadır. Kuşkusuz bu yabancı uzmanlara yapılacak olağanüstü ödemeler, ülkenin dışarıdan aldığı borçların bir kısmıyla karşılanacaktır.

Bu nokta bir yana, Merkez Bankası'nın ilanı, 1980 sonrasında, ülkemizdeki üniversitelerin çökertilmesinin gerçek nedenlerini açıklamaktadır. Üniversitelerin, yüksek lisans ve doktora programları biçilmiş, bu alanda, gerçekten nitelikli öğretim üyeleri üniversitelerden uzaklaştırılmıştır. YÖK ile ulaşılan bu üniversiteleri "düzeltme" işleminin, sonuçta kimlerin işine yaradığı çok açıktır. 24 Ocak'ı uygulatan dış güçler, ülkenin beyin gücünü geriletme ve onun yerine kendi beyin güçlerini yerleştirme amaçlarını başarmışlardır. Benzer bir durum, KİT'lerin satışıyla ilgili hazırlıklarda görülmektedir. KİT satışlarıyla ilgili beyinsel çalışmaları, yabancı uzmanlık firmaları, yüzlerce milyon lira karşılığı, yürütmektedirler.

Oysa, Cumhuriyet hükümetlerinin geleneksel olarak, gelişme için "eğitim ve öğretime öncelik" vermeleri sonucu, ülke, 1950'li ve 1960'lı yıllarda önemli bir nitelikli işgücü sorunuyla karşılaşmamış, büyük sayılabilecek yatırım projelerini kendi olanaklarıyla gerçekleştirmiştir. Ekonomik ve toplumsal bunalımla birlikte girilen süreç

içinde yürürlüğe konulan 24 Ocak kararlarıyla, her konuda yabancı uzman çalıştırma yönünde, giderek güçlenen bir eğilim belirmiştir. Bu durum, uygulanan politikanın nitelikli işgücü kullanımında yabancıları seçmesi, ülkenin insangücü kaynaklarını üretim için harekete geçirmedeki başarısızlığının bir kanıtıdır. Üretime yerli beyinsel katkının giderek azalması; genel anlamda düşünce üretiminin yozlaşması, uzun dönemde, birikimli bir özellik kazanabilir. Bu yozlaşma kendini besler, sonuçta, ülke insanı, yabancıların bir kısım ayak işlerini yapan, hizmetini gören bir çalışma sürecine, daha büyük oranda girer. 24 Ocak'la başlayan bu tür bir süreçtir.

C. Yasal Düzenlemeler

Bilindiği gibi, 24 Ocak 1980 sonrası ekonomi politikaları, "ucuz emek" anlayışına dayanır. İşgücünün olabildiğince düşük ücretle çalıştırılması, politikanın özünü oluşturur. Düşük ücretli işgücü yaratmanın iki yolu vardır. Bunlardan biri ücret artışlarını fiyat artışlarının altında tutulmasıdır. Diğeri ve gerçekte kalıcı olanı da, yasal düzenlemelerle, işçilerin hak ve özgürlüklerini sınırlamak, örgütlü uğraşlarını engellemektir. 1980 sonrasında her iki yöntem de uygulanmakta, ancak özellikle ikinci yöntem ısrarla sürdürülmektedir.

Gerçekten, 24 Ocak ekonomi politikalarının uygulanmasının olmazsa olmaz önkoşulu, işçi hakları ya da sendikal haklar denilen demokratik süreçlerin, tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. 1980 sonrasında, genel olarak hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, siyasal etkinliklerin yasaklanması, parlamentonun ve siyasal partilerin önce tümüyle kapatılması sonradan bir kısım yapay oluşumlara olanak tanınması, gerçekte, işin özünde, sendikal hakların daraltılmasından, bir başka deyişle işgücünün özgürlüklerinin sınırlandırılması amacından kaynaklanıyordu. Ülkenin iç ve dış özel sermayenin çok karlı çalışacağı bir ortama kavuşması ancak bu yoldan sağlanabilirdi. İşgücü konusundaki yasal düzenlemeler, tümüyle bu doğrultuda yapıldı.

Önce, birçok sendika yöneticisi tutuklandı, bu fiili durum, sendikal hakların kullanımında doğal bir çekingenlik, yılgınlık ortamı oluşturdu. Buna koşut olarak yapılan yasal düzenlemelerle de sendikal

haklar sınırlandırıldı. Bu sürecin en somut biçimi, 1982 Anayasası'nın sendikal haklarla ilgili hükümleridir. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın sendikalar konusundaki düzenlemelerini tümüyle değiştirmiştir. Örneğin, 1961 Anayasası "çalışanlar ve işverenler" (in) sendika kurma özgürlüğünden söz ederken, 1982 Anayasası işçiler ve işverenlerin bu hakkı olduğunu belirterek, "işçi" konumunda olmayan emekçilerin sendikalaşmasını tümüyle yasaklamaktadır. Sendikalı olabilecekleri ayrıca sınırlayan 1982 Anayasası, ek olarak, sendikaların "siyasetle" uğraşmasını, kesinlikle yasaklamaktadır. O kadar ki sendikalar, siyasal partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar. Oysa sendikal çalışmalar, niteliği gereği, siyasaldır. Sendikal etkinliklerde, siyasetin nerede başlayıp nerede bittiği kolayca saptanamaz. Örneğin bir sendika üyelerine, bir genel seçimde belli bir siyasi partiye oy vermelerini salık veremeyecektir.

Ek olarak, lokavt'ı bir anayasal hak konumuna çıkaran 1982 Anayasası, grev hakkının kullanımını da olabildiğince sınırlamaktadır. Anayasa'nın örneğin, "grev hakkı" . . . iyiniyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılmaz" hükmü tartışmalı yorumlara çok açıktır; grev hakkının fiilen kaldırılmasına yol açacak niteliktedir. Anayasa ayrıca, grev sırasında işyerinde doğacak zarardan sendikaları sorumlu tutmaktadır. Daha da önemlisi, toplu iş sözleşmesi hükümlerinin işveren tarafından yerine getirilmemesi durumunda grev hakkı (ki buna hak grevi denilmektedir) tanımamaktadır. Hak grevini yasaklayan Anayasa, birçok grev biçimlerini de yasaklamakta ve bu konudaki uyuşmazlıkların çözümünü, Yüksek Hakem Kuruluna, yönetimce atanan bir kuruluşa bırakmaktadır.

Anayasa (1982) doğrultusunda çıkarılan Sendikalar Yasası ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası da, sendika üyeliği, üyeliğin kullanılması, sendikaların örgütlenmesi ve sendikal hakların kullanımına getirdiği sınırlamalar ve çok uzun süreler alabilen bürokratik işlemlerle, işçilerin örgütlenerek hak aramalarını hemen tümüyle ortadan kaldırmaktadır.

İşgücünün örgütlenmesi konusundaki bu temel düzenlemelere ek olarak, varolan sosyal haklarında sınırlandırılması yoluna gidilmek-

tedir. Önce, belli bir süre çalıştıktan sonra işinde ayrılan işçiye ödenen kıdem tazminatına sınırlamalar getirilmiş, sonra da bunun için fonda toplanması yönünde girişimlere geçilmiştir. Ek olarak, Sosyal Sigortalar Kurumunca verilen konut kredisi uygulamasına son verilmiştir. Daha sonra da, çalışma sürelerini uzatan düzenlemelere gidilerek, emekli olunabilecek yaş sınırı yükseltilmiştir. Önceleri, kadınların 20, erkeklerin de 25 yıl süreyle çalışmaları işçi emeklisi olmaya yeterli sayılırken, 1985 sonunda çıkarılan bir yasa ile, emeklilik için kadınların en az 50, erkeklerin de 55 yaşını doldurmaları öngörülmüş, 1 Ocak 1980 tarihinden sonra sigortalı olacaklar için yaş sınırı sırasıyla, 55 ve 60 olarak saptanmıştır. Ülkemizde ortalama yaşam süresinin, gelişmiş ülkelere göre çok düşük, ve bu yıllara çok yakın olduğu dikkate alınırsa, sosyal hakların ne ölçüde katı bir biçimde sınırlandırıldığı daha kolay anlaşılır.

Yasal düzenlemelere her gün yenileri eklenmektedir. Sendikaların gücünü kırmak amacıyla, çalışanların sözleşmeli yapılması yoluna gidilmektedir. Özellikle KİT'de yaygınlaştırılan bu uygulama ile, iş güvencesi de yok edilmektedir. İşsizliğin çok yaygın olduğu bir ortamda bu tür düzenlemeler, işçilerin örgütlü davranmasını engellemekte, sendikal mücadele gücünü daha da kırmaktadır.

IV. ÜRETİM, FİYATLAR VE BÖLÜŞÜM

A. Üretim Alanında Gelişmeler

Uygulanmakta olan ekonomi politikasının, en önemli eksiğinin ya da başarısızlık kaynağının, sermaye ve insangücü olanaklarını üretim için harekete geçirememesi olduğu daha önce belirtildi. Altı yıl boyunca, yatırımları artıramayan, üretim olanaklarını genişletemeyen ekonomi politikasının, üretim artışlarıyla ilgili olarak aldığı sonuçlar da, bu oluşuma koştur niteliktedir. Ekonominin tüm kesimlerini kapsayacak biçimde seçilen ürünlerin *fiziksel* üretim düzeyleri, üretim artışlarının hiç de olumlu yönde olmadığını kanıtlamaktadır. (Tablo IV. 1).

İncelenen 1980 sonrası dönemde, tarımsal üretim, yalnızca dışsatım olanakları bulunan birkısım alt kesimlerde artmış, ancak sektör bütünüyle ele alındığında, üretim ya durağan ya da azalan eğilimler göstermiştir. Tarım kesiminin ana ürünü olan buğday üretimi, 1982 sonrası üç yıl, 1980 öncesinden az olmuştur. Benzer bir durum, pirinç ve tütün üretiminde geçerlidir. Dışsatım gelişmeleri bakliyat üretimini artırmış, şeker pancarı üretimi de yeni şeker fabrikalarının açılmasına koştur olarak artmıştır. Ancak, yeni şeker fabrikalarının yapımı, 1980 öncesinde başlatılmıştı. Tarım kesiminin en önemli göstergelerinden biri de hayvan sayısındaki hızlı azalmadır. Bu gelişmelerle, tarımsal üretimin, çok ciddi olumsuzluk işaretleri verdiği sonucuna varılabilir.

Sanayi alanındaki gelişmeleri iki yönden irdelemek gerekir. Birincisi, bir kısım sanayi kollarında, 1980 öncesinde yapımına başlanan tesislerin bu dönemde işletmeye açılmasından doğan üretim artışları, ikincisi de kapasite kullanımının artmasıdır. Özellikle şeker, yapay gübre, kağıt ve elektrik enerjisi üretiminde 1980 sonrasında görülen üretim artışları ek tesislerin işletmeye açılmasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak, dışsatımı artırma amacıyla getirilen özendirme melerin içinde döviz kullanımı ve buradan dışalım kolaylıkları, sanayi

TABLO: IV.1 ÖRETİM

Bitkisel (bin ton)	1978	1979	1983	1984	1985 *
Buğday	16 700	17 500	16 400	17 200	17 000
Pirinç	190	225	189	168	159
Bakliyat	729	762	1364	1312	1437
Pamuk (saf)	475	476	522	521	500
Tütün	297	206	229	194	192
Şeker	8 837	8 760	12 770	111 00	11 000
Pancar					
Potates	2 750	2 870	3 050	3 200	3 500
Ayçiçeği	485	590	715	710	800
Narenciye	1 081	1 147	1 299	1 334	1 276
Sebzeler	6 925	7 356	8 030	8 561	9 458
Hayvan	80.9	83.9	82.5	68.5	—
Sayısı (milyon) **					
Madencilik (bin ton)					
Çağırılmı	4 295.2	4 051.3	3 537	3 630	1 820
Linyit	9 925	10 936	18 524	22 063	11 579
Ham Petrol	2 735	2 833	2 206	2 088	1 027
Elektrik Enerjisi (mw olarak kurulu güç)	2 988	2 988	3 696	4 584	4 584
Sınal Öretim (bin ton)					
Çimento	15 130	16 833	13 645	13 445	7 724
Şeker	1 090	972.5	1 714	1 700.7	211
Pik demir	146	288	309	223	79
Yabai gübre	2 546	3 308	7 075	7 522	3 972
Sülfürik Asit	224	238	494	381	300
Kağıt	303	301	398	488	245
Siğara	56	71	61	62	32
Polietilen	20	17.2	30	25	15
Benzin	63	47.5	77	61	26
Kamyon	12 135	13 015	16 474	16 387	8 230
(sayısı)					
Otomobil	53 365	43 808	42 509	54 832	29 816
Ev tipi buzdolabı	753 588	814 643	413 255	500 699	—
İnşaat (bin m olarak)					
Ev	6 691	7 264	4 5717	4 930	2 233
Apartman	18 453	20 122	14 178	16 889	10 751

** Kömes hayvanları dışında kalanlar toplamı.

* 1985 Ocak-Haziran verileri.

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1980 ve 1985.

kesiminin varolan kapasitesinin kullanımını artırmıştır. Kapasite kullanım oranı 1980 öncesinde ortalama % 35 - 40 dolayına düşmüşken, 1980 sonrasında % 65 - 70 dolaylarına yükselmektedir. Sınai üretim artışlarının ikinci kaynağı budur.

Sınai üretim düzeylerinin, yıllara göre karşılaştırılması ilginç gözlemlere olanak vermektedir. Önce, sınai üretim, yeniden büyümeye geçiş yılı sayılan 1983 - 84 yıllarında, bunalımın en yoğun olduğu 1978 - 79 yılları düzeyinin genellikle altında kalmaktadır. Bir başka deyişle, sınai üretim düzeyi, pek çok üründe, bunalım yıllarındaki miktarlara ulaşmamıştır. Ek olarak, 1984 başından başlayarak, sınai ürün dışalamında getirilen kolaylıklar, dışalım kolaylaştırma yönünde alınan kararlar, yerli üretimi olumsuz yönde etkileyecektir. Bu olumsuz etkinin somut biçimde görülmesi için, eldeki veriler yetersizdir. Bu bakımdan, daha sonraki yıllarda sınai üretim düşüşlerinin daha büyük boyutlara ulaşması kaçınılmaz görünmektedir. Gerçekten, yatırım verilerinin incelenmesi sırasında da değinildiği gibi, sınai yatırımlar, 1980 sonrasında artırılmamaktadır. Dolayısıyla, varolan kapasitenin kullanımına dayanan bir üretim süreci, üretim artışı değil, aynı üretim düzeyinin sürdürülmesi geçerlidir. Sonuçta, dışalım kolaylıklarının, gelecek yıllarda, yerli üretim miktarının azalmasına yol açması kaçınılmaz görünmektedir.

Bina yapımı alt sektöründeki üretim düşüşleri çok daha belirgindir ve büyük boyutlara ulaşmaktadır. Özellikle ana konut birimleri olan ev ve apartman yapımında üretim düzeyi, 1978 - 79'a göre 1983 - 84'de azalmıştır. Azalma oranı evlerde % 20, apartmanlarda % 17'dir. Oysa gerek kullandığı yerli hammadde gerekse yarattığı iş bulma olanakları nedeniyle, inşaat sektörü, ekonomide önemli bir yere sahiptir. İnşaat sektöründe görülen bu gerilemenin, ekonominin diğer sektörleri üzerinde olumsuz etkide bulunduğu açıktır. Kaldı ki, kentleşme ve nüfus artışı, toplumun barınma hizmetinin karşılanmasını gerektirmektedir. Konut sektöründe görülen üretim azalmalarının, gelecek yıllarda, kira giderlerini daha da artıracak, ya da konut sıkıntısını daha da ağırlaştıracakı söylenebilir.

Ekonominin, "üretken" sektörlerinde (bunlar, tarım, madencilik ve enerjiyi de içeren sanayi ve inşaat olarak sıralanabilir) görülen bu üretim durağanlığı ve gerilemelerine karşılık, 24 Ocak 1980 sonrası

yıllar, özellikle iç ve dış ticaret ile, parasal eldeğıştirmelerin genişlemesine tanıklık etmektedir. Genellikle "hizmet" kesimleri olarak adlandırılan bu etkinlikler, dışsatıma sağlanan olağanüstü özendirmeler, bankacılık ve para ticaretinde görülen büyüme ve hükümetin kaynak sağlama amacıyla gelir ortaklığı yoluyla bir kısım kamu işletmeleri gelirleri karşılığı satışlarından kaynaklanmaktadır. Bu gelişmeler, parasal işlemlerin yoğunlaşması, buna karşılık para sermayenin üretken sermayeye dönüşmesi süreçlerinin giderek daralması anlamına gelir.

Ulusal gelir, genellikle iki yönüyle ele alınabilir. Çoğu kez, üretim ve hizmet sektörlerindeki ekonomik etkinliklerin parasal toplamı biçiminde alınabilir. Ek olarak, bu parasal etkinlikler, ekonominin tümü için (toplam) gelirler ya da harcamalar olarak izlenebilir. Sayısal veriler daha kolay sağlanabildiğinden, üretim açısından ulusal gelire ulaşmak, gelir ve harcamalara göre daha kolaydır. Ülkemizde her iki yaklaşıma göre ulusal üretim-gelir verileri yayınlanmaktadır. Her iki hesaplama biçiminin eksikleri bulunmakla birlikte, üretim yaklaşımı, görece olarak, daha sağlıklı sayılabilir.

B. Fiyatlar

1. Genel

Fiyat artış oranının ya da enflasyon hızının azaltılması, daha önce belirtildiği gibi, uygulanmakta olan ekonomi politikasının başlıca amaçlarındandır. Daha doğrusu, fiyat artışı oranının düşürülmesiyle dış ödeme güçlüğüne çözüm bulunması, programın iki somut amacıdır. Bu nedenle, fiyat gelişmeleri üzerinde ayrıntılı durulmalıdır.

TABLO IV. 2. ULUSAL GELİR									
(1968 Fiyatlarıyla, milyar TL)									
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Sektörler									
Tarım	43.3	44.5	45.3	45.3	48.2	48.1	49.9	51.2	54.7
Sanayi	46.0	43.4	41.0	43.8	45.9	49.8	54.4	57.0	63.5
İnşaat	12.3	12.8	12.9	12.9	13.0	13.1	13.2	13.2	14.5
Hizmetler	89.0	88.8	88.5	96.2	97.6	102.1	108.2	111.0	132.8
Yurtiçi	190.6	189.5	187.5	196.3	204.8	213.1	225.6	232.4	250.9
Gelir (Katkılı)									
Dış dünya geliri eksi sübvansiyonlar artı dolaylı vergiler									
Ulusal Gelir	209.1	210.6	206.1	214.4	224.3	231.9	231.9	245.6	258.1
Büyüme Oranı %	—	0.7	-2.2	4.1	4.5	3.4	5.9	5.1	7.1
Yüz									

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Raporlar, 1980-1986*

Not Burada belirtilen yurt içi gelire, dış dünyadan gelen faktör gelirleri eklenirse, sabit fiyatlarla örneğin 1984'de 441, 1985'de 715 milyon TL'dir. üretime katkısı olan etmenlere, faktör fiyatlarına göre toplam katkılı ulusal gelir (GSMH) elde edilir. Bu miktardan sübvansiyonlar çıkarılır, dolaylı vergiler de eklenirse, alıcı fiyatlarıyla ulusal gelire ulaşılır. Kamuoyunda sözü edilen, büyüme oranı, sabit fiyatlarla, bu sonuncunun yıllık artışı oranıdır.

- Ülkemizde, ulusal gelir hesaplarının, özellikle son yıllarda, sağlıklı derlendiği söylenebilir. Bunun en somut göstergesi, inşaat sektörü verileridir. Bu sektörün fiziksel üretim verileri, üretimin, 1983-84'de, 1978-79'a göre, toplam % 17 dolayında daha az olduğunu göstermektedir, Ulusal gelirdeki inşaat verileriye, 1983-84'de sabit fiyatlarla, 1978-79'un üstündedir.
- DPT, 1987 yılı programı 1986 rakamı ağustos ayına kadar.

Programın uygulanmaya konmasıyla birlikte, 1980 yılı başında, başta kamu üretimi mal ve hizmetler olmak üzere, hükümetin yaptığı fiyat artırımları, o yılı Cumhuriyet tarihinin en yüksek fiyat artış yılı durumuna getirmiştir. Bu bir anlamda "şok" etkisiyle daha sonraki yıllarda görece olarak azalan enflasyon, 1983 sonrasında yeniden tırmanışa geçmiştir. Ancak, bu süreçte, sektörlerin görece fiyat farklılaşmasında ilginç gelişmeler olmaktadır.

Önce, *toptan eşya fiyatlarındaki artışın kaynağı, tarım ürünlerinden çok sınai ürünler ve yapı işlerinde kullanılan ürünlerdir.* Bu durum genel anlamda doğru olmakla birlikte, alt kesimlerdeki gelişmeler, daha farklı gözlemlere olanak vermektedir. Toptan eşya fiyat serilerini oluşturan tüm ürünler dikkate alınırsa, *en büyük fiyat artışı, sınai ve madeni yağlarla yakacak maddelerinde görülmektedir.* Bu gelişmeyi, TL'nin dış alım değerinin düşmesinde, ya da döviz kurundaki değişimlerde bulma olanağı vardır. TL'nin yabancı paralar karşısında hızla değer kaybı, fiyat artışları oranını yükseltici bir etki yapmaktadır. Oysa, daha sonra görüleceği gibi, TL'nin dış değişim değerini, diğer önemli amaç olan dışsatımı artırmak için, neredeyse sürekli bir biçimde düşürmek gerekmektedir. Sonuçta, bu iki amacın, fiyat artışlarını sınırlama ile, dışsatımı artırmanın, uyumlu yürütülmesi olanağı kalmamaktadır. Uygulanmakta olan ekonomi politikasının, çözümsüz noktalarından biri budur.

Sonra, özellikle sınai üretimin dışsatımı, yerli üretimin de sınırlı ölçüde artırılabilmesi nedeniyle, iç piyasaya, bu ürünlerin sunumunu genel olarak azaltıcı bir etki yapmaktadır. Buna ek olarak, TL'nin döviz kurunun sınai girdi maliyetlerini yükselttiği de yadsınamaz. Bu iki olguya ek olarak, iç piyasa yapısı, dağıtım ve hizmet süreçleri, hızla fiyat yükselmelerine olanak vermektedir. Bu noktalar üzerinde kısaca durulmalıdır.

Ekonomi, 1980 öncesinde kural olarak yerli pazar için üretim, 1980 sonrasında dış pazar için üretime yönlendirilmektedir. Bu süreçte, üretimin iç ve dış pazar ayırımı, belli bir programa göre değil pazar kârlılığına göre belirlenmektedir. Dışsatımın özendirilmesi sonucu, görece kârlılığı iç pazarda sunumu sınırlamakta ve bu durum fiyat artışlarına yol açmaktadır. Gerçekte, yukarıda belirtilen üretim miktarları

TABLO: IV. 3. FİYAT EĞİLİMLERİ, 1978-1986

1963=100 ve Yıllık değişimler									
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Toptan Eşya Fiyatları	750,8	1 230,7	2 550,6	3 488,4	4 369,2	5,708	8 677,5	12 148,5	15 392,1
Yıllık artış %	52,6	63,9	107,2	36,8	25,2	30,6	52,0	40,0	26,7
Gıda Maddeleri ve Yemler	733,7	1 092,8	2 189,7	3 100,7	3 758,6	4 754,0	7 669,2	10 468,0	12 949
Yıllık artış %	45,1	63,9	100,4	41,6	21,1	26,5	64,3	36,5	23,7
Sınai Maddeler	779,2	1 460,8	3 152,1	4 134,5	5 386,9	7 298,0	10 358,1	14 936,3	19 447,1
Yıllık artış %	65,9	87,4	115,8	31,2	30,3	35,5	39,9	44,2	30,2
Yapı Malzemesi	993,4	1 675,8	3 157,4	3 699,5	4 800,1	7 037,1	10 358,1	15 930,8	24 501,6
Yıllık artış %	54,7	68,7	88,5	16,5	29,7	46,6	52,2	53,8	53,8
Ankara Geçinme İndeksi	724,8	1 174,2	2 265,1	3 168,2	4 066,7	5 319,6	7 834,6	11 352,3	15 348,3
Yıllık artış %	53,3	62,0	101,4	33,9	28,4	30,8	47,3	44,9	35,2

Kaynak: DİE., Maliye ve Gümrük Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Rapor, 1981 ve 1986* ANKA Ekonomi Bülteni, 11 Şubat 1987.

dikkate alınır ve özellikle sınai üretim 1980 sonrasında dışsatıma yö-neldiği olgusu göz önünde tutulursa, sınai ürün fiyatlarının artışıdaki isteme dayalı nedenler açıklık kazanır. Kaldı ki, hükümet, KİT ürünü ve hizmet fiyatlarını, TL'nin değer kaybına koşut olarak, artırmaktadır. Bu durum, KİT'leri kârlı bir konuma getirmekle eskiden olduğunun aksine Merkez Bankası kaynaklarının KİT açıklarını kapamada kullanılması uygulamasını kaldırmaktadır. Ancak, parasal genişleme bu kez, önceleri dışsatımı özendirmedi, sonraları da bütçe açıklarının karşı-lanmasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, para sunumundaki genişle-me de fiyatların artışında bir başka etkidir.

Ülkemizde sınai üretim birimlerinin önemli bir bölümü, özellikle dayanıklı tüketim malı sanayileri, bu malların dışalımını ve iç ticare-tini yapan girişimcilerin, aynı malların yerli üretimine yönelmeleri biçiminde kurulmuşlardır. Otomotiv, buzdolabı, çamaşır makinesi, ve sonraları TV alıcısı bu durumdadır. Dışalımın 1984'den sonra gö-reli serbest bırakılmasıyla, bu ürünlerin üreticileri, dışalım ve bunun ülke içi ticaretine yeniden yönelmektedirler. Bu süreçte, iki olgu sınai ürün fiyatlarını artırıcı etkiler yapmaktadır. Etkilerden biri, TL'nin yabancı paralarla değişim değeridir, diğeri de iç pazarda satış ve hizmet aş-a-malarını ellerinde tutan üretici ya da dışalımıcılar, fiyatları artırmada gö-reli kolaylıklar elde etmektedirler. Bu tür mallarda firma sayısının çokluğu fiyat rekabeti yoluyla satışlara, ya da fiyatların düşürülmesine neden olmamaktadır. Bir başka deyişle, *sınai üretim ve dağıtım süreç-lerinde varolan tekelci-yapı, fiyat artışlarının ana nedeni durumunda-dır*. Dışalımın kolaylaştırılması da bu soruna çözüm olmaktan çok uzaktır. Varolan üretici-dışalımıcı bütünlüğü yapısında, fiyat rekabeti-ne yol açmaktan uzaktır.

Fiyat artış oranının yeniden tırınanışa geçmesi, gelir bölüşümü-nü, gelirlerini fiyatlarla birlikte artırmayan kitleler zararına daha da bozmakta, bir tür dolaylı vergileme etkisiyle, sermaye kaynaklarının belli ellerde toplanmasını sağlamaktadır. Ek olarak, "belli bir düzeyin üzerindeki "fiyat artışlarının, yatırımları olumsuz yönde etkilediği, özel sermayeyi alım-satım alanına çektiği de bilinmektedir. Tüm bu gelişmeler, ekonomi politikasının amaçladığı güncel sorunları çözme-de de başarısız kaldığının kanıtıdır.

2. Görelî Fiyatlar

Veri alınan bir mülkiyet yapısında sektörel fiyat farklılaşmaları, ekonomi politikasının ve kaynak kullanımının bir göstergesi sayılabilir. Bu anlamda tarım ürünleri- sanayi ürünleri fiyat farklılaşması önem kazanmaktadır. Çalışan nüfusun, günümüzde, % 60'ı gibi bir bölümünün doğrudan ekonomik faaliyeti olan tarım kesiminin görelî fiyatlar bakımından durumunun saptanması, bölüşüm ve yeniden birikim konularına açıklık getirecektir.

Görelî fiyat eğilimlerine geçmeden tarım ürünleri fiyatları konusunda bir noktaya değinilmelidir. Tarımsal üretimde küçük üreticiliğin yaygın olması üretim fiyatlarının diğer sektörlerin fiyatlarına oranla daha fazla arz ve talebe göre belirlenmesi sonucunu verir. Tarımda, tekelci, yarı tekelci fiyat oluşumunun süreçleri, ancak üretim aşamasından sonra, dağıtım ve toptan satış aşamalarında görülebilebilir. Dolayısıyla ilk ürün fiyatlarıyla tüketiciye satış fiyatları arasında görülebilecek büyük fark genellikle üreticiye yansımaz, ticaret kesimine gider. Bu noktada, kamusal destekleme ve kooperatifleşme önem kazanır.

Ülkemizde, 1980'li yıllara dek genel oy'la gelen hükümetler tarım ürünleri fiyatlarına özel bir önem verme durumunda kalmışlar ve iç ticaret hadleri (tarım sanayi fiyat oranları) 1970'lerin başındaki birkaç yıl dışında, tarım yararına bir gelişme göstermiştir. Bu nokta, demokratikleşme sürecinin ekonomi politikalarına yansımaları olarak algılanabilir. Ek olarak, bu politika sonucu, ülkenin tarımsal üretimi ekonominin gerçek gücü olma özelliğini kazanmış tarımsal üretimde "kendine yeterli" bir oluşum gerçekleştirilmiştir.

Kararlılık programı uygulaması sırasında iç ticaret oranlarının tarım kesiminin zararına geliştiği anlaşılmaktadır. (Tablo: 4, ilk sütun) Gerçekte bu eğilim bunalım yıllarında başlamış, 1980'lerde çok daha belirli biçimde gelişmiştir.

İç ticaret oranları, özellikle 1980'de ve 1981 sonrasında büyük farklılıkla tarım kesimi zararına olmuştur. Bu durum sektörel gelir dağılımının, tarım kesimi zararına bozulduğunu kanıtlar.

Tarımsal ürün destekleme alımlarıyla ilgili parasal veriler de, bir bütün olarak tarım kesiminin gelir kaybına uğradığını göstermektedir. (Tablo: 4, 2,3 ve 5. sütunlar Nitekim, destekleme alımları ve top-

TABLO: IV. 4– TARIM KESİMİ VE FİYATLAR, 1977–1985

Yıl	Tarım/Sanayi Fiyatları Oranı %	Toplam Destekleme Milyar TL.	Destekleme Ödemeleri İndeks	TEF İndeksi	Destekleme Ödemelerinin Alım Gücü
1977	107.6	47.6	100.0	100.0	100.0
1978	94.2	52.8	110.9	150.8	73.5
1979	74.8	72.8	152.9	248.5	61.5
1980	69.5	122.8	258.0	515.9	50.0
1981	75.0	175.5	368.7	705.7	52.2
1982	69.8	215.5	425.7	883.5	48.2
1983	65.1	277.5	583.0	1.153.8	50.5
1984	61.3	388,4	935.3	1.763.3	53.0
1985	70.7	461.4	1.031.9	2.467.9	41.8
1986	64.4	—	—	—	—

Kaynak : DİE. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1983 ve Aylık İstatistik Bülteni 1985 (I – II)*, s. 68.

DPT. *Yıllık Program 1978 – 1986.*

tan cıya fiyatları (TEF) indekslerinin karşılaştırılması (oranı) desteklemeden sağlanılabilen alım gücünün, 1984'de 1977'ye göre yarı yarıya azaldığını göstermektedir.

Tarım kesiminin bu görelı gelir kaybı, gerçık anlamda tarımsal üretimin azalmasından kaynaklanmamıştır. Dönem süresince tarımsal üretimde bir azalma söz konusu değildir. Gelir kaybı bu durumda bir fiyatlama olgusudur.

Destekleme alımlarına ilişkin olarak bir noktaya daha değinilmelidir. Destekleme ödemeleri, bazan aylarca ertelenerek yapılmaktadır. Bu süre içinde bir yandan, genel fiyat artışları nedeniyle, alım gücünü yitirmekte, diğır yandan da aynı süre için ek olarak faiz kaybı söz konusudur. Kısaca destekleme ödemelerinden doğan gelir kaybı, yukarıda belirtilenden daha fazladır.

Tarım/ sanayi ürünleri fiyat makasının ve destekleme ödemeleri sonucu gelir bölüşümünün tarımın zararına işlemesi önce, tarım kesiminin değışim yoluyla kaynak kaybı anlamına gelir. Bir başka deyişle tarım kesiminin bir birim üretimi karşılığında giderek daha az miktarda sanayi malı satın alınabilmektedir. Ancak tarım dışına aktarılan bu kaynağın, kendiliğinden (otomatik olarak) sınai yatırımlara dönüştüğü ya da dönüşeceği de öne sürülemez.

İkinci olarak tarım ürünlerini girdi olarak kullanan sınai işletmelerin kâr oranları diğır koşullar veri alınırsa, görelı olarak artırılmış olmaktadır.

Üçüncü ve son nokta tarımda sermaye birikimiyle ilgilidir. Tarım kesiminin fiyatlama yoluyla kaynak kaybı, girdi sübvansiyonu krediler gibi başka yollarla karşılanmıyorsa bu durum uzun dönemde tarım kesimi yatırımlarının ve üretiminin azalmasına yol açabilir. Bu durum gerek iç piyasa gerekse dış ödemeler açılarından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

C. Gelir ve Bölüşümü

Ülkemizde gelir bölüşümünün 1980 öncesinde de, olağüstü sayılabilecek kadar eşitsiz olduğu bilinmektedir. Devlet Planlama Teşkilatının 1973 yılı için yaptırdığı gelir dağılımı araştırmasına göre, toplam nüfusun enaz gelir sahibi olan % 20'si, toplam gelirlerin % 3,5 'ini

alırken, ençok gelir elde eden % 20'si de toplam gelirlerin % 56.5'ini almaktaydı. Aynı yıl, özellikle, kırsal-kentsel küçük üreticilerle, ücretlilerin geliri enaz geçimlik düzeyi dolayındaydı. Daha sonra, 1978-79 için, ailelerin, harcanabilir geliri üzerinde bu kez Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırma da, enaz ve ençok gelir gruplarının paylarının, bu sayılara çok yakın olduğunu göstermekteydi. Bu yıllar ve sonrasında yoğunlaşan ekonomik bunalım, gelir bölüşümünü ne yönde değiştirdi, 24 Ocak ekonomi politikalarının gelir bölüşümü yaklaşımı nasıldır, uygulama ne yöndedir? Bu soruların yanıtı, ekonomik ve toplumsal yapı ve bunun geleceği açısından önemlidir.

Bilindiği gibi, her tür fiyat oluşumunda, sunum ve istemi dikkate alan 24 Ocak yaklaşımı, aynı düşünceyle, göreceli olarak sunumu isteminden fazla olan işgücünün fiyatı olan ücretlerin düşürülmesini öngörür. Ancak uygulamada, bu piyasa fiyatlamasının ötesinde, işçi hakları sınırlandırılarak, düşük ücret, ekonomi-dışı etkenlerin yardımıyla, gerçekleştirilir. Ülkenin bir düşük ücret "cenneti" olması neden istenir? Bu isteğin ana dayanağı, düşük ücret uygulamasının yaratacağı iki sonuçtur: a) Düşük ücret, diğer koşullar veri alınır, kar oranlarının yüksek olması anlamına gelir, bu da yatırımları uyarıcı bir etki yapar, daha çok yatırım ve üretim sağlanır, b) Düşük ücretler toplam istemin sınırlı kalmasını, buradan da fiyat artışlarının daha az olmasını sağlar. Bir başka deyişle, *24 Ocak yaklaşımı, hem üretimi artırmayı hem de fiyat artışlarını sınırlamayı, düşük ücretle sağlama esasına dayanır.* Ek olarak düşük ücret, düşük maliyetler anlamına gelir ki, bu da yerli ürünlerin dış pazarlarda rekabet edebilir (yani daha düşük fiyatla) satılmasını sağlayacaktır. Özetle, uygulanmakta olan ekonomi politikasının mantıksal kurgusu, ücretlerin alım gücünü, olabildiğince sınırlı tutmaya dayanır.

Düşük ücret politikasının dayandığı bu savlar, eğer tartışma olanağı bulunursa, her düzeyde kolayca aksi kanıtlanabilecek durumdadır. Önce, toplam sınai maliyet içinde ücretlerin yapı, sektörler göre değişmekle birlikte, % 15-25 dolayındadır. Bu nedenle, ücretleri azaltarak maliyetleri düşürme, ancak bu ölçüde, çok sınırlı bir biçimde sağlanabilir. İkinci olarak, düşük ücretlerin yatırımları uyaracağı önermesi de, son altı yılın uygulamalarının kanıtladığı gibi, yalnızca bir beklenti olabilir. Özel yatırımları belirleyen etmenlerin içinde işgücü

giderleri çok sınırlı kalır, ya da yatırım yapılmasını düşük ücrete bağlama olanağı yoktur. Son bir nokta, fiyat artışlarıyla ilgilidir; ücretlerin düşük tutulması sonucu, fiyat artışlarını sınırlama olanağı da çoğu kez olumlu sonuç vermemektedir.

Ek olarak, düşük ücret politikasının, ekonomik ve toplumsal bir "maliyeti" vardır. Düşük ücret uygulaması sonucu, işgücü verimliliği azalabilir. Bir başka açıdan, ücret düzeyi ile işgücü verimi arasında olumlu bir ilişki bulunduğu, kanıtlanmış bir olgudur. Bu ekonomik maliyete ek olarak, düşük ücretler, ülkenin nitelikli işgücü kaybına, nitelikli işgücünün diğer ülkelere göç etmesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler için gerekli olan nitelikli işgücünün göçü, bilinen deyimle "beyin göçü" bu uygulamanın bir sonucudur. Çoğu kez, çok büyük miktarda harcamalarla eğitilen bireyler, üretkenliklerini, başka ülkeler için kullanmaktadır ki, burada ayrıca bir parasal kaynak kaybindan söz edilebilir.

Tüm bu noktalara ek olarak, düşük ücret uygulamasının yaratacağı toplumsal sorunlar önem kazanmaktadır. Emeğinin karşılığını alamayan, geçimini sağlayamayan bireylerin çokluğu, toplumsal yıkım olabilecek kazanç yollarını yaygınlaştırabilir. Bu noktada, hırsızlıktan rüşvete uzanan bir dizi örnek kolayca sıralanabilir. Özetle, düşük ücret politikası, yalnız kısa dönemli etkileri yönünden değil, uzun dönemde görülecek olumsuz sonuçlar açısından da, çok sakıncalı bir yaklaşımdır.

24 Ocak ekonomi politikalarının uygulama döneminde, ücretlerin ve maaşların alım gücü, sürekli azalmaktadır. Ancak, azalma oranı son yıllarda daha sınırlı tutulmaktadır. Yasal enaz ücret, ortalama ücret ve maaş ayırımına bakıldığında, ortalama ücretlerin alım gücünün, diğerlerine göre çok daha büyük oranda azaltıldığı görülmektedir. Maaşların ve enaz ücretin alım gücü 1984'da, 1976 daki düzeylerinin sırasıyla % 72 ve % 66 altındaydı. İlk belirlemelere göre 1985'de, her iki gelir türünün alım gücü, bir ölçüde de olsa artmıştır. Buna karşılık, ortalama ücretlerin alım gücü, 1984'de 1976'daki alım gücünün ancak yarısı kadardı ve öyle anlaşıyor ki 1985'de daha da azalmış olacaktır.

Ücretlerin alım gücündeki azalmanın en belirgin göstergesi, bir kısım temel tüketim mallarını satın almadaki konumudur. Ortalama günlük ücretle 1976'da, 26 ckmek, 8,7 kg kuru fasulye, 3,5 kg beyaz

TABLO: IV. 5 EMEK GELİRLERİNİN EĞİLİMLERİ, 1976 – 1986

	Yasal En Az (Asgari) Creterler				Ortalama Günlük Creterler				Memur Maaşları				Ankara Geçinme İndeksi	
	Parasal	Gerçek	Yıllık Değişimi	İndeksi	Parasal	Gerçek	Yıllık Değişimi	İndeksi	Parasal	Gerçek	Yıllık Değişimi	İndeksi	Yıllık Değişimi	İndeksi
1976	60,0	60,0	100,0	—	115,3	115,3	100,0	—	1.537,0	1.537,0	100,0	100,0		
1977	60,0	49,0	81,7	-18,4	146,5	119,6	103,7	3,7	3.025,0	2.469,2	160,7	60,7	122,0	
1978	110,0	58,6	97,7	+19,6	207,9	110,7	96,0	-7,4	4.170,0	2.220,0	144,4	-10,2	187,8	
1979	110,0	36,1	60,2	-38,4	294,3	96,7	76,8	-20,0	6.230,0	2.053,7	133,6	-7,5	304,3	
1980	180,0	29,4	49,0	-18,6	427,0	69,7	60,3	-21,2	7.749,0	1.264,2	82,3	-38,4	613,0	
1981	333,3	40,6	67,7	+38,2	343,8	66,2	36,3	-6,6	11.280,0	1.438,6	93,6	5,4	821,2	
1982	333,3	31,6	52,7	-22,2	691,3	65,6	55,0	-2,7	14.813,0	1.405,7	91,3	-2,3	1.053,8	
1983	540,0	39,2	65,3	+23,9	944,4	68,3	51,7	-6,0	18.252,0	1.324,0	86,1	-5,8	1.378,5	
1984	817,5	39,8	66,3	1,5	1.307,0	63,7	50,3	-2,4	23.056,0	1.500,1	73,1	-15,1	2.053,3	
1985	1.380,0	47,2	78,7	+18,7	1.659,3	56,7	46,3	-8,3	33.455,0	1.145,1	74,3	2,0	2.924,3	
1986	1.380,0	34,9	58,2	-26,0	2074,9	52,3	45,3		39.429,0	997,2	64,9	-12,8	3.953,9	

Kaynak: DİE. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1983 ve 1985, Aylık İstatistik Bülteni 1985 IX — X ve 1986 Bütçe Gerekçesi*, DPT. Yıllık Programlar, 1981–87.

- Notlar:**
1. Yasal en az ücret günlük TL. brüt ücretlerdir.
 2. Ortalama günlük ücretler, Sosyal Sigortalar Kurumu prim ödemelerine esas olan brüt ücretlerdir.
 3. Maaşların bir göstergesi olarak, evli iki çocuklu, 14. derecenin ikinci basamağında bulunan bir memurun yakıt ödeneği ve çocuk zamlı aylık net maaşı alınmıştır. 1984 ve 1985'de maaş katsayısı yıl ortasında değiştirilmiştir, bu nedenle burada yıllık ortalama alınmaktadır.
 4. Gerçek ücretlerin saptanmasında Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınladığı "Ankara Kenti Geçinme İndeksi" fiyat gelişmelerinin bir göstergesi olarak alınmıştır.
 5. 1985 Yılı için, gerek ücretler gerekse geçinme indeksi, Temmuz Ayı ortalamalarına göre hesaplanmıştır.
 6. Gerçek ücret ve maaşların elde edilmesi için parasal gelir indeksleri geçinme indeksiyle indirgenmiş, elde edilen sonuç başlangıç parasal ücretle çarpılmıştır.

peynir, 3,1 kg sığır eti ve 6,8 kg yemeklik margarin alınabiliyordu. Günümüzde bu miktarlar, ekmek, fasulye ve peynirde yarı yarıya; et ve margarinde de üçte-iki oranında azalmıştır.

Sonuç olarak, hangi ölçüye vurulursa vurulsun, *emeğiyle geçinenlerin gelirleri, gerçek anlamda, alım güçleri olarak, 1980'li yıllarda, enaz yarı yarıya azalmıştır. Emeğiyle geçinenler, belli bir malı satın alabilmek için, 1980 öncesine göre, bunun iki katı süre daha fazla çalışma durumundadır.*

Tablo'daki gelir azalma oranları, kamuoyundaki bir tartışma açısından ilginçtir. 24 Ocak sonrasındaki gelir tartışmalarında, sürekli olarak, tüm toplum kesimlerinin- bunalım nedeniyle gelir kayıplarına uğradığı öne sürüldü. Toplam ulusal gelir, yalnız 1979 ve 1980'de, sırasıyla, % 0.4 ve % 1.1 azalmış, diğer yıllarda, sürekli artmıştır. Oysa aynı yıllarda ve sonrasında, ücret ve maaşların alım gücü, yılda % 20-25 gibi oranlarda, kayba uğramıştır. Bir başka deyişle, ekonomik bunalımın yükü, toplum kesitleri arasında, hiç de eşit dağılmamıştır.

Gelir bölüşümü açısından önemli bir nokta da işgücüne katılma süreciyle ilgilidir. Son altı yıl boyunca, gerek sigortalı işçi sayısında, gerekse memur sayısında, önemli sayılabilecek bir artış yoktur, sigortalı işçi toplamı 2,2 milyon, memurlar da 1,5 milyon dolayında, neredeyse sabit kalmıştır. Bu durum, işgücü ile ilgili değerlendirmelerden de izlenebileceği gibi, gelir elde edemeyen kesimin, daha da büyüdüğünü gösterir. Dolayısıyla, gelir bölüşümünde daha da eşitsiz nitelik kazanan durum, işsizler dikkate alındığında, sayısal görünümünün ötesinde, ağırlaşmaktadır.

Gelir bölüşümündeki gelişmelerin bir diğer göstergesi, tarım kesiminin görece gelir kaybıdır. Bunalım yıllarında ve sonrasında, tarım kesimi, salt fiyatlama yoluyla, gelir kaybetmektedir. Öyle ki, iç ticaret fiyat oranları, sürekli olarak tarım zararına gelişmiş, ek olarak da, tarımsal ürün destekleme alımı fiyatları, genel fiyat artışlarının altında kaldığı gibi, toplam destekleme ödemelerinin alım gücü de azalmıştır. Kısaca, tarım kesimi, üretiminin fiyatlanması yönünden sürekli gelir kaybetmektedir. Ek olarak, daha önce değinildiği gibi, tarımsal krediler görece olarak azalmış ve tarımsal girdiler, özellikle yapay gübre fiyatları, çok hızla yükselmiştir. Tüm bu gelişmeler, ekonomi politikasının tarım kesiminde yüksek oranda gelir kaybına yol açtığını

TABLO: IV.6 ÜCRETLERİN ALIM GÜCÜ, 1976-1985

**Sigortalı işçilerin, ortalama günlük (brüt) ücretiyle alabilecekleri
birkısım temel tüketim maddeleri**

Yıllar	Ekmek	Kuru Fasülye	Beyaz Peynir	Sığır Eti	Yemeklik Margarin
1976	26,4	8,7	3,5	3,1	6,8
1977	28,6	9,5	3,6	2,6	8,5
1978	31,0	5,8	3,4	2,2	9,4
1979	30,8	5,5	3,1	2,0	8,1
1980	18,8	6,8	2,4	1,4	4,3
1981	14,9	6,2	2,1	1,5	4,0
1982	14,6	7,9	2,0	1,4	4,2
1983	16,0	5,6	2,1	1,3	4,2
1984	14,2	5,7	1,8	1,3	2,7
1985	11,7	4,1	1,6	1,1	2,2

Notlar: 1. Ekmek sayı, diğerleri bir kg'ın alımı olarak.

2. Sigortalı işçi ücretleri, günlük, sigorta primine esas olan ortalama ücretlerdir. Bunların içinde, yüksek gelirli sigortalılar da vardır.

Bu hesaplara, vergi iadesi katılmamıştır, buna karşılık, ücretlerden alınan vergiler, sigorta ve diğer kesenekler de düşünülmemiştir.

3. Tüketim maddelerinin, Ankara perakende fiyatlarına göre ulaşılan sonuçlardır.

kanıtlar. Tarım kesiminde, küçük üreticilik yaygındır ve yine tarım kesimi, ülke nüfusunun yarıya yakınının, doğrudan geçim kaynağıdır.

Gerek tarımsal girdiği fiyatlarında desteklemenin kaldırılması ve tarımsal kredilerin görelî payının azaltılması, gerekse tarım-sanayi fiyatlarının eğilimleri, tarım kesiminin sürekli kaynak kaybı anlamına gelir. Toptan eşya fiyatları içinde tarım/ sanayi fiyat oranı, diğer adıyla iç ticaret fiyat oranı, 1977'den başlayarak sürekli tarım kesimi zararına gelişmiş ve 1984'de 61,3, 1985'de de 69,8 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürün desteklemelerinde de aynı eğilim görülmekte, toplam destekleme ödemelerinin miktar artışı, fiyat artışlarına göre indirgendiğinde, bu ödemelerden doğan alım gücünün 1977'ye göre 1985'de % 42.3 düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır. Üzetle, tarım kesimi büyük gelir kaybıyla karşı karşıyadır.

Tarım kesiminin gelirkaybı iki açıdan önemlidir. Önce, tarımsal üretimin salt bu nedenle gerilemesi durumunda, ülkenin bu konuda kendi kendine yeterliliğini yitirmesi, tarımsal ürün dışalımına yönelme yeni sorunlar yaratacaktır. İkinci olarak da, tarım kesiminin görelî gelirkaybı, bu kaynağın sanayide yatırımlara dönüşmesi biçiminde olmamaktadır. Bir başka deyişle tarımdan sanayie bir sermaye aktarımı, yatırım verilerinin de kanıtladığı gibi geçerli değildir. Sonuçta, bir taraftan toplam sivil işgücünün % 58'inin görelî fakirleşmesi sağlanmakta, diğer taraftan da bu gelir-sermaye aktarımı sınıî üretimin artırılmasında kullanılamamaktadır.

D. Büyüklerin Büyümesi

İstanbul Sanayi Odası'nın yayınladığı en büyük 500 firmaya ilişkin veriler, ekonominin gelişme doğrultusu açıklayıcı niteliktedir.

Birim satış içinde, faiz giderleri ve ücretler azalmış, buna karşılık çalışan başına kâr oranı artmıştır. O kadar ki, bir TL tutarındaki satış içinde ücretlerin payı, 1983'de % 9,5 'den 1984'de % 7,4'e düşerken, bilanço kârı % 5,66'dan % 6,69'a yükselmiştir. Bu durumda toplam satışlar, 1984'de 1983'e göre % 83,6 artarken, ortalama kâr % 117,3 bilanço kârı da % 107,3 oranında artmıştır. İlginç olan, toplam çalışanların sayısının azalmasıdır: 1983'de 626,6 bin kişiden % 4,6 azalmayla 597,7 bin kişi 1984'de 500 den büyük firmada çalış-

maktadır. Yine aynı yıllarda, maaş ve ücret artışı % 35,7 ile enflasyon oranının çok altındadır. Bir başka deyişle, en büyük firmalarda bile ücretlerin alım gücü azalmaktadır. Enflasyon oranının 1984'de % 50'nin üzerinde olduğu dikkate alınır, ücret ve kâr artışlarının bu çerçevede konumu açıklık kazanmaktadır. Fiyat artışlarından arındırılmış, gerçek kâr oranları % 50'nin üzerine ulaşmakta; gerçek ücretler de % 15 azalma göstermektedir.

Büyüklerin büyümesiyle ilgili, iki nokta önemlidir. 1984'de ulaşılan bu kârlılık düzeniye karşın, 1985'de gerçek yatırımların % 0,6 oranında azaldığı, hükümetin 1986 Yılı Programında açıklanmaktadır. Bir başka deyişle yüksek kâr oranı, beklendiğinin aksine yatırımlara dönüşmemektedir. İkinci nokta, genel olarak ücretlerin, maaşların ve kırsal-kentsel küçük üreticilerin gelirlerinin alım gücü azalırken, büyük firmaların kâr oranlarının artırılması, uygulanmakta olan ekonomi politikasının doğrudan sonucudur. Vergi kolaylıkları ve parasal desteklerle büyük sermayenin karlılığı artırılmakta, ancak sonuçta bunun yatırımlara dönüşmesi, üretimi ve işbulmayı artırması sağlanamamaktadır.

TABLO: IV. 7.500 BÜYÜK FİRMA 1984, (ÖZET).

			Yıllık Değişme Yüzdesi
I. Bir TL'lık Satış İçinde	1983	1984	
1. Faiz Payı % olarak	4,9	3,5	(-) 29,2
2. Maaş ve Ücretin Payı % olarak	9,5	7,4	(-) 22,6
3. Bilanço karı % olarak	5,7	6,7	18,2
II. Çalışan Kişi Başına			
1. Ortalama Satış (000 TL)	8 910	16 359	83,6
2. Kar (000 TL)	504	1 095	117,3
3. Maaş ve Ücret (000)	845,9	1 202	42,1
III. Bilanço Karı (Milyar TL)	316	655	107,3

Kaynak: *İstanbul Sanayi Odası Dergisi Özel Sayı, 15 Ekim 1985.*

E.Sonuç

24 Ocak uygulaması sırasında, fiziksel üretim artışlar sağlandığı söylenemez. Tarım üretimi büyük ölçüde varolan üretim düzeyini korumuş buna karşılık hayvan stoku önemli ölçüde azalmıştır. Sanayide üretim artışı da varolan üretim kapasitesinin daha yüksek oranda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ekonominin genişlemesi, ticaret başta olmak üzere, hizmet kesimlerinde görülmektedir.

Ekonominin fiyat göstergeleri, iki önemli gelişmeye, niteliksel değişime değinilmesini olanaklı kılmaktadır. Bunlardan birincisi, üretimin bölüşümü sorunudur. İncelenen 1980 sonrası yıllarda, fiyat gelişmeleri, tarım kesiminin zararına, sanayi kesiminin de yararına işlemektedir. Buradan, tarımdan sanayie kaynak aktarılması sürecine girildiği sonucuna varılabilir. Tarımdan sanayie fiyatlama yoluyla sermaye aktarılması, tarım kesiminin görece olarak yoksullaştığını kanıtlar. Ancak, tarımdan sanayie bu kaynak aktarılması açıktır ki, sınai yatırımların arttığı anlamına gelmez. Bir başka deyişle, tarımdan tarım dışına sermaye aktarımı, tarım dışı sermaye birikimini artırır varsayımı, yatırım verilerinden de izlenebileceği gibi geçerli değildir.

Fiyat göstergeleri, ikinci olarak, enflasyonun nedenleri konusundaki 24 Ocak varsayımlarının geçerli olmadığını kanıtlar niteliktedir. Enflasyonunun nedeni olarak, 24 Ocak öncesinde, özellikle işçi ücretleri, tarımsal ürün destekleme ödemeleri ve KİT'lere yapılan görev zarrarı ödemeleri gösterilmekteydi. Bu üç etmen, 24 Ocak sonrasında, büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, etkileri tümüyle yok edilmiştir. Bu gelişmelere karşılık, fiyat artışları durdurulamamış, enflasyon önlene-memiştir. Bu durumda, enflasyonun nedenleri olarak başka etmenlere bakılması gerekir. Özellikle *üretim* ve *dağıtım* süreçleriyle *piyasa yapı-larının*, fiyat artışlarının başlıca nedeni olduğu giderek açıklık kazan-maktadır. Burada ayrıntılarına girmeden vurgulanmalıdır ki, enflasyonun nedenlerinin *yapısal* olduğu gerçeği benimsenmedikçe, soruna kalıcı bir çözüm bulunması olanağı bulunmamaktadır. 24 Ocak politika-sının enflasyonu durdurmada başarısız olacağı, kendi yanlış varsayı-mıyla, yanlış kurgusuyla açıklık kazanmaktadır.

Bölüşüm alanındaki gelişmeler tek sözcükle, korkunçtur. 24 Ocak 1980 sonrasında, ücretlerin, maaşların ve tarımsal küçük üreti-

cilerin gelirleri, önceki yıllara göre ortalama yarı yarıya azalmıştır. Bu gelişmenin ekonomik ve toplumsal etkilerine kısaca değinilmelidir.

Gelir bölüşümünün bu ölçüde "bozulmasının" bir tek ekonomik nedeninden söz edilebilir. Emek gelirleri azaltılır, sermaye gelirleri artırılırsa, sermaye yatırımlarının artacağı beklentisi. Burada beklentinin deyiminin kullanılması, artan sermaye gelirlerinin yatırıma dönüşmesine sağlayan kendiliğinden işleyen bir sürecin, mekanizmanın bulunmamasıdır. Sermaye gelirleri arttığında bunların otomatik biçimde yatırımlara dönüşeceği söylenemez. Yatırım kararlarını belirleyen farklı etmenler bulunmaktadır. Gerçekten, 24 Ocak sonrasında da gelir bölüşümünün sermaye yararına gelişmesi, yatırımları artırmaya yetmemiştir.

Gelir bölüşümünün sermaye gelirleri yararına olması, yine ekonomik açıdan ek olumsuz etkiler içerir. Ücret düşüklüğü öncelikle, işgücünün verimini azaltır. Ayrıca, emek gelirlerinin azalması, iç pazarın daralması sonucunu verir. Bu durumda, daralan iç pazar, iç pazar için üretimin azalmasına ve sonuçta bu amaçla yatırım yapılmasına engel olabilir. Her iki sürecin de ekonominin gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır.

Gelir bölüşümündeki aşırı boyutlara ulaşan dengesizliğin, toplumsal yapı üzerindeki olumsuz etkileri de, ekonomik olumsuzluklarından daha az değildir. Önce, çalıştığı halde en ilkel düzeyde bile yaşamını sürdüremeyenlerin, ek kazanç yolları araması, özellikle yasa dışı yollardan kazanç sağlamak istemeleri doğaldır. Bu durum özellikle kamu bürokrasisinde rüşvet ve benzeri gelişmelere yol açabilir. Kaldı ki, çağdaş haberleşme araçlarının her gün daha fazla lüks tüketimi özendirdiği, bunun propagandasını yaptığı bir ortamda, geniş emekçi kitleleri bunları izler bir durumda tutma olanağı da demokratik bir ortamda olanaklı değildir. 24 Ocak'ın, yalnız ve ancak varolan demokratik ortamdan uzaklaşılmasıyla birlikte uygulanabildiği bu noktada açıklık kazanmaktadır. Emek gelirlerinin alım gücünün azaltılması, işçi ve memurların örgütlenmeleri ve örgütlü biçimde hak aramaları üzerinde konulan sınırlama ve yasaklarla sağlanmıştır. 24 Ocak politikasıyla demokrasinin bağdaşmazlığı özünde bu ekonomi -dış baskı yöntemleriyle birlikte yürütülmesine dayanır.

V. EKONOMİNİN DIŞ DÜNYASI

A. Dış Ticaretin Gelişimi

Daha önce de belirtildiği gibi, 24 Ocak 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları, dışsatıma dayalı büyüme anlayışına dayanır. Dışsatım arttıkça, buna bağlı olarak yerli üretim de artacak, dış kaynak sorununun çözümüyle, yatırımlar ve üretim artışı sağlanacaktı. Dışsatım özendirmeleri, yabancı sermayeye getirilen yeni kolaylıklar, serbest bölgeler gibi bu amaca yönelik düzenlemeler, tümüyle dışsatıma dayalı büyüme ve gelişme yaklaşımının öğeleridir. Bu çerçevede, iç pazarın yabancı mallara açılması, yabancı banka sermayesinin girişinin sağlanması ve temel ekonomik kararların alınmasında yabancılara görüş ve önerilerinin öne çıkarılması da sayılmalıdır. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle ekonominin dış dünyasıyla ilgili gelişmeler ele alınmaktadır. Ancak, dış ekonomik ilişkilerin sermaye akımına ilişkin yönlerine bir önceki bölümde değinildiğinden, bu konu burada yinelenmeyecektir.

Dış ticaret, 1980 sonrasında, gerek sayısal gerek niteliksel olarak, büyük gelişme ve değişme göstermektedir. Toplam dış ticaretin (dışsatım ve dışalımın toplamının) ulusal gelir içindeki payı, 1980'de % 18.8'den 1985'de % 37,1 dolayına yükselmektedir. Bu önemli sayısal sıçrama, dış ticaretin yapısını da değiştirmektedir. Dışsatımda sanayi ürünlerinin payı hızla yükselirken, dışalımda da tüketim malları dışılımı artmaktadır. Bu gelişmeler, ekonominin bütünüyle, dış ticarete daha duyarlı bir konuma gelmesine neden olmaktadır. Ekonominin dış değişkenlere duyarlılığının artması, diğer yönlerini etkilemektedir.

24 Ocak ekonomi politikalarının uygulandığı dönemde, dış ticaretin, önemli sayılabilecek niteliksel değişmelere uğradığı gözlenmektedir. Önce, daha önce değinildiği gibi, dışsatım içinde sanayi ürünlerinin göreceli payı yükselmiş, başta gıda ve dokuma sektörleri olmak üzere, hemen tüm sanayi kollarında dışsatım hızla artmıştır. Kuşkusuz bu olumlu bir gelişmedir. Ancak, bu çerçevede belirtilmesi gereken iki nokta vardır. Bunlardan biri, sanayi ürün dışsatımının çoklukla, Orta-

doğu pazarına yöneldiğidir. Bir bakıma olağanüstü sayılabilecek koşullardan kaynaklanan bu dışsatım olanaklarının sürekli olup olmayacağı belirsizdir. İran-İrak Savaşının sona ermesi, ya da diğer siyasal gelişmeler bu pazarın geleceğini de belirleyecektir. Sanayi ürün dışsatımında bir diğer nokta, fiyat sorunudur. Parasal desteklerin yardımıyla ve özellikle dışsatımcıların kendi aralarındaki fiyat rekabetiyle gerçekleşen sınai ürün dışsatımının, ülkenin kaynak kaybına yol açtığı açıktır. Bu konuya dışsatımın maliyeti başlığı altında yeniden döneceğiz.

Dışalışmda görülen nitelik değişimi iki yönlüdür, denilebilir. Önce, toplam dışalışım içinde, yatırım mallarının göreceli payı hızla azalmaktadır. Geleneksel olarak, 1974'e kadar, toplam dışalışımın % 45-50'sini oluşturan yatırım malları, o yıl petrol fiyatlarındaki sıçrama nedeniyle, toplamın % 34'üne düşmüş, 1975-77 döneminde, yeniden % 40'ın üstüne çıkmıştır. Ekonomik bunalımın en yoğun olduğu 1978 ve 1979 yıllarında sırasıyla % 35,3 ve 31,5 olan yatırım malları oranı, 1980'de en düşük düzeye, % 20'ye inmiştir. 1980 sonrasında yılda ortalama % 24-26 dolayında gerçekleşen yatırım malı dışalışımı, 1985'de yeniden enaz düzeye % 20'ye inmiştir. Bu eğilim, daha önce sözü edilen yatırım düzeyleri ile birlikte açıklık kazanmaktadır. Ekonominin, yatırım yapamadığı gerçeği, yatırım malları dışalışımından da izlenebilmektedir.

Dışalışmda görülen ikinci önemli değişme, tüketim malları dışalışımının 1984 sonrasında tırmanışa geçmesidir. Tüketim malları dışalışımının toplam dışalışım içindeki oranı, 1984 öncesinde yılda % 2 dolayından, 1984'de % 4'e ve 1985'de de % 10'a yükselmiştir. Bu arada belirtelim ki, dayanıklı tüketim malları ve taşıt araçları, tüketim malı sayılmamaktadır. Ülke pazarının yabancı kaynaklı ürünlere açılmasının, biri hükümetçe belirtilen biri de gerçek olmak üzere iki nedeni vardır. Hükümet, daha doğrusu 24 Ocak ekonomi politikalarının uygulayıcıları, tüketim malları dışalışımının kolaylaştırılmasını, eğitsel nedenlere bağlarlar. Bu görüşe göre, yerli üretimin kalitesinin düzeltilmesi, üretim birimlerinin rekabet yoluyla daha etkin, verimli üretimde bulunması ve iç piyasada fiyat kararlılığının sağlanması için, dışalışım kolaylaştırılmalıdır.

Oysa, gerçek, hiç de bu değildir. Dışalışımın giderek serbest bırakılması, ya da iç pazarın olabildiğince yabancı ürünlere açılması,

uygulanen ekonomi politikasının, doğal bir sonucu, ayrılmaz bir parçasıdır. Bu ekonomi politikasının uygulanmasını isteyen uluslararası sermayenin gerçek isteği, iç pazarın açılmasıdır. İç pazar, yabancı kaynaklı ürünlere olabildiğince açılmalı, öncelikle ülke uluslararası sınai ve mali çevrelerin pazarı durumuna gelmelidir. Düzenleme, yabancı özel sermaye yatırımlarıyla tamamlanmaktadır. Ancak, özel yabancı sermaye yatırımından çok iç pazarın açılması temel istektedir. O kadar ki, Türkiye'nin dış borç alması, borçlanabilmesi de bu koşula bağlıdır, yada bağlanmaktadır.

Ülkenin, yabancı ürünlerin pazarı olmasını, ülkemizde bu politikayı yürütenler o ölçüde benimsemişlerdir ki, sanayileşmiş ülkelerin, özellikle ABD ve AET ülkelerinin, ülkemizin ürünleri üzerine sınırlama getirmesini, bizden dışalım yoluna gitmemelerini, bir türlü anlamamakta; bu tutumu, serbest ticaret ilkesine ters düştüğü, serbest ticaretten bir sapma olduğu biçiminde eleştirmektedirler. Bu kapitalistlere kapitalizm dersi verme, ya tam anlamıyla bilgisizlikten ya da bağnazlıktan kaynaklanabilir. Gerçekten, gerek ABD'nin gerekse diğer sanayileşmiş ülkelerin gelişmesi, aynı anlamda sanayileşmesi, iç pazarın yabancı mallara açılması sonucu değil, tam tersine, iç pazarın olabildiğince korunması sonucu gerçekleşmiştir. Bu gerçeği, bu ülkelerin ekonomi tarihiyle ilgili herhangi bir sıradan kitapta bulma olanağı vardır.

Diğer yönden, iç pazarı yabancı kaynaklı ürünlere açmanın "eğitici" bir etkisi olacağı da, en azından tartışma götürür. Bizde Osmanlı döneminin ve diğer az gelişmiş ülkelerin deneyimleri, iç pazarın açılmasının eğitici etkisi bir yana, yerli sanayiın tümüyle çökmesine neden olduğunu kanıtlamaktadır. Yerli sanayii eğiteceğiz diye yok etme ve aynı konuda yüzyıl önceki deneyi yineleme anlaşılan, çok başka nedenlere dayanmaktadır. Kaldı ki, yerli üretimin kalitesini yükseltmenin, etkinliğini sağlamanın, üretimi tümüyle yok etme dışındadır, yolları da vardır.

Ekonominin dış dünyasıyla ilgili veriler, önce, dış ticaret açığının azalmadığını, gerek mutlak büyüklük olarak, gerekse ulusal gelire oranı yönünden, 1980 öncesinin üzerinde bulunduğunu göstermektedir. Dış ticaret açığı, 24 Ocak ekonomi politikaları öncesinde yılda 2-2,5 milyar dolardan, 1984-85'de 3,5 milyar dolar dolayına yükselmektedir. Dolayısıyla, salt dış ticaret açığı yönünden, uygulanan eko-

nomi politikalarının başarısından değil, ancak başarısızlığından söz edilebilir. Genel anlamda dış açık, cari işlemler açığı verilerinden izlendiğinde de, somut bir düzelme görülmekte, cari işlemler açığı, 24 Ocak öncesindeki düzeyini korumaktadır. Sermaye hareketleri yönünden de, 1979 dışta tutulursa, 1980 öncesiyle sonrası arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak, bu arada belirtelim ki, kısa dönemli sermaye hareketleri, 1980 sonrasında yaygınlaşmaktadır. Bu eğilim, gerçekte, kararsız bir durumu gösterir. Tüm bu verilerin açık sonucu, ödemeler dengesinin finansman gereğinin, yılda bir milyar dolar dolayında olduğu ve bu miktarın, programın uygulanmasından önceki yıllara eşit düzeyde bulunduğudur. Sonuç olarak denilebilir ki, çok övücü biçimde söz edilmesine karşın, ekonominin dış ilişkilerinde bir düzelme olmamıştır. Tek olumlu gelişme, eğer buna olumlu denilebilirse, dış borç alma olanaklarının varlığıdır.

TABLE: V.1. E KONOMİNİN DİŞ DÜNYASI, 1978 - 1986

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1. Dışatım	2 238	2 261	2 910	4 703	5 890	5 905	7 389	8 255	7 383
2. Dışalım	-4 369	-4 815	-7 513	-8 518	-88 518	-8 895	-10 331	-11 230	-10 656
3. Dış Ticaret Açığı	-2 081	-2 554	-4 603	-3 864	-2 628	-2 990	-2 942	-2 975	-3 073
4. Diğer Cari									
a- Gelirler	1 649	2 537	2 946	3 891	4 332	3 846	4 402	4 694	4 728
b- Giderler	-833	-1 396	-1 751	-1 946	-2 639	-2 734	-2 945	-3 184	-3 633
5. Cari İşlemler Açığı	-1 265	-1 413	-3 408	-1 919	-935	-1 898	-1 407	-1 013	-1 518
6. Sermaye Hareketleri	848	(-) 393	672	882	263	760	193	1050	2218
7. Hata ve Noksan	(-) 874	676	1 434	649	(-) 75	507	397	-808	-115
8. Ödemeler Dengesi Finansmanı	1 269	1 003	1 373	315	902	622	1 002	676	0
9. Genel Denge	(-) 26	(-) 87	90	(-) 5	168	152	(-) 66	275	932
10. Rezerv ve Hareketleri	26	87	(-) 90	5	(-) 168	(-) 152	66	(-) 275	(-) 932
Dış Ticaret Fiyat Oranları 1973 = 100,0	73,8	73,7	36,9	52,1	49,7	49,0	55,0		
Dışatım/Dışalım Oranları	50,0	45,0	37,0	54,9	69,2	66,4	71,5	73,5	69,3
Dış Ticaret Açığı/ Katkısı									
Ulusal Gelir Oranı	4,5	4,7	8,8	7,2	6,0	7,2			

Not: Dış ödeme verileri 1984'de yeniden tanımlanmış, buna göre, daha önce dışalım (cif) alınırken bu tarihten sonra (fob) alınmaya başlanmıştır. Buradaki tüm veriler "yeni" tanıma göre dir.

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1985, DPT, 1986 Yılı Programı, DİE. Aylık İstatistik Bülteni, 1986 (III-IV), S.29.

1986 rakamları: ANKA Ekonomi Bülteni, 23 Mart 1987

B. Dışsatımın Maliyeti

Dışsatım, 1980 sonrasında, üç katına yakın artmıştır. Kuşkusuz bu önemli bir başarıdır; ancak, aynı ölçüde önemli olan, dışsatımın artışının ekonomiye maliyeti ya da nelerin pahasına sağlandığıdır. Dışsatımın maliyeti iki açıdan ele alınabilir. Önce, dışsatım/ dışalım fiyat eğilimlerine göre ekonominin uğradığı kayıpların düzeyi saptanmalıdır. İkinci olarak da ekonomi dışsatımı artırmak üzere ne ölçüde kaynak ayırmakta, bir dolar dışsatım geliri gerçekte kaç TL'na mal olmaktadır. Açıktır ki her iki maliyet ögesi de doğrudan maliyet anlamına gelir. Dışsatımı artırmak amacıyla ayrılan kaynakların diğer amaçlarla kullanılamamasından doğan kayıplar ele alınmamaktadır.

Öncelikle belirtilmesi gereken, dışsatım artışının, çok yüksek oranda fiyat düşüşleriyle sağlandığıdır. Geçekten, dışsatım fiyatlarıyla dışalım fiyatları oranı, diğer adıyla dış ticaret fiyat oranları, 1980 sonrası çok büyük oranda düşmüştür. Eğer 1973 yılı başlangıç alınır ve o yıl içinde her iki fiyat 100 sayılırsa, 1983'de dışsatım fiyatları/ dışalım fiyatları oranı 49'a düşmektedir. Verilerin geçici olması bir yana, 1984'de az da olsa bir düzelmeye bu oranın 55 olduğu anlaşılmaktadır. Bu fiyat eğilimlerinin anlamı çok açıktır: Ekonomi, 1984'de, 1973'e göre, bir birim dışalım yapabilmek için, bunun iki katı değerinde dışsatım yapmak zorundadır. Bu durum ekonominin salt fiyatlama yoluyla, dış ticarete kaynak kaybettiği gösterir. Kolayca hesaplanabilir ki, dış ticaret fiyat oranları 1973 düzeyinde kalsaydı, dışsatımdan elde edilecek dolar geliri, şimdiki düzeyin 2,5-3 milyar dolar üzerinde olacaktı. Kayıplar yıllara göre sıralanabilir: ekonomi, 1980'de 1 254 milyon, 1981'de 2 253 milyon, 1982'de 2 890 milyon, 1983'de 2 921 milyon ve 1984'de de 3 189 milyon dolar kayba uğramıştır. Bu miktar, son yılların dış ticaret açığına yakındır ve giderek artma eğilimindedir.

Açıktır ki, ekonomi, dış ticaret fiyat mekanizmasıyla, kaynak kaybetmekte, yoksullaşmaktadır. 24 Ocak ekonomi politikasının temeli olan dışsatıma dayalı büyüme yaklaşımı, bu noktada da çok büyük bir sakınca taşımakta, bir bütün olarak, ekonominin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Fiyatlama yoluyla sürekli yoksullaşan, dışarıya kaynak aktaran bir ekonominin, gelişmesi ve büyümesi olanağı, esa-

sen yoktur. Bu arada belirtelim ki, ülkemizin de içinde bulunduğu yarı sanayileşmiş ülkeler grubunun dış ticaret fiyat oranları, 1976-80 döneminde sürekli artmış, 1982-83 yıllarında da % 2-3 gibi sınırlı bir azalma göstermiştir. Kısaca, dış ticaret yoluyla yoksullaşma genel bir kural değildir.

Dışsattımın artırılmasının ikinci itici gücü, dışsattımcılara sağlanan parasal olanaklardır. Dışsattımı artırmak üzere, ekonominin parasal olanakları yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Tablo V.2'den de izlenebileceği gibi, dışsattımdan elde edilen bir doların gerçek maliyeti, dışsattımcılara yapılan açıktan ödeme, (bu açıktan ödeme, vergi iadesi olarak adlandırılırsa da ne vergiyle ne de iade ile bir ilişkisi vardır), döviz kullanım hakkı tanınması, kredi olanakları ve vergi bağışıklıkları ile, artmaktadır.

Dışsattımdan elde edilen bir doların Merkez Bankasına maliyeti, eğer sıradan bir dışsattımcı tarafından sağlanmışsa, geçerli döviz kuruunun % 51.6 fazlasına, dışsattımcı sermaye ortaklarınca sağlanmışsa, % 71, 1 fazlasına olmaktadır. Daha somut bir anlatımla, Merkez Bankası alım satımını 600 liradan yaptığı bir dışsattım dolarını 909,6-1026,6 TL'na mal etmektedir. Toplam dışsattımın yarıya yakın bir bölümünü dışsattımcı sermaye ortaklıkları, diğer yarısını da küçük ölçekte dışsattım yapanlar gerçekleştirdiklerinden gidilerek, bir doların Merkez Bankasına maliyetinin, satış fiyatının % 60 dolayında üzerinde olduğu sonucuna varılabilir.

Dışsattım özendirmeleri açıkça göstermektedir ki, Merkez Bankası ya da hükümet, dışsattımdan elde edilen bir dolara, günlük döviz kurunun, ortalama % 60 fazlası TL ödemektedir. Örneğin, 1985'de yaklaşık 8 milyar dolar olan dışsattım karşılığında, yıllık ortalama döviz kuru 522 TL- bir dolar alınırsa, 4 152,9 milyar TL ödenmesi gerekirken, 6 644, 6 milyar TL ödenmiştir. Aradaki fark 2 491,7 milyar TL'dır. Dışsattım için açıktan ödenen bu miktar TL dışsattımın gerçek maliyetidir. Bu nokta birçok bakımdan önemlidir.

Önce, Merkez Bankası, günlük alım satımını 600 TL dan yaptığı bir doları 960 TL'na mal etmektedir. Bu zararına dolar satışı, dışsattımcılara açıktan kaynak aktarıldığını gösterir. Bu zararına satış, yalnız dışsattımın değil, dışalımın da parasal destek konusu olduğunu gösterir. Bu durum, son yıllarda, dışalımın giderek serbest bırakıldığı bir

Tablo: V.2. Bir Dışsatım (ABD) Dolarının Merkez Bankasına Maliyeti		
	Sıradan Dışsatımcı	Dışsatımcı Sermaye Ortaklığı
Dışsatım Karşılığı Ödenen- günlük döviz kuru	600,00	600,00
Ek Ödeme-vergi iadesi	113,40	180,00
Döviz Kullanımından ek kazanç	150,00	150,00
Kredi kolaylıkları kazancı	21,00	51,00
Kurumlar Vergisi Bağışıklığı	24,00	24,00
Dışalım hakkının kullanımından ek gelir.	—	9,00
Bağlı işlemlerden kazanılan	—	11,500
TOPLAM Ödeme	908,40	1 026,00

Not: 1 Burada yapılan hesaplama, dışsatımcılara sağlanan parasal olanaklar enaz düzeyde tutularak, ya da dışsatımcıların olanakları enaz düzeyde kullandıkları varsayımıyla yapılmıştır,

2. Bu maliyet hesabı ilk kez tarafımızdan yapıldı ve YAPIT Dergisinde (s.2, Ocak 1984) yayınlandı: Y.Kepenek ve Oktar Türel "Ekonominin Bugünü ve Geleceği". Daha sonra Türkiye Odalar Birliği eski Başkanı Mehmet Yazar, Eylül 1984'de konuyu ayrıntılarıyla açıklayan bir kitapçık bastırdı. Ayrıca bkz. Dünya Gazetesi, 28 Kasım 1984, s.2'de Tefik Güngör imzalı yazı.

ortamda, ülkenin her türlü lüks tüketim malları dahil, yabancı malların pazar konumuna getirildiği bir ortamda yürütülmektedir. Bir başka deyişle, dışsatım malları da parasal destek konusu olmakta, ucuza, gelmekte, ya da yabancı satıcılara da bu yoldan kaynak aktarılmaktadır.

İkinci olarak, 24 Ocak ekonomi politikasının temelini oluşturduğu öne sürülen fiyat serbestisi anlayışı, dışsatımdan elde edilen doların, en azından maliyetine satılmasını gerektirir. Hükümet, 1986 ortalarında, yaklaşık bin liraya mal ettiği bir doları 600 liradan satmaktadır. Bunun fiyat serbestisi ilkesiyle uzaktan yakından bir ilgisi bulunmadığı gibi, bu süreçte, yerli ve yabancı döviz işlemi yapanlara, açıktan para desteği sunulduğu da açıktır. Ücretlerin, maaşların, tarım ürünleri desdeklemefiyatlarının özellikle düşük tutulduğu bir ortamda dolar alım satımı yoluyla, bu işle uğraşanlara parasal destek sağlanmaktadır.

Üçüncü nokta, döviz kuru değişimlerine ilişkindir. Eğer bir doların gerçek TL karşılığı, günlük döviz kurunun % 60 üzerindeyse, ekonominin bu oranda bir devalüasyonu kendi içinde saklı tuttuğu söylenebilir. Kaldı ki bu yapay döviz kurunun, para-banka düzenine olumsuz yönde etki edeceği, bu kesimi çok duyarlı kılacağı da kesindir. Gelecekte, bu noktadan kaynaklanan bunalımlar, kaçınılmaz görünmektedir.

Dördüncü olarak, dışsatımın yapılabilirliği, dolar fiyatının % 60 oranında desteklenmesine bağlıdır. Dolayısıyla, dışsatımı özendirme, dışsatıma parasal destek sağlama yolları ortadan kaldırıldığında, bu miktar dışsatımın gerçekleştirilmesi, % 60 oranında devalüasyon yapılarak olanaklı kılınabilir. Bu oranda bir devalüasyon olasılığı, ekonominin en belirsiz, kararsız ögesini oluşturmaktadır.

Son olarak, bir dışsatım dolarının piyasa fiyatıyla bunun için ödenen ek para arasındaki fark, dolar alım-satımını % 60 kârlı bir iş durumuna getirmektedir. Dolar satın alıp bunu % 60 kârla Merkez Bankasına satma, "hayali" dışsatım olarak kamuoyuna yansıyan işlemlerin nedenlerini açıklamaktadır. Ülke içinden ya da dışsatımdan satın alınan dolarlar, birkısım fatura oyunlarırla dışsatımdan elde edilmiş gibi gösterilerek Merkez Bankasına satılmaktadır. Bu süreçte, dışsatım "hayali"de olsa, birilerinin çok kazançlı çıktığı ve Merkez Bankasının açıktan birilerine ödemedi bulunduğu bir gerçektir.

Özetle, uygulanmakta olan ekonomi politikasının bir sonucu olarak, ülkenin dışsatımı, 1980 sonrasında hızla artmıştır ve bu bir başarıdır. Ancak, dışsatımdaki bu artış iki önemli nedene bağlıdır. Dışa satılan ürünlerin göreceli fiyatlarının yarı yarıya azalması ve dışsatımın % 60'lara varan parasal destek sağlanması. Sonuçta dışsatım artmış görünmekte, bu artışın gerçek maliyeti dikkate alınmamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, 24 Ocak ekonomi politikalarının en başarılı görülen dışsatımın artırılması, a) Ekonominin bir bütün olarak yoksullaşması, ülke dışına kaynak aktarılması, b) İç parasal olanakların dışsatımcılara aktarılması ile sağlanmaktadır.

C. Yabancı Özel Sermaye

24 Ocak ekonomi politikası, özünde, ülkeyi yabancı sermayeye daha fazla açmayı, ekonomiyi yabancı sermaye için kârlı kılmayı ve gelişmeyi bu yoldan sağlamayı amaçlıyordu. Bu amaçla, diğer ülkelerin aynı konudaki düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında esasen aşırı özendirici olan 1980 öncesi yasal düzenlemeler yetersiz bulunarak, daha da özendirici olan yeni yasal düzenlemelere gidildi. Özelde bu yapılrken, genel ekonomi politikasında da özellikle ücret gelirleri düşük tutularak, ülkenin bir "ucuz emek cenneti" olması sağlanarak, yabancı özel sermayenin kârlılığını artırma yönünde çaba harcandı. Tüm bu yabancı özel sermayeye şirin görünme, kâr oranlarının yükselmesini sağlayarak daha fazla gelmesi çabaları, bir ölçüde de olsa başarılı oldu, denilebilir.

Getirilen bir dizi yasal düzenlemeyle, yabancı sermayenin a. Çalışma alanları genişletildi, özellikle tarım, madencilik ve birkısım hizmet kesimleri de yabancı sermayeye daha çok açıldı.

b. Yabancı sermayenin kârlarının yurtdışına aktarılmasında yeni kolaylıklar getirildi,

c. 1980 öncesinde, yerli özel kesimin kullandığı güvencesiz borçların, ki bunlara garantisiz ticari borçlar denir, yabancı sermaye yatırımları sayılması yoluna gidildi.

d. Serbest bölgeler oluşturulması için yasal düzenlemelere gidildi. Bu önlemlere ek olarak, genel ekonomik ve siyasal süreçlerin, oluşum ve kararların yabancı özel sermayeyi "ürkütücü" olmamasına özel bir özen gösterildi.

Bu önlemlerin de katkısıyla, verileri bulunan 1980-84 dönemi, yabancı özel sermaye sayısal olarak % 119,4, firma sayısı da % 167 oranında arttı. Hemen belirtelim ki, yabancı sermaye miktarına, garantisiz ticari borçlardan oluşan bölüm katılmamıştır. Önemli bir nokta da, verilerin, yalnızca "izin verilen" yabancı sermayeyi gösterdiği, genellikle bu miktarın ancak bir bölümü gerçekleşmektedir.

Yabancı sermayenin bu hızla büyümesinin, sayısal artışının niteliksel yönleri, 24 Ocak yaklaşımının niteliğine uygun ilginç göstergeler içermektedir. 24 Ocak 1980 sonrasında gelen yabancı sermaye, genellikle "üretim-dışı" sektörlerde özellikle de, bankacılık, taşımacılık, ticaret ve danışmanlık gibi kesimlerde yoğunlaşmaktadır.

Nitekim, 1980 sonu itibarıyla, toplam yabancı sermaye stoku içinde imalat sanayiinin payı % 87,3 dolaylarındaydı. Bu oran, 1985 sonunda, % 56,6 'ye düşmüştür. (DPT, 1987 Programı, s.72) Buna karşılık bir bütün olarak hizmet kesimlerinin payı, aynı dönemde, % 12,6'dan % 35,0'a yükselmektedir. Bu gelişmede aslan payını, bankacılık ve deniz taşımacılığı almaktadır. Toplam yabancı sermaye içinde bu kesimlerin payı, sırasıyla % 1'den 5 12'ye ve sıfırdan % 7,3'e çıkmıştır. Yabancı sermaye üretken sayılabilecek sektörlerden yalnız gıda-içki tütün alanına bir ölçüde ilgi göstermektedir.

Yabancı özel sermayenin bu niteliksel değişimi, üretim dışı sektörlerle akını, tek başına alınamaz. Daha açık deyimle, Yabancı sermaye, yerli özel sermayenin de bu alanlara, üretim dışı kesimlere gitmesine yol açmaktadır. Yabancı özel sermaye, ortak aldığı yerli sermayeyi de bu doğrultuda harekete geçirmektedir. Tablo: V.3'ün son sütunundan izlenebileceği gibi, yabancı sermaye-yerli sermaye işbirliğinde, yabancı sermayenin oransal ağırlığı, ya da göreceli payı, 1980 sonrasında hızla artmaktadır.

Yabancı özel sermayenin niteliğinde görülen bu değişim, iki ana nedene bağlanabilir. Bunlardan birincisi, 24 Ocak ekonomi politikasının üretimi ikinci planda tutması, ikincisi de, uluslararası sermayenin son yıllardaki eğilimleridir.

24 Ocak ekonomi politikası, üretim artışını, yerli üretim olanaklarının genişletilmesini, işbulmayı artırmayı, hiçbir biçimde birincil amaç görmemiştir. Üretim olanaklarının genişletilmesi, tümüyle yerli ve yabancı özel sermayenin istemlerine bırakılmaktadır. Dış ticaret

başta olmak üzere, para alım satımı ve benzeri ticari etkinlikler özendirilmekte, kârlı kılınmaktadır. Özel sermaye doğası gereği uzun dönemli yatırımlara yönelme yerine, güncel kârlılığı önde tutmaktadır.

Yabancı özel sermayede görülen niteliksel değişme, uluslararası sermayenin son yıllardaki konumuyla ilgilidir. Gelişmiş kapitalist ekonomiler, 1960'lı yılların sonlarında, 1974 petrol fiyatları artışına dek, birkısım yerleşik teknolojiyle üretimde bulunan ikincil denilebilecek sanayi kollarını, ucuz emekle üretime olanak veren azgelişmiş ekonomilere aktarma eğilimi taşımaktaydı. 1970'li yılların ortasından sonra, bu eğilimden tümüyle vazgeçilmiştir. Teknolojik yenilenme başta olmak üzere, üretken her türlü yatırımı kendi ülkelerinde tutmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye'nin, bir "ucuz emek" ülkesi konumuna getirilerek, *sınai üretim için yabancı özel sermaye çekmesi, esasen olanaklı değildir.*

TABLO: V.3. - 6224 SAYILI YABANCI SERMAYEYİ TEŞVİK YASASI KAPSAMINDA GELEN YABANCI SERMAYE, 1978-1985 (MİLYON ABD DOLARI)

Yıl	Firma sayısı	İzin verilen sermaye miktarı	GTB ile karşılanan miktarı	Birikimli Toplam	Ortaklıklarda Yab. Ser. Payı %
1978	97	11,7	—	234,5	33,5
1979	91	(-) 6,4	—	228,1	29,7
1980	100	97,0	35,0	325,1	34,0
1981	127	338,0	300,0	662,2	40,1
1982	170	167,0	89,0	829,6	43,6
1983	1185	103,0	27,0	901,1	41,7
1984	267	271,0	8,0	1172,1	46,3
1985	421	235,0	—	1407,1	44,7

GTB- garantisiz ticari borçlar.

Kaynak: DPT, *Yıllık Program (lar), 1980-1987*

Yabancı özel sermayenin 1980 sonrasındaki niteliksel değişimi, ekonomi politikasına koşut olarak geliştirmektedir. Gerçekten, bu iki arasındaki ilişki, ya da nedensellik bağı, denilebilir ki, birincisinin belirleyiciliği biçimindedir. 24 Ocak ekonomi politikalarının uygulanması, Türkiye'den sürekli olarak istenmiş, Ancak-isteyip istemedikleri

bir yana, 1980 sonrasına göre daha demokratik bir ortamda oluşan hükümetler, 24 Ocak ekonomi politikalarını uygulama yoluna gitmemişler, ya da belli bunalım yıllarında, çok kısa bir süre uygulamak durumunda kalmışlardır.

D.Dış Borçlanma

Programın özünü oluşturan dışa açılımcı büyüme yaklaşımı, dış borç artışlarını da birlikte getirmektedir. Hangi ölçüye vurulursa vurulsun, ülkenin dış borç yükü giderek ağırlaştırılmıştır. Öyle ki, 1979'a göre 1986 sonunda dövizle ödenecek dış borçların anapara miktarı, % 117 dolayında artarak 13 milyardan 28 milyar dolayına yükselmiştir. Benzer bir gelişme diğer borçlar için de geçerlidir.

İlginç bir nokta, programın uygulandığı yıllarda, kısa süreli dış borçların toplam içindeki oranının, % 48'den % 31'e yükselmesidir. Bu durum ekonomiyi, dış borçlara daha duyarlı bir konuma getirmektedir.

Buna koşut bir gelişme, dış borç yükü diye tanımlanan, dövizle ödenecek dış borçların (anapara olarak) dışsatım oranının, giderek artmasıdır. Dışsatıma aşırı önem verilmesine ve bu konuda çok başarılı sonuçlar alınmasına karşın, dış borç yükü, 1983-84'de yeniden tırmanışa geçmiş ve yoğun bunalım yılları olan 1978-79'dakinin üzerine çıkmıştır. Denilebilir ki, ülkenin borç yükü, dışsatımdaki önemli başarılarla karşın, daha da ağırlaşmıştır.

Dış borçlarla ilgili, buradaki verilerde görülmeyen bir gerçek de, faiz yükünün niteliğiyle ilgilidir. Dış borçların faizinde, son yıllarda önemli özellik farkı belirmiştir. Program-öncesi yıllarda dış borçların faizi, önceden belirliydi; değişken faiz uygulaması çok sınırlı bir nitelik taşıyordu. Nitekim 1978-79'da değişken faizli borçların toplam içindeki payı % 13 dolayındaydı. Daha sonraki yıllarda değişken faiz uygulaması yaygınlaşmış ve 1984'de alınan dış borçların % 70 dolayında bir bölümü "değişken faize konu olmuştur. Değişken faiz uygulamasının en önemli sakıncası, borç yükünün önceden bilineme- meşidir. Dış sermaye piyasalarındaki gelişmelere göre borç miktarı da değişecek, daha doğrusu yükselecektir. Yalnız özel bankalar değil, Dünya Bankası, ABD gibi borç vermede öncü uluslararası kuruluşlar ve

hükümetler de kredilerini değişken faizli verme yoluna gitmektedirler. Bu durum, dış ekonomik ilişkilerde en önemli sakıncalı noktalardan biridir.

Özetle, programın uygulaması sırasında dış borçlanma giderek ağırlık kazanmakta ve ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde gelecekte önemli sorunlar içinde taşımaktadır.

E. Dışa Duyarlı Oluşumlar

Ekonominin dış dünyasıyla ilgili sayısal veriler, ekonominin bir bütün olarak dış gelişmelere çok daha duyarlı bir yönde geliştiğini göstermektedir. Bu noktayı değişik yönleriyle irdelemek gerekir.

Ekonominin dış gelişmelere duyarlılığı, öncelikle, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin sürekli değişiminden kaynaklanmaktadır. TL'nin değeri, döviz kuru, sonuçta bir "fiyat"tır, bir göstergedir. Dolayısıyla bu fiyatı belirleyen değişkenler, önemlidir. Bu açıdan, iç ve dış fiyat hareketleri, dışsatım ve dışalım gelişmeleri, kamu maliyesindeki gelişmeler ve diğer dış ödemeler etkili olmaktadır. 24 Ocak sonrasında, yeterli dış kaynak bulunmaması nedeniyle, TL'nin fiyatı serbest bırakılamamaktadır. Bununla birlikte, yalnız para ve kredi işlemlerinin yürütülmesinde değil, pek çok fiyat saptamalarında da döviz kuru, belirleyici olmaktadır. Örneğin, otel ücretleri bile, dolar olarak saptanabilmektedir. Bu süreç, ekonominin önemli bir kesiminde, TL'den kaçışı ya da TL'nin kullanılmamasını geçerli kılmaktadır.

İkinci olarak, üretimin giderek dışsatıma göre belirlenmesi zorunluluğu, dışsatım olanakları ve pazar sorununu gündeme getirmektedir. Türkiye dış pazar payını artırmada, özellikle Ortadoğu ülkelerinde, etkili olmuştur. Ancak, petrol fiyatlarının düşmesi ve diğer siyasal gelişmeler, bu pazarı çok kararsız, belirsiz bir duruma getirmektedir. Pazar belirsizliği, dışsatım olanaklarının ve yabancı para girişlerinin de belirsizliği anlamına gelir. Bu sürece koşturarak, ülke içi ekonomik gelişmeler, belirsiz bir ortamda sürdürülmektedir. Belirsizliğin en olumsuz yönü, sermaye kaynaklarının yeniden üretim için harekete geçmesini engellemesidir. Özel kesimin yıllardır üretken yatırımlara yönelmemesinin önemli nedenlerinden biri budur.

Ekonomik yapının dış gelişmelere duyarlılığı, özellikle, döviz gelirleri/ yıl içinde ödenecek dış borçlar bağlantısında, sermaye hare-

TABLO: V.4. DIŞ BORÇLAR, 1978-1986

(Anapara, Dolar (ABD) ve TL Milyar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
I.Dövizle Ödenecek	13,4	12,9	13,9	14,7	16,1	16,4	19,3	25,6	28,2
– Uzun Süreli	6,2	9,3	11,4	12,5	13,9	13,4	14,7	18,7	200
– Kısa Süreli	7,2	3,6	2,5	2,2	2,2	3,0	4,6	6,6	8,2
II. TL ile Ödenecek	4,0	4,7	9,6	12,3	14,8	19,1	25,0	27,1	43,9
Uzun süreli dış borç									
Anapara Ödemeleri/Dışsatım									
Oranı (%)	15,8	18,0	6,3	10,2	11,4	20,4	19,8	26,5	27,0
Toplam TL Tutarı	345,7	621,3	1136,9	1723,4	2655,2	3773,1	7373,5	14607,0	22040,0
Toplam Dış Borçlar/ K.Ulusal									
Gelir Oranı (%)	26,5	28,2	25,6	26,3	30,4	32,7	40,3	52,7	55,5

Notlar (1) Kısa süreli borçlar, çoğu kez anlaşmalarla, uzun süreli borç durumuna gelebilir. Bu nedenle olacak, özellikle bütçe gerekçelerinde, yalnız uzun süreli borçlar açıklanmaktadır.

(2) 1985 Haziran sonunda, alınması kesinleşenle birlikte, uzun süreli dış borçların anapara toplamı 20 639,2 milyon dolar, toplam faizler de 5 412,3 milyon dolardır. (Bütçe Gerekçesi, 1986, s.108) Toplam 26 051,5 dolarlık uzun süreli borçların faizleri bunun % 25 dolayındadır. Ancak, örneğin 1986'da ödenecek uzun süreli dış borç tutarı 2 145,6 milyon dolar, bunun faiz tutarı da 777,8 milyon dolara ulaşmakta ve faiz anaparanın % 36'sı dolayında bulunmaktadır.

3) Toplam dış borçların TL tutarı, her yılın döviz kuru ortalamasıyla hesaplanmıştır.

Kaynak: TİY 1985, s.428, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor (lar) 1980-1986, Bütçe Gerekçesi 1987.

ketlerine neden olmaktadır. Daha geniş çerçevede, dış gelirler-dış ödemeler arasındaki uyum, ya da uyumsuzluk, sermaye hareketlerini etkilemektedir. Etkileşim, dış gelirlerin ödemelerden az olduğu aylarda, yabancı para talebini artırmakta ve ekonomi sürekli bir biçimde bu baskının altında bulunmaktadır. Bu süreç, sermaye sahiplerinin, olanak ölçüsünde TL'nden "kaçışını", birikimlerini yabancı para olarak tutmalarını da birlikte getirmektedir. Yerli paradan bu tür bir kaçışın, sonuçta ülkeden sermaye çıkışlarını hızlandırması; sermayenin yabancı para olarak ve yurt dışında biriktirilmesi sonucunu doğurması, kaçınılmaz görünmektedir. Ekonominin dış piyasa koşullarına ve yabancı para değerindeki değişimlere duyarlı ve bağımlı duruma gelmesinin en önemli ve uzun dönemdc olumsuz sonucu bu sermaye çıkışı olgusudur.

Ekonominin dış gelişmelere daha duyarlı bir duruma gelmesi, uzun dönemde, ek olumsuzluklara neden olabilir. Önceleri ülkede üretilmekte olan ürünleri dışalım yoluna gidilmesi ve yabancı malların tüketimi alışkanlığının yerleşmesi, gelecek yıllarda döviz sıkıntısı sonucu bu malların dışalımını yapılamadığında, piyasa dengesizliklerine, fiyat artışlarına ve ekonomik bunalımlara yol açabilecektir.

Sonuç olarak ekonomi, 1980 sonrasında, dış ekonomik ilişkilere bağımlı gelişme sürecine girmiştir. Uygulamanın sonuçlarından biri, ekonominin bir bütün olarak dışsatım/dışalım fiyatları mekanizmasıyla özendirilmesi sonucu bir doların Merkez Bankasına maliyeti satış fiyatının % 60 dolayında üzerinde bulunmakta, bu yaklaşımla, bir yönden dışsatımcılara açıktan kaynak aktarılması, diğer yönden de dışalımın desteklenmesi gerçekleştirilmektedir. Yaratılan tüm kolaylıklara, özendirmelere karşın, yabancı özel sermaye girişleri sınırlı kalmakta, gelen yabancı sermaye de, başta bankacılık olmak üzere, üretim dışı sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Dışa bağımlı gelişme politikası, 24 Ocak'ı uygulayan ya da uygulatanların beklentilerinin aksine, sermaye kaynaklarının "etkin ve verimli kullanımı" sonucunu vermemektedir

VI. EKONOMİNİN GELECEĞİ

A. 24 Ocak Ekonomi Politikasının Dayandığı Yanlış Varsayımlar ve Uygulama Sonuçları

1. 24 Ocak ekonomi politikası, sermaye kaynaklarının kullanımını, tümüyle, fiyat göstergelerine göre davranışta bulunacağı beklenen, özel girişimcilere bırakmaktadır.

Bir ekonomi politikasının, uzun dönemde başarılı ölçütü, sermaye kaynaklarını ne ölçüde üretim için harekete geçirdiğidir. 24 Ocak 1980 sonrasında, yatırımlar artmamış, ülkenin üretken sermaye stokuna net bir katkı sağlanmamıştır. Doğallıkla, işgücünün üretim süreçlerine katılması, üretkenliğinin artması da söz konusu değildir. Oysa, 24 Ocak 1980 sonrası, özel sermaye yatırımları için, olağanüstü sayılabilecek çok uygun koşullar oluşturulmuştur. Genel olarak demokratik süreçler ve bunların işlerliği yok edilmiş, özelde de işçilerin örgütlenmesi ve hak arama yollarının kapatılmasıyla, ücretler olabildiğince düşük düzeyde tutulmuştur. Diğer yönüyle, yine olağanüstü vergi kolaylıkları ve parasal desteklerle, özel girişimin kâr oranları artırılmıştır. Kısaca, genelde ve özelde, özel girişimciliğin yatırımı yapması için her türlü olanak sağlanmış, buna karşılık hiç bir olumlu sonuç alınmamıştır.

Bu arada belirtilmesi gereken, özel girişimciler, yerli ve yabancı sermayenin yoğunlaştığı, büyük sınai, ve ticari kuruluşlardır. Kırsal ve kentsel alandaki küçük üreticiler, esnaf ve sanatkârlar, ekonomi politikasının kaynak aktarma süreçlerinin "dışında " tutulmuşlardır.

24 Ocak ekonomi politikasının en önemli varsayım yanlışlarından biri, sermaye yatırımlarıyla ilgilidir. 24 Ocak yaklaşımına göre, yalnız özel girişimciler, üretken sermaye yatırımları yapar. Kamu ekonomik kesiminin, etkin ve verimli üretimde bulunamayacağı, bu varsayımın öteki yüzüdür. Oysa çağımızda pek çok kapitalist ülkede, kamu ekonomik girişimleri, etkin ve verimli bir biçimde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, bu yaklaşım yanlışlığının üzerinde biraz daha ayrıntılı durulmalıdır.

Önce, özel girişimcilerin, fiyat göstergelerine bağımlı olarak davranışta bulunacakları ve bununla en etkin kaynak kullanımı amacına ulaşılacağı konusu üzerinde durulmalıdır. Bilindiği gibi, fiyatlar, anlık değişmeye konu olurlar, bir başka deyişle, sürekli değişim geçirirler. Bu nedenle, salt fiyat göstergeleri veri alınarak, uzun dönemli yatırıma yönelmek, girişimler için hiç de "akılcı" bir tutum olamaz. Kaldı ki, Türkiye gibi, sermaye birikiminin çok sınırlı kaldığı ortamlarda, piyasa yapıları, fiyatlarla oynanmasına, gelişmiş ülkelere göre daha fazla olanak verir. Ticaret, spekülasyon, kısa dönemli kâr beklentileri, özel sermayenin, doğal olarak bu alanlara akmasına yol açar. Dolayısıyla, salt fiyat göstergelerine dayalı etkin kaynak kullanımı anlayışı, uzun dönemli, üretken sınıai yatırımlar için geçerli sayılamaz.

İkinci nokta, 24 Ocak'ın mülkiyet anlayışıyla ilgilidir. Ülkemizde, yıllardır kamu girişimciliğine düşman bir kamuoyu oluşturulmaktadır. Her tür olanaktan yararlanılarak, toplum kesimleri, etkin ve verimli çalışan kamu girişimciliği olamaz görüşüyle baskı altında tutulmaktadır 24 Ocak 1980 sonrasında pek çok "büyük" özel girişimin kamu eliyle kurtarıldığı, birçoğunun kamu işletmesine dönüştürüldüğü gerçeği bir yana bırakılmaktadır. Daha önceleri ise özel sermayenin, a) Ucuz hammadde ve aramalı sağlayarak, b. Sermaye ortaklıkları kurarak ve c) Nitelikli işgücü alarak, kamu ekonomik girişimlerinden nasıl yararlandığı tümüyle unutulmaktadır. Kaldı ki günümüzde, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, kamu ekonomik kuruluşlarının çok etkin ve verimli çalıştıkları bilinmektedir. Dolayısıyla, toplumsal mülkiyet düşmanlığı ilkel bir bağnazlığın ötesinde, ekonomik ve toplumsal gelişmenin en önemli etmenlerinden birinin, kamu girişimciliğinin tümüyle yok edilmesi anlayışını yansıtmaktadır. KİT satışlarının yeniden gündeme getirilmesinin amacı budur.

2.24 Ocak ekonomi politikasının dayandığı, dış ekonomik ilişkilerin ekonomik gelişmeyi sağlayacağı varsayımı da geçerli değildir.

24 Ocak yaklaşımında, ekonominin dış dünyası çok belirgindir, açıktır. Bu yaklaşıma göre, ülke, varolan koşullarda enaz maliyetle üreteceği mal ve hizmetlerin üretiminde "uzmanlaşmalıdır". Yaklaşımın alt öğeleri, günlük döviz kuru ayarlamaları, iç pazarın yabancı mallara açılması ve olabildiğince dış kaynak sağlama yolları bulunmasıdır.

Bu noktaları irdelemeden önce, bir genel yanılgıya dikkat çekilmelidir. Kamuoyunda çok yaygın olan bir kanıya göre, ülke döviz sıkıntısı çekmezse, yabancı kaynak sorunu olmazsa, ekonomi kararlı bir biçimde gelişir. Bu kanı, yanlıştır. Şöyle ki, eğer yalnız dış kaynak ya da döviz bolluğu sorunların çözümünde yeterli olsaydı, örneğin Meksika ve Venezuela gibi petrol dışsatımı gelirleri çok büyük boyutlara ulaşan ülkeler, gelişme sorunlarını çözerlerdi. Bu konuda daha yakın örnek, kendi ülkemizdir. Gerek 1970 sonrası üç-dört yıl, gerekse 1980 sonrası yıllarda, ekonomi döviz sıkıntısı çekmemiştir. Ancak bu durum, yeni yatırımlar yapılarak ekonominin hızla gelişmesi sağlamaya yetmediği gibi, en büyük sorun olarak görülen enflasyon sorununu çözmeye de yetmemektedir. Kısaca, dış kaynak, döviz diye- lim, ekonomik gelişme için gerekli sayılır, ancak sorunların çözümü için yeterli değildir.

Dışsatıma dayalı büyüme anlayışından yola çıkan 24 Ocak ekonomi politikası, Beşinci Bölümde belirtildiği gibi, ülkenin bir bütün olarak daha da "yoksullaşması" sonucunu vermektedir. Dışsatım ürünleri/ dışsatım ürünleri fiyat oranları yarı yarıya azalmış, 1973'e göre, bir birim dışalım için, 1985'de bunun iki katı dışsatımda bulunma zorunluluğu doğmuştur. Bu gelişmenin anlamı, ekonominin bir bütün olarak yoksullaşması, dışarıya kaynak aktarmasıdır.

Uygulama döneminde, dışsatımın, olağanüstü parasal destekle- melerle artırılması, yerli üretimi artırmada bir itici güç oluşturmamak- tadır. Ülke, 1980'li yıllara kadar oluşturulan üretim kapasitelerinin bir ölçüde de olsa artırılması sonucu elde edilen ürünlerin dışsatımını artır- mıştır. Bu sonucu elde etmede, parasal olanaklara ek olarak, bir dışsatım dolarının, satış fiyatının % 60 fazlasına mal edildiği de unu- tulmamalıdır.

3. 24 Ocak ekonomi politikası, çözümünü amaçladığı sorunların hiç birine çözüm getirememiştir.

24 Ocak ekonomi politikası, ekonominin, dış ödeme güçlükle- rinin giderilmesi, enflasyon oranının azaltılması gibi iki amaca yöne- likti. Gerçekten, 1980 öncesi yıllık ortalama fiyat artışı, enflasyon oranı, 1976'da % 15,7 1977'de % 23,9 , 1978'de % 50,8 ve 1979'da da % 64,8'dir. Enflasyon oranı, buna karşılık 1985'de % 43,3 , 1984'- de % 52,0 ve 1983'de % 30,6'dır. Sonuç olarak yıllık fiyat artış oran-

larında, 1980 öncesine göre öyle abartılacak bir gerileme söz konusu değildir. Fiyatlar, 1986-87'de yeniden tırmanışa geçmektedir.

Ancak, 24 Ocak uygulaması, fiyatlar yönünden bir gerçeği kamuoyunun anlamasına yardımcı olabilir niteliktedir. 1980 öncesinde, fiyat artışlarının en önemli, belirleyici etkeni olarak, ücret ve maaş artışları, tarımsal ürün destekleme fiyatlarındaki artışlar gösteriliyordu. 1980 sonrasında bu konularda, tam anlamıyla bir sınırlama durağanlık geçerlidir. Dolayısıyla, 1980 sonrası enflasyonunun nedeni olarak, ücret ve maaşlarla tarımsal ürün desteklenmesinin gösterilmesi olanağı bulunmamaktadır.

Fiyat artışları, üretim yetersizliği ve özellikle, dağıtım ve satış süreçlerindeki yapısal bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Gerek yerli üretimin, gerekse dışalımla sağlanan ürünlerin üretim ve sonrası aşamalarında, tarım tekelci ve yarı tekelci piyasa yapıları egemendir. Bu durumda sanayi ayırımının da gösterdiği gibi, fiyat artışlarının kaynağı, büyük ölçüde sınai üretim ve buna bağlı gelişmelerdir.

Ekonomi, 1980 sonrasında, fiyat artışlarıyla ilgili bir ikileme de karşı karşıyadır. Dışsatımı artırmanın en önemli, etkili yollarından biri döviz kurunun değişimi, ya da TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerini sürekli azaltmaktır. Ancak, bu durum, dışsatımı artırıcı etki ederken, aynı anda, dışalım malları fiyatlarının, TL karşılıkları'nın, da artmasına yol açmaktadır. Bu noktada, fiyatları sınırlı tutma amacıyla dışsatımı artırma amacı çelişmekte, bunlardan birini elde etmek için diğerinden vazgeçmek gerekmektedir. Dışsatımı, TL'nin dolar değerini düşürerek artırma bu bakımdan çok sınırlı kalacak özelliktir.

Ekonominin dış ilişkilerinde görülen iki ek eğilim, geleceğin çok kaygı verici gelişmelerinin kaynağıdır. Bu gelişmelerden birincisi, *iç pazarın yabancı mallara açılması, diğeri de dış borçlanmadır.*

Ülkenin yabancı mallara açılmasının kamuoyuna yansıtılan gerekçesi iç piyasada fiyat kararlılığını sağlamak ve yerli üretimi gerek nitelik gerekse maliyet yönünden dış dünyada rekabet edebilir biçimde geliştirmektir. Ancak, ülkenin yabancı mallara açılması, özellikle, peynirden patatase, ayakkabıdan lüks tüketim maddelerine uzanan dış ürünlere açılma fiyat kararlılığını sağlamaya yetmemekte, enflasyon oranı düşürülememektedir. İç pazarın açılmasının uzun dönemde yerli

üretimin niteliğini geliştirme bir yana, tümiyle yok olmasına neden olacağı da, bilinmelidir. Osmanlı deneyimi bir yana, yakın yıllarda diğer ülkelerin deneyimleri de iç pazarın yabancı kaynaklı ürünlere açılmasının yerli üretimi olumsuz yönde etkilediğini, giderek yok ettiğini kanıtlamaktadır. Günümüzde kapitalist ülkeler iç pazarlarını korurken, örneğin ABD ve AET ülkeleri ülkemizin sınai dışsattımına kota uygularken, bu dışa açılmanın ne ölçüde yararlı olduğu sorgulanmaya değer. Kaldı ki bu süreç, yerli sermayenin de üretim dışı alanlara yönelmesini, ticari sermayeye dönüşmesini sağlamaktadır. Bu olgu da yerli üretim süreçlerini daraltıcı etmenlerden biri olmaktadır. Gerçekte, ülke pazarının yabancı ürünlere açılması, 24 Ocak ekonomi politikasının sanayileşmeden tümüyle vazgeçen tutumuyla somutluk kazanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayarak, gelişmişlik kapitalist ülkelerin ve bunların doğrultusunda davranan IMF ve Dünya Bankası çevrelerinin ülkemizde "ağır sanayi kurulmaması" yönündeki baskıları açıklık kazanmaktadır. Türkiye uluslararası işbölümünde, sanayi dışı alanlarda uzmanlaşacaktır, amaçlanan budur.

1980 sonrasında ülkenin dış borç bulma olanakları artmış, buna koşut olarak da dış borçlar bu tarihten sonra 13 milyar dolardan, 30 milyar dolara yükselmiştir. Dış borç bulmada temel etmen, ülke pazarının yabancı mallara açılmasıdır. Yabancı kredi kaynakları, kendi ülkelerinin ürünlerinin satışını kolaylaştırmak üzere, kullanılmaktadır. Ancak, dış borçların faiz oranları değişkendir ve bu durum gerçek borç yükünü artırmaktadır. Uzun dönemde bu borç tuzağının, ekonomik ve toplumsal yapıyı daha ağır bunalımlara süreklemesi kaçınılmaz görünmektedir. Kaldı ki, bu ölçüde yoğun dış borçlanma, üretken yatırımların artırılmasını sağlamaya yetmemektedir.

24 Ocak ekonomi politikası, ikinci önemli amacı olan dış ödeme güçlüklerinin giderilmesinde de tam anlamıyla başarısızdır. Bu sonucun en açık göstergesi, dış ticaret açığıdır. 1980 öncesinde yılda 2,5 milyar dolar dolayında olan dış açık, 1983-86 yıllarında yaklaşık 3,0 milyar dolar yıllık düzeydedir ki, bu durum ekonominin dış ödemeler sorunun varlığını sürdürdüğünü kanıtlar. Bu çerçevede sağlanabilen tek başarı, eğer buna başarı denilebilirse, dış borç alınabilmesidir. Borçlanarak çözüm bulma ise, açık bir çözümsüzlük olmanın ötesinde, gelecek için büyük sakıncalar içermektedir.

4.24 Ocak yalnız ekonomik değil, toplumsal açıdan da tam anlamıyla bir yıkım ve çöküntü yaklaşımıdır.

24 Ocak uygulaması sırasında, gelir bölüşümü, emeğiyle geçinenler, kentsel ve kırsal küçük üreticiler zararına olabildiğince bozulmuştur. Gelir bölüşümünün giderek bozulması, eşitsiz duruma gelmesi, bununla amaçlanan yatırımların artmaması olgusu bir yana, kendi içinde, toplumsal sorunlar yaratacak niteliktedir. Gelir bölüşümünün giderek eşitsiz konuma gelmesi her şeyden önce, toplumsal barışın nesnel temelini yok eder. Değişik toplum kesimlerinin barış içinde etkinliklerini sürdürmelerini engeller. Gerçekte, 24 Ocak ekonomi politikalarının demokratik bir ortamda uygulanamamasının, demokratik süreçlerle bağdaşmamasının gerçek nedeni bu noktadır. Basit bir örnekle, 1980 başında, dolaşımdaki para miktarı 144 milyar liraydı. Bu miktar 1986 ortalarında 1 trilyon 700 milyar dolayına yükselmiş, daha doğrusu 12 katı artmıştır. Bu parasal genişleme, siyasal iktidarlarca, emeğiyle geçinenlere, küçük üreticilere değil, büyük sermaye sahiplerine aktarılmıştır. Bu tür bir iktidar yaklaşımının, demokratik bir ortamla bağdaşır tarafı yoktur.

24 Ocak uygulaması, çözümü gerekli sorunlar içinde, işsizliği almamakta; işsizliği bir "sorun" olarak görmemektedir. Bu durum, sayı olarak 4,5 milyon açık işsiz varlığı demektir. İşsizlik, özellikle lise mezunu gençler arasında çok yaygındır. İşsizliğin bu ölçüde yaygın olduğu bir ortamda, demokratik süreçlerin işlemesi olanağı, nesnel olarak, bulunmamaktadır.

24 Ocak'ın işbulma anlayışı, gerçekte, "insan" ögesine verdiği önemin bir göstergesidir. Daha açık bir deyimle, 24 Ocak anlayışında, insan değeri, insan emeğinin değeri gibi kavramlar bulunmamaktadır. O kadar ki, 24 Ocak anlayışı, en ilkel konularda bile, ülkenin beyin gücünü harekete geçirmekten kaçınmakta, ona güvenmemekte, dış borç veren kaynakların da isteğiyle, yabancı uzman çalıştırmayı ilke edinmektedir. Ülkenin eğitim düzeninin yıkılmasında, yükseköğretimin tümüyle çökertilmesinde, bu anlayışın katkısı yadsınamaz. Özetle, 24 Ocak'ın insangücü anlayışı, ekonomi anlayışının bir uzantısı olarak, kaygı verici, giderek yıkıcı bir tutumun özelliğini taşımaktadır.

B. 24 Ocak Politikası bir "Toplumsal Alinyazısı" Değildir.

24 Ocak ekonomi politikasının bir başka seçeneği olmadığı, olamayacağı bu politikanın uygulayıcılarının, yıllardır, ısrarla öne sürülmektedir. Doğal olarak, hak ve özgürlüklerin bulunmadığı, toplumsal suskunluk ve yığınlık dönemlerinde, bu tür görüşler, tartışlamaz bir nitelik kazanır ve o anlamda da seçeneksiz olarak algılanır. Bu noktada bir yana, 24 Ocak türü politikaların kendi iç mantıksal kurguları açısından da başarısız oldukları dikkate alınırsa seçeneksizlik niteliğinin ne kadar bilim dışı, çağ dışı ve anlamsız olduğu görülebilir. 24 Ocak'ın kendi amaçlarını gerçekleştirmedeki başarısızlığına biraz önce değinildi. Burada önce, 24 Ocak yaklaşımının genel anlamda geçersizliği üzerinde durulacak, daha sonra da Türkiye ekonomisi dikkate alınarak, bir kısım çözüm önerileri geliştirilecektir.

Belirtilmesi gereken ilk nokta, çağımızda, ekonomik ve toplumsal gelişmenin ana eksenleriyle 24 Ocak politikasının uyumsuzluğudur. Öncelikle belirtilmelidir ki, çağımıza damgasını vuran gelişme, insanın insan tarafından sömürsünün giderek azaltılması yönündedir. Emeğin sömürsünün enaza indirilmesi ve gelecekte olanak ölçüsünde tümüyle kaldırılması, toplumsal gelişmenin belirleyici, vazgeçilemez ögesidir. Bu genel eğilim doğrultusundaki politikalar kalıcı ve başarılı olabilir; bu ilke ile çelişen politikaların uzun dönemde başarı şansı bulunmamaktadır. Genel nitelikleri ve uygulama sonuçları bu kurala tümüyle ters olan, bu ilkeyle çelişen 24 Ocak politikası, ne ölçüde süslenirse süslen sin sonuçta başarısız olacaktır.

İkinci olarak, ekonomik gelişme çağımızda "toplumsal" bir özellik taşır. Toplumsallığın bu çerçevede iki yönüyle irdelenmesi gerekir. Bunlardan birincisi, toplumun bireylerinin yeteneklerini en üst düzeyde geliştirmelerinin sağlanması, sonra da bunun toplumsal gelişme için kullanılmasıdır. 24 Ocak yaklaşımının böyle bir "kaygısı", yoktur. Ek olarak çağdaş anlamda ekonomik gelişme, belli bir süre çalışmanın sağladığı alım gücüne göre belirlenir, ekonomi politikalarının bu amacı içermesi gerekir. 24 Ocak, yerli üretim güçlerinin geliştirilmesi, üretim olanaklarının genişletilmesi ve teknolojinin yerli üretimini amaç edinmemektedir.

Toplumsal özlemlere, istemlere ve gelişme doğrultularına bu ölçüde ters düşen, ya da bu eğilimlerle çok açık bir biçimde çelişen

24 Ocak uygulamasının panzehiri demokrasidir. 24 Ocak türü politikaların uygulanması yalnız ve ancak demokratik süreçlerin işlemesi, özellikle salt emeğiyle geçinenlerle küçük üreticilerin örgütlenme ve hak arama özgürlüklerine sahip olmaları sonucunda dizginlenebilir.

24 Ocak türü ekonomi politikalarının uygulanmasında, ilgili ülkenin ekonomik yapısı, sermaye birikiminin, üretim olanaklarının düzeyi, elde edilecek "ekonomik" sonuçlar bakımından önemlidir. Bu nedenle, 24 Ocak politikası, örneğin gelişmiş, sanayileşmiş ekonomilerde geçici bir süre için uygulanabilir. Bu ülkelerde işgücünün ücret düzeyi, ya da alım gücü, esasen gelişmekte olan ülkelerin 5-10 katı olduğundan, ücret artışlarının sınırlı tutulmasına bir süre için katlanılabilir. Azgelişmiş/ gelişmekte olan ekonomilerde ise, işgücünün alım gücünün daha da düşürülmesi, yalnız ve ancak, hak ve özgürlüklerinin kısılması, örgütlenmenin engellenmesiyle olanaklı olmaktadır. Kaldı ki, 24 Ocak politikalarının uygulanmasıyla işsizliğin giderçek artışı, demokratik süreçlerin işlemesinin en büyük engellerinden birini oluşturmaktadır. Son bir nokta kaynak kullanımı, iç ve dış parasal olanakların kullanımıyla ilgilidir. Demokratik bir ortamda, bu olanakların, yalnızca büyük sermaye sahiplerine aktarılması sağlanamaz; iç ve dış tekelci sermayenin mutlak egemenliği kurulamaz. Özetle, Türkiye gibi gelişme sürecindeki ülkelerde, 24 Ocak politikasıyla demokratik ortam bir arada yürütülemez.

Bu nokta, 24 Ocak politikasının gerçek "seçeneğinin", demokratik bir ortamda oluşabileceğini kanıtlar. 24 Ocak politikasının, geniş toplum kesimlerinin siyasal yönetimin oluşmasına katıldıkları bir ortamda uygulanamayacağı açık olmakla birlikte, bu politikaların yerini alacak çözümler, öneriler, üzerinde görüş birliği sağlanması kolay değildir. Bir başka deyişle, demokratik bir ortamda 24 Ocak'ın uygulanamayacağını belirtmek, bunun yerine ne tür politikaların uygulanacağını açıklamaz. Bu çalışma çerçevesinde yapılmak istenen de tüm seçenekleri, ulabilir ekonomi politikası almasıklarını sergilemeye uğraşmak değil, bir kısım ilk öneriler geliştirmek ve bunları tartışmaya açmaktır.

1. Uzun Dönemde Gelişmenin Belirleyici Ögesi Sanayileşmedir.

Türkiye ekonomisinin gelişme düzeyi, ülkenin nüfusu, doğal kaynakları ve genel olarak konumu, sanayileşmeyi nesnel bir zorunlu-

luk durumuna getirmektedir. Türkiye ekonomisi, salt tarımsal üretime ve hizmetlerin genişletilmesine dayalı olarak geliştirilemez. Tarımda işgücü fazlası vardır; aynı miktar tarımsal üretimi, bugünkünün yarısı kadar bir işgücüyle üretme olanağı vardır. Teknolojik olanakların genişlemesiyle, tarımsal işgücünün giderek azalması kaçınılmazdır. Bu işgücünün etkin üretimde bulunması sanayileşmeyi gerektirmektedir.

Kaldı ki, ülke ekonomisinin uzun dönemli gelişiminde en önemli etmen, teknolojinin yerli üretimine geçilmesidir. İşgücünün niteliksel gelişimi, üretim sürecine daha etkin ve verimli katılımının sağlanması, teknolojinin yerli üretimiyle gerçekleştirilebilir. Ülkenin sanayileşmesini zorunlu ve gerekli kılan ikinci önemli neden özetle, teknolojinin yerli üretiminin gerekliliğidir.

Sanayileşmeyi gerekli kılan üçüncü neden, ülke sanayiinin varolan durumudur. Sanayileşme sürecinde belli bir aşama sağlanmıştır. Temel tüketim malı sanayileri kurulmuş, dayanıklı tüketim malları ve birkısım ara mallarının yerli üretiminde önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Kısaca, ülke sanayileşmede deyim yerindeyse yolun yarısındadır. Varolan sanayiın uzun dönemde varlığını sürdürmesi, daha çok sanayileşmeye bağımlıdır. Üretim ölçeğinin büyütülmesi, daha nitelikli ve etkin üretim; sanayiın temel sorunlarıdır. Başlıca girdilerini ve teknolojisini kendisi üretemeyen bir sınai yapı, taşıma su ile değişim örneği, kendi kendini yenileyip varlığını sürdüremez.

İç pazarın genişlemesiyle sınai üretim genişletilemezse, iç talep dışalılarla karşılanacak, bu durum, varolan yerli sanayiın zamanla gereksiz duruma gelmesini ve giderek tasfiyesini gerektirecektir. Gerçekte, 24 Ocak uygulamaları sırasında da görüldüğü gibi, yıllardır oluşturulan tüketim kalıplarının yabancı ürünlere yönelmiş olması ve nitelik farklılıkları, zaman içinde yerli sınai ürünlere olan talebin azalması ve sonuçta sınai üretim birimlerinin üretimde bulunmalarıyla sonuçlanabilir. Bu oluşumun engellenmesi için de yerli sanayiın hızla geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkenin uzun dönemli ekonomik ve toplumsal gelişmesinin sanayileşmeye dayalı olması ilkesi benimsendiğinde, sorun bu amacın nasıl gerçekleştirileceği biçiminde algılanabilir. Bu çerçevede, birkısım genel noktalara değinilmelidir.

a. Ekonomik gelişmenin toplumsallığı göz önüne alınırsa, bunun

planlı ve programlı yapılması gerektiği de açıklık kazanır. 24 Ocak 1980 sonrasının uygulamaları, salt özel girişimcilikle üretim olanaklarının genişletilmesinin sağlanamadığını, yatırım yapılamadığını, tüm olağanüstü özendirmelere karşın, istenen amaca ulaşılamadığını kanıtlamıştır. Dolayısıyla, özellikle bilinçli bir ekonomik ve toplumsal gelişme ve sanayileşme amaçlandığında, bunun planlı ve programlı olması gerektiği açıklık kazanır.

Burada ülkenin geçmiş deneyimlerinden de yararlanılarak, planlı gelişmenin bir kısım özelliklerine dikkat çekilmelidir. Önce, planlı ekonomide esaslı olan, temel alınması gereken, fiziksel anlamda, üretim planlaması olmalıdır. Ayrıntılı bir biçimde, olanak ölçüsünde ürün düzeyinde, üretim-iç ve dış istem dengelerinin sağlanması, bunların zaman içinde evriminin saptanması, çağdaş plancılık yaklaşımının temelini oluşturur. Bu anlamda, planlı ekonomi fiyat saptanması, fiyatlara hükümetin karışması anlamına gelmez.

Üretim planlaması, iki yan ögeyi içermelidir. Bunlardan birincisi, işgücünün teknikleri kullanımını, daha etkin üretime olanak veren teknolojiler kullanılmasını sağlamak, diğeri de, üretim sonrası süreçlerinin düzenlenmesidir.

Üretim planlamasının en önemli ögesi, varolan üretim olanaklarını en etkin bir biçimde kullanmak ve bunların geliştirilmesini sağlamaktır. Bu amaçla tüm sektörlerde varolan makine kullanımının geliştirilmesi, yenilenmesi ve büyütülmesi gerekli ve zorunludur. Ek olarak da, etkili bir eğitim-öğretim düzenlemesiyle, işgücünün niteliksel gelişmesini sağlamaktır.

Üretim sonrası süreçlerinin düzenli işlenmesi, özellikle gelişme sürecindeki ekonomilerde, kesin zorunluluktur. Türkiyede de üretim ile tüketim arasındaki piyasa yapısı, dağıtım ve hizmet süreçleri, tıkanıklıklara, aksaklıklara ve buradan önemli fiyat değişimlerine yol açmaktadır. Planlı bir yaklaşım, üretim sonrası piyasa işlerliklerini de içermelidir.

b. Sanayileşme süreçlerinin evrimi incelenirse kolayca görülebilir ki, hiç bir sanayileşmiş ülke, iç pazarını yabancı mallara karşı korumadan sanayileşmemiştir. Dolayısıyla, korumacılık, sanayileşmenin ön koşuludur.

Yerli üretimin yabancı ürünlerin rekabetine karşı korunması ilke olarak benimsenmekle birlikte, bunun niteliği ve düzeyinin ekonomik

yapılara, gelişmelere göre değişiklik göstereceği de bir gerçektir. Yapılması gereken, alt sektör ve olanak ölçüsünde ürün düzeyinde *en uygun* koruma oranlarını saptamaktır. Bir başka açıdan, korumacılık, tüm mallar için eşit düzeyde, her zaman geçerli bir uygulama olarak değil, ürün düzeyinde farklılaştırılmış ve zaman içinde değişken özellikte olmalıdır. Koruma, etkin ve verimli çalışan, zamanla dış pazarlarda rekabet edebilecek üretim doğrultusunda uyulanmalıdır. Ekonomi bilimi, bu tür bir yaklaşımı olanaklı kılacak araçlara sahiptir. Sonuç olarak burada sözü edilen, aşamalı bir korumacılıktır.

c. Sanayileşme yerli üretim olanaklarının genişletilmesi ve çağdaş teknolojilerin yakalanması amaçlarına yönelik olmalıdır. Ekonominin uzun dönemli gelişmesi, bu gelişmede insan gücünün üretim sürecine beyin gücüyle katılmasının sağlanması, yalnız ve ancak, teknolojinin yerli üretimine yönelen bir sanayileşme yaklaşımıyla gerçekleştirilebilir.

Ülke sanayinin varolan durumu, iç ve dış gelişmeler de dikkate alınarak, uygulanacak sektör planlarıyla, teknolojinin yerli üretimi yönünde düzenlemelere gidilebilir. Bu çerçevede, araştırma ve geliştirme etkinliklerinin önemsenmesi, ekonominin uzmanlaşabileceği alt sektörlerin saptanması ve bu alanlarda yoğunlaştırılacak çalışmalarla, sonuç alınabilir.

Burada ayrıntıya girmeden belirtelim ki, ülke, 1970'li yıllarda, çimento, çay ve şeker fabrikalarının gerektirdiği makineleri yerli üretecek bir teknik gelişmişlik düzeyine ulaşmıştı. Bunlara, kimya-petrokimya, elektronik ve yol yapım makineleriyle, bir kısım tekstil, orman ürünleri sanayiinin makineleri de eklenebilir. Kuşkusuz alt sektör düzeyinde incelemeler sonucu varolan kaynaklar saptanmalı ve geleceğe dönük, ekonominin bütününe dikkate alan programlı yaklaşımlar geliştirilmelidir.

Planlı sanayileşme ve bunun teknolojinin yerli üretimine ağırlık verilerek gerçekleştirilmesi, ekonomik ve toplumsal gelişmenin geleceğini belirleyecektir. Bu çerçevede, üretime dayalı bir planlamanın, iç ve dış kaynak gereksinimlerini de dikkate alması gereklidir. Kaynak sorununa biraz sonra değineceğiz. Burada belirtmek istenen, sanai üretimin, yalnız iç pazarın gereksinimlerine göre değil, dışsattım getirisini de arttıracak biçimde planlamasıdır.

d. Ülkenin sanayileşmesinde kamu ekonomik kuruluşlarına önemli işlevler düşecektir.

Bu noktayı tarihsel gelişme süreci içinde açıklamak olanaklıdır. KİT'ler Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra, ülkenin bağımsız sanayileşmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuşlardır. Ülke ekonomisinin, özellikle sanayi, ulaştırma ve bankacılık alanlarında bekemiği olan KİT'ler, yerli özel sermaye birikimine de çok büyük katkılarda bulunmuşlardır. Yıllarca, yerli özel sermayeye destek olan KİT'leri, 1950 sonrasının özel gelişimci hükümetleri, özelleştirmemiş, daha da büyüt-mek, geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Bu nokta bir tarafa, ülkenin sanayileşmesinin bundan sonrasında alacağı yön, üretim düzeyi ve nitelikleri, KİT'lerin bu alanlardaki öncülüğüyle gerçekleşebilir. Özellikle ekonominin tüm sektörlerinin gereksinimi olan ara mallarıyla yatırım mallarının yerli üretimi ve çağdaş teknolojik süreçlere geçiş, yalnız ve ancak KİT'ler aracılığıyla başarılabir. Bu yargı varolan KİT'lerin yeniden düzenleme gereği olmadığı anlamına gelmez. Belirtilmek istenen, ülkenin geleceğinde, sanayileşmesinde KİT türü toplumsal mülkiyet biçimlerinin önemli ve etkin işlevleri olacağıdır.

Bu noktada, sanayide özel mülkiyet-toplumsal mülkiyet ilişkisine yeniden değinilmelidir. Pek çok kapitalist yoldan gelişmiş ülkede, yine pek sınai üretim birimi toplumsal mülkiyettedir ve bunlar ulusal ve uluslararası düzeyde başarılı olmaktadır. Dolayısıyla, 24 Ocak politikasının içerdiği toplumsal mülkiyet düşmanlığının, bu tür ilkel bagna-zlığın, çağdaş gelişmelerle bir ilgisi yoktur. Kaldı ki, ekonomik gelişmenin sağlanması, ülkenin sanayileşmesi ve teknolojinin yerli üretimine geçilebilmesi için, özellikle sanayide toplumsal mülkiyet biçimlerinin varlığı kaçınılmazdır.

2. Türkiye ekonomisi kaynak yaratacak güçte ve konumdadır.

Ekonomik gelişmenin planlanması ve bunun içinde hızla sanayileşme gereği nesnel olarak benimsendiğinde, çözümü gerekli en önemli sorun, iç ve dış sermaye kaynağı sorunudur. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, iç sermaye birikimi ve dış olanakları bu tür bir yapısal dönüşüm olanak verir mi? Temel sorun buradadır.

Öncelikle belirtelim ki, ekonomi, yeterli ölçüde iç sermaye birikimi gerçekleştirememektedir. '24 Ocak öncesinde, toplam ulusal gelirin yalnız % 18'i dolayında olan toplam vergiler, 1980 sonrasında giderek azaltılmış ve 1985'de ulusal gelir % 12'si dolayına inmiştir. Oysa sağlıklı bir gelişme isteniyorsa yapılması gereken, etkin bir vergileme düzenine gitmektedir. Kaldı ki, 1980 sonrasında yapılan vergi düzenlemeleri de sermaye kazançları yararına olmuş, gerçekte, yasal asgari ücreti de vergilendirerek vergi yükünü emeğiyle geçinenlerin üzerinde bırakan düzenlemelere gidilmiş ve KDV gibi tüketime dayalı vergilemeler getirilmiştir.

Yapılması gereken, vergi düzenini tümüyle, üretimi artırıcı yönde değiştirmektedir. Burada ayrıntıya girmeden belirtilebilir ki tarımsal arazinin kullanım biçimleri, belli bir miktarın üzerindeki her türlü gelirler, lüks tüketim malları üzerindeki dolaylı vergiler, çağdaş bir vergileme yöntemiyle ve etkin bir biçimde vergilendirilmelidir.

İkinci olarak, gönüllü birikimler üretimi artırıcı yönde harekete geçirilmelidir. Toplumun geniş kesimlerinin birikimlerinin üretim için kullanımı yoluna gidilmeli, bu amacı gerçekleştirecek örgütlenme biçimleri ve süreçleri geliştirilmelidir. 1980 öncesinde, planlı kalkınma döneminde, hükümetçe özendirildiğinden değil, tümüyle kendiliğinden oluşan işçi ortaklıkları deneyimi, bu alanda yeni düzenlemeler yapıldığında somut olumlu sonuçlar alınacağını kanıtlamaktadır.

Dış kaynakların sağlanması, geçmişte olduğu gibi, en güç çözümlü olan bir sorun olmakla birlikte, umutsuz değildir. Ülkenin sanayileşmesi, özellikle ara malları ve yatırım malları sanayilerinin kurulmasının amaçlanması, ülkeyi, Avrupa'nın "manavi, kasabı" gören, uluslararası düzeyde bu alanlarda "uzmanlaşmasını" isteyen gelişmiş kapitalist ülkelerce hiç de olumlu karşılanmayacaktır. Dolayısıyla soruna bu bilinçle yaklaşılmalı ve çözümler aranmalıdır.

Geçmişte, özellikle 1960'lı yıllarda, hükümet başlıca büyük projelerin finansmanında sosyalist ülkelerden kredi alma yoluna gitmiştir. Bu yaklaşım ne ölçüde yinelenebilir, bu ayrı bir sorudur. Ancak, belli projeler düzeyinde ve girişimci ilişkileri çerçevesinde, SAN'lı kuruluşların örneğinde olduğu gibi, çözüm biçimleri geliştirilebilir. Yeter ki, ülkenin sanayileşmesinin kaçınılmazlığı bilinçle benimsensin ve bu doğrultuda toplumsal çabalara girişilsin.

Ekonomik gelişme açısından kaynak bulunması kadar, gerçekte ondan da önemli olan, kaynakların üretim için harekete geçirilmesi, ya da kullanılmasıdır. Bu noktada belirtilmesi gereken, temel bir ilke, ekonomik düzenlemelerin, buna bağlı kaynak oluşturulması süreçlerinin üretimi artırıcı yönde olmasıdır. Eğer bu oluşum sağlanırsa, yeni kaynaklar kendiliğinden oluşur, sağlanır. Bir başka deyişle, çağımızda sermaye birikiminin gerçek kaynağının üretim olduğu bilinmelidir. Salt bu açıdan bakıldığında, yine çağımızda mülkiyet tartışması, önemi korumakla birlikte, ikincil kalmaktadır. Toplumsal açıdan önemli olan, birinci tartışması gereken, kimin mülkiyetinde olduğuna bakılmaksızın, sermaye stokunun ve buna yapılacak eklemelerin, üretim için kullanılıp kullanılmadığıdır. Dolayısıyla, ekonomi politikası tartışmalarının, en etkin üretim süreçlerinin elde edilmesi amacına yönelik olması, bu eksen çevresinde yoğunlaşması gerekli ve zorunludur. 3. Toplumsal katılımcı süreçler işlerlik kazanmalıdır.

Çağımızda, toplumsal karar süreçlerine en geniş biçimde katılma yollarının açılması, genel bir eğilimdir. Toplumun geleceğiyle ilgili hiç bir önerme bu gerçeği gözardı edemez.

Gerçekten, hızla kentleşen, işçileşen ve yer değiştirmelerle karşılaşan toplumsal yapıların en önemli sorunu, toplumsallaşmadır. Buradaki anlamıyla toplumsallaşma, yeni yapılanmalara uygun davranış biçimlerinin, ilişkiler dizininin ve birlikteliğin gerektiği kuralların, ilkelerin somutluk kazanması, netleşmesidir. Özellikle 1950 sonrası yıllarda görülen toplumsal değişme süreçlerinin, bireyci tutum ve davranışları geçerli kıldığı, buna karşılık toplumsal sorunlara ortaklaşa yaklaşım ve çözüm geliştirme yöntemlerinin geliştirilemediği, söylenebilir. Bu süreç, özellikle, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, baskıcı yöntemlerin yerleştirilmesi ile birlikte, toplumsallaşmanın, birlikte davranış ve sahip çıkma yollarının tümüyle tıkanması sonucunu verebilmektedir. Sonuçta, bireysel kurtulma özcileri daha da yükselmekte, egemen bir nitelik kazanmaktadır. Bu oluşum, tümüyle çağdışı bir geriye dönüştür ve tersine çevrilmelidir.

Toplumsal katılımcı süreçler yerel yönetimlerden işletme birimlerine, en alt kurumlardan devlet yönetimine uzanan çok geniş bir alanda ve bir bütünsellik içinde gerçekleştirilmelidir. Sorunlara toplumsal biçimde sahip çıkma ve çözüm önerileri arama, yalnız beş yılda

bir yapılan genel seçimlerle sağlanamaz. Ek olarak, yerel sorunları sahiplenme, kurumların etkin işlerliğini sağlamak ve ekonomik ve yönetsel alt birimlerde çalışanların, söz ve karar yetkisine sahip olmaları, çağımızın kaçınılmaz gereklerinden biridir. Toplumsal katılma biçimlerinin geliştirilmesi, yalnız ilgili birimlerin etkin çalışması açısından değil, toplumsal yapının demokratikleşmesi için de zorunludur. Katılımcı süreçlerin geliştirilememesi, toplumsallaşmanın en büyük engeli olarak algılanmalı ve katılımcı çözümler bu anlayışla geliştirilmelidir.

Toplumsal katılım süreçlerinin açılmasıyla ilgili bu noktalar, özünde toplumsal yapının demokratikleşmesi önermesiyle birlikte düşünülmelidir. Tüm toplum kesimlerinin kendileriyle ilgili karar süreçlerinde belirleyici konuma gelmeleri, çağdaş gelişmenin nesnel temelini oluşturmaktadır. Türkiye toplumu, bu tür bir dönüşümü gerçekleştirecek birikime, tarihsel deneyime sahiptir. Demokratikleşme ve sanayileşmenin birlikteliği, yukarıda belirtildiği gibi, bu dönüşümün temel öğeleridir.

**GERÇEK DEMOKRASİ İÇİN
YA DA
SOSYAL DEMOKRASİ ÜZERİNE**

SHP'DEN BEKLENEN...

SHP'yi oluşturan SODEP ve HP'liler, önderlik düzeyinden başlayarak özverili bir sınav vermişler, bütünleşmişlerdir. Bu olumlu adımın, toplumsal dönüşüme damgasını vurarak tarihsel bir nitelik kazanması, sağlıklı bir demokrasiye geçiş ve ekonomik gelişme programıyla iktidara gelmesine ve bundan sonraki uygulamalara bağlıdır. SHP, bu toplumsal beklentiye yanıt vermek, bunu gerçekleştirmek durumundadır.

Ülkemizin siyasal yaşamı, SODEP ve HP'nin birleşmeleri sonucu SHP'nin kurulmasıyla, yeni bir ivme kazandı. Bu ivmenin, ülke sorunlarına sağlıklı ve kalıcı çözümler üretilmesinde yeni bir başlangıç, bir açılma olması için, SHP'yi oluşturan nedenlerin incelenmesi gerekiyor. Bir siyasi oluşumun başarısı, gerçekte, toplumsal gereksinimlere, özelemlere ve sorunlara vereceği kısa ve uzun dönemli yanıtlara, çözümler üretmesine doğrudan bağımlı olduğundan, SHP'nin işlevleri ve sorumlulukları açıklık kazanmalıdır.

Önce Demokrasi İçin

SHP'nin kuruluşu, toplumun demokratikleşmesi açısından çok duyarlı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bir yönden, 1982 Anayasası'nın hak ve özgürlükleri sınırlayan özelliği, kalıcı kılınmak, kurumsallaştırılmak isteniyor. Öbür yönden, yarattığı işsizlik ve yoksullaştırma süreçleriyle demokratikleşmeyi engelleyebilecek bir ekonomi politikası ısrarla uygulanıyor.

Hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sancılarını, sıkıntılarını, ülke insanı her gün yeniden yaşıyor. O kadar ki toplumda, 1946 sonrası benzeri bir demokrasi özlemi yaşanıyor. Toplum demokrasiye yeniden işlerlik kazandırılmasını istiyor.

Ancak, bu toplumsal istek, kesinlikle, terör olaylarının yeniden yaygınlaşmaması koşuluna bağlanıyor.

Bu çerçevede, SHP'den beklenen, somut bir demokrasiye geçiş programı geliştirmesidir. Önce, toplumun demokrasi- terör ilişkisine bağlanan korkudan kurtulmasının nasıl sağlanacağı belirlenmelidir. Sonra da, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmesi için nasıl davranılacağı açıklık kazanmalıdır. Demokrasiye geçiş programı, toplumsal yapının tüm katmanları açısından hak ve özgürlüklerin işlerlik kazanmasının aşamalarını belirlemeli, örgütlenme ve katılım noktalarına açıklık getirmelidir. Özetle sorun, gerek zamanlama gerekse işlerlik yönleriyle, yalnızca birkaç yasanın çıkarılmasının çok ötesinde bir çabayı gerektirmektedir.

Denilebilir ki, kapitalist üretim ilişkilerinin giderek egemen olduğu bir yapıda, demokrasiye işlerlik kazandırılması da liberal sağ partilerin işi olmalıdır. Bu görüş kuramsal düzeyde doğru olsa bile, günümüz Türkiye'sinde geçerli değildir. Muhalefetteki liberal sağ, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmesini hala savunmuyor, bu konuda, uygun deyiimiyle, yan çiziyor.

Düşünce ve inançların açıklanmasını, yazılıp çizilmesini suç saymayacak kadar bile demokrasi yanlısı görünmüyor. İşçi hakları, kitle örgütleri, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü alanlarında da somut öneriler yapmıyor. Bu durumda, demokrasiyi yerleştirme işlevi de SHP'ye kalıyor.

Demokrasiye işlerlik kazandırılması çok onurlu ve saygın bir işlevdir. Günümüz koşullarında bu önemli görevin SHP tarafından yerine getirilmesi yalnız bu partiye değil, topluma çok şey kazandıracaktır. Bu güç işlevin başarılması, büyük ölçüde SHP'nin ekonomi programına ve bunun başarısına bağlıdır.

Ekonomik Sorun

Ölkemizde geçen altı yıl boyunca uygulanan ekonomi politikalarının nitelikleri ve sonuçları, emeğiyle geçinenler tarafından bilinmiyor. Genel düzeyde de yatırımları ve üretimi arttıramayan, işsizlik sorununa çözüm yolları açamayan bu ekonomi politikalarıyla sanayileşmeden tümüyle vazgeçilmiş, tarım da kendi haline bırakılmıştır. Ülke pazarının yabancı kaynaklı ürünlere açılmasının karşılığı alınan dış borçlar, yerli üretimi artırıcı yönde kullanılamamakta, gelecek için

çok ağır bir yük oluşturmaktadır. Enflasyonu bile durduramayan ekonomi politikasının bu sonuçlarıyla, toplumun demokratikleşmesine çok ciddi engeller oluşturduğu açıktır. Demokratikleşme sürecinin kesintiye uğraması, üretimi artırmaya yetmemiş, tersine üretim düşüşleri büyük boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla SHP'nin, ekonomik sorunu, demokrasi programına koşut yeni bir yaklaşımla ele alması zorunludur.

Kuramsal düzeyde, gelişmekte olan ve dünya pazarlarından pay alması sınırlı kalan bir ekonominin sosyal demokrat bir gelir bölüşününe ve hızla gelişmeye ne derece olanak verdiği ayrıca tartışılabilir. SHP bu tartışmalardan belki kendi ekonomik programına işlerlik kazandırmak üzere, bir ölçüde yararlanmalıdır. Toplumun, tarihsel birikimi, deneyimleri ve nesnel koşullarının, sosyal demokrat bir ekonomi programının yürütülmesine olanak verdiği, SHP'ce veri alınmalıdır. Parti'nin varlık nedeni budur.

Sosyal demokrat bir ekonomi yaklaşımının, ülkemiz koşullarında, SHP programında da açıklandığı gibi, olmazsa olmaz nitelikte, zorunlu bir ögesi vardır: Hızlı sanayileşmeye dayalı bir ulusal gelişme planı. Ancak, bu önermenin somutlaştırılması nasıl işlerlik kazanacağı, nın saptanması ve daha da önemlisi, değişik toplum kesimlerinin bu süreçteki yerinin belirlenmesi, ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir. Sosyal demokrat bir çerçevede, üretim, bölüşüm, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim aşanalarının nasıl olacağı, bunların zaman içindeki evrimi açıklık kazanmalıdır. Ek olarak, bu süreçlere toplumun değişik kesimlerinin örgütlü katılımının yolları saptanmalıdır. Örgütlü katılım, yalnız somut programların uygulanması için değil, gerektiğinde özveri isteklerinin gerçekleştirilmesi ve çıkarı bozulanların olabilecek olumsuz girişimlerinin önlenmesi için de gereklidir. SHP'nin, demokrasiye geçiş programına koşut olarak gerçekleştireceği ekonomi programı, iktidar partisinin seçeneksizlik görüntüsüne son vermekle kalmayacak, partinin geniş kitlelerce desteklenmesinin ve yönetimi sırasındaki başarısının da güvencesi olacaktır.

Bu arada belirtilmelidir ki, yeni ekonomi politikaları üretmede de, sağ muhalefet, yeni hiçbir öneri getirmemektedir. Açıktır ki, 1950 'li ya da 1960 'lı yıllarda, üstelik çok değişik uluslararası koşullarda uygulanan ekonomi politikalarının 1990'lı yılların çok

farklı ekonomik ve toplumsal yapısında uygulanması olanağı bulunmamaktadır. Bir başka deyişle sağ muhalefet, demokrasi konusunda olduğu gibi, ekonomik sorun konusunda da yeni önerileri geliştirmekten uzaktır.

Ülkenin nitelikli insangücü birikimi, toplumun deneyimleri ve içinde bulunulan öznel koşullar, yalnız SHP'nin demokrasiye geçiş ve ekonomik gelişme programları hazırlamasına olanak vermekle kalmakta, ek olarak bunu gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Yapılması gereken olanakları yerinde değerlendirmektir.

SHP, toplumsal beklentilere uygun olarak, yapılacak ilk genel seçimlerde, iktidara gelmek durumundadır. Giderek ağırlaşan toplumsal ve ekonomik sorunlar, genel seçimler sonrasında yeni bir sağ yönetimle, gelecekte çok daha büyük boyutlu çözümsüzlüklere dönüşebilir; demokrasiden uzaklaşma daha da kalıcı bir nitelik kazanabilir. Önlenmesi gereken bu olumsuz süreçtir.

Sonuç

Ancak yönetime gelmenin ve hele geldikten sonra başarılı olmanın bir kısım en az (asgari) koşulları vardır. SHP, hiç zaman yitirmeden, gerek demokrasi, gerekse ekonomi konularında yeni politika seçenekleri üretmeli ve bunları kamuoyunda tartışmaya açmalıdır. SHP'nin varlığında belirleyici etken, yeni politikalar üretimi olmalıdır. Toplumsal beklentiler, SHP'nin öbür partilerle, özellikle öteki sol kesimle, anlamsız ve boş tartışmalara girilmemesi, somut programlarla iktidar olunması doğrultusundadır. SHP'nin bu beklentileri ve toplumsal birikimi olumlu yönde, çok iyi değerlendirmesi gerekmektedir.

SHP'yi oluşturan SODEP ve HP'liler, önderlik düzeyinden başlayarak özverili bir sınav vermişler, bütünleşmişlerdir. Bu olumlu adının, toplumsal dönüşüne damgasını vurarak tarihsel bir nitelik kazanması, sağlıklı bir demokrasiye geçiş ve ekonomik gelişme programıyla iktidara gelmesine ve bundan sonraki uygulamalara bağlıdır. SHP, bu toplumsal beklentiye yanıt vermek, bunu gerçekleştirmek durumundadır.

(Cumhuriyet, 18 Aralık 1985)

SHP BÜYÜK KONGRESİ VE SONRAŞI

Ülkemizin, yıllardır süren bir ekonomik ve toplumsal bunalım döneminden geçmekte olduğu yadsınamaz. Bu tür olağandışı dönemlerden çıkışta, toplumsal gelecekle ilgilenen, özellikle emekten yana olan siyasal partilere, döneme özgü işlevler ve sorumluluklar düşer. Bu çerçevede, SHP'nin Büyük Kongresi ayrı bir önem kazanmaktadır. Son siyasal gelişmeler ve yeniden yapılanmalar, SHP'yi yönetime aday bir konuma getirdiğinden, görev ve sorumlulukların bilinçle tartışılması gerekmektedir.

Toplumsal Beklentiler

Günümüz koşullarında geniş toplum kesimlerinin beklentileri iki ana eksende toplanmaktadır: Demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanması ve hızlı ekonomik gelişme. Bu sütunlarda 18 Aralık 1985'te, "SHP'den Beklenen" başlıklı yazımda da değinildiği gibi, SHP bu iki konuda politikalar üretme, somut öneriler geliştirme durumundadır.

Genellikle, bir ülkede demokrasiden uzaklaşılması, yazar ve çizerlerin, üniversite ve basın çevrelerinin, sanatçıların baskı altına alınması anlamına gelir; ya da bu kesimlerin toplumsal işlevlerini yapmalarını engeller. Bu nedenle de, demokratikleşme, yalnız bu kesimlerin özlemiymiş gibi algılanır. Oysa ülkemizde, günümüz koşullarında demokrasi, geniş halk kitlelerinin özlemi, vazgeçilmez istemi konumuna yükselmektedir.

Gerçekten, 1980 sonrasında demokrasiden uzaklaşılmasının kendileri için ne anlama geldiğini, geniş toplum kesimleri her gün yeniden yaşamaktadırlar. Özellikle, salt emeğiyle geçinme durumunda olan işçiler, köylüler, memurlar ve küçük üreticiler, demokrasiden uzaklaşılmasıyla nasıl yoksullaştıklarını çok somut biçimde görmektedirler. Demokratik süreçlerin askıya alınması, bu toplum kesimleri için işsizliğin ve yoksullaşmanın daha da ağırlaşması anlamına gelmekte-

dir. Her türlü desteklemeye karşın, yatırımı yapılmamakta, üretim artırılmamaktadır. İç pazar, yabancı mallarla doldurulmaktadır. Bu gelişmeler, geniş toplum kesimlerinin demokratik özlmleriyle netleşmektedir. Günümüzde demokrasi, yalnız bir kısım basın ve üniversite çevrelerinin, sanatçıların değil, emeğiyle geçinme durumunda olanların ve küçük üreticilerin de açık istemi ve özlemidir. Geniş toplum kesimlerinin demokrasi istemleri, nesnel ekonomik temellere dayanmaktadır. SHP, toplumsal "ortak istek" durumuna gelen demokratikleşmeyi, ya da demokrasi için doğan bu bileşimi, gerekli ön çalışmaları yaparak, somut çözüm önerileri geliştirerek, yarının çağdaş toplumu için harekete geçirmek zorundadır. Bu gerçekten önemli ve o ölçüde de erdemli işlev SHP'ye düşmektedir. Demokrasiye işlerlik kazandıracak olan SHP, ANAP ya da öbür sermaye yanlısı partilerin uyguladıkları ekonomi politikalarına benzer politikalar uygulayamayacağının bilincinde olmalıdır.

Yanlış İnkılâpların Kırdılması

SHP'nin politika üretimi konusuna değinmeden belirtilmesi gereken, bir kısım genel yanlışların düzeltilmesidir. Ülkemizde, demokrasi düşmanlarının savlarını dayandırdıkları iki göstermelik gerekçe vardır. Bunlardan biri, ekonomik gelişme-demokrasi süreçlerinde "öncelik" sorunudur; öbürü de demokrasi-terör ilişkisidir.

Ülkemizde yıllardır sürdürülen ve egemen kılınmak istenen bu görüşe göre, toplumumuzda demokrasinin işlerlik kazanması için, önce ekonomik gelişmenin tamamlanması gerekir. Bu yaklaşımı önce, mantıksal olarak yanlıştır. Çünkü ekonomik gelişme, tanımı gereği sürekli, belli bir süre sonra sona ermez. Kaldı ki, Hindistan ve Kuveyt gibi örneklerden de görüleceği gibi, ulusal gelir düzeyi ile demokrasinin işlerliği arasında kesin bir bağ yoktur. Ayrıca, demokratikleşme, toplumsal birikimle oluşur ve yerleşir. Demokrasi bu niteliğiyle, bugün ertelenip, belirsiz bir süre sonra, birilerinin isteğine göre alınıp yerleştirilecek bir nesne değildir. Dolayısıyla SHP, öncelikle bu yanlış görüşe karşı öneriler geliştirerek, ekonomik gelişmeyle demokratikleşmenin birlikteliğini, bunları bir arada gerçekleştirme yollarını açıkça sergilemelidir.

Çürütülmesi gerekli ikinci önyargı, demokrasi-terör özdeşliğidir. Özellikle 1971 sonrası gelişmeler, toplumda çok yanlış bir kanının yerleştileribilmesine yol açmış, demokrasi işlerlik kazanırsa terör eylemleri yoğunlaşır görüşü, demokrasiyi yadsıyanlarca sürekli işlenmiştir. Bu yargı da tümüyle geçersizdir. Pek çok ülkede terör eylemleri görülmesine karşılık, bu ülkelerde demokrasi düşmanlığı yapılamaz, demokrasinin askıya alınması yoluna gidilemez. Yalnız demokratik bir ortamda, terörün gerçek kaynakları, nesnel dayanakları açık- seçik bir biçimde saptanabilir. Çözüm önerileri geliştirilebilir. Kapalı rejimler, terör eylemlerini yasaklayabilirse de, ne kaynaklarını kurutmada, ne de gerçek nedenlerine inmede başarılı olabilirler. SHP demokrasi- nin terör anlamına gelmediğini, toplum kesimlerinde benimsenir biçimde açıklama durumundadır.

Politika Üretimi

Bilindiği gibi sosyal demokrasi, salt emeğiyle geçinenlerin çıkarlarıyla, sermaye kesiminin çıkarlarını dengelemeye dayanır. SHP, yalnız bu niteliğinin bir gereği olarak değil, ülkenin içinde bulunduğu olağan dışı koşulların bir zorunluluğu olarak da somut, açık ve yapılabılır yaklaşımlar, politikalar üretmek durumundadır. Bu zorunluluk, üretici sermayenin birikiminin sınırlı kaldığı, emek-sermaye ayrışmasının netleşmediği ve dış ekonomik koşulların çok da uygun olmadığı bir durumda ayrı bir önem kazanmaktadır.

SHP'nin, uzun dönemli ekonomi politikasının, ülkenin hızla sanayileşmesi amacına yönelik olduğu bilinmektedir. Ülke insanının üretim süreçlerine "beyin gücüyle" de katılmasını sağlayacak olan sanayi toplumu oluşturulması, geleceğin çağdaş demokratik yapısının temelidir. Ancak, bu uzun dönemli amacın varlığı, güncel, ekonomik ve toplumsal sorunların çözümüne yeterli değildir.

SHP'nin ekonomik ve toplumsal sorunlara çözümü önerilerini burada tartışma olanağı bulunmadığı açıktır. Belirtilmek istenen, somut politikalar üretilmesi gerektiği, bu gereksinimin, gerek toplumumuz gerekse parti için, ertelenemez nitelikte olduğudur. Büyük Kongre sonrasında SHP bu işlevini yerine getirmelidir.

Politika üretimi, yalnız siyasal yaşamın içerik kazanması, geniş kitlelerin demokratik özlemlerine ve ekonomik çıkarlarına uygun açılımların gerçekleşmesi için değil, SHP'nin kendisinin sağlıklı gelişmesi için de gereklidir. Emek-sermaye ilişkilerinden doğan genel tartışma kaynaklarına ek olarak son yılların siyasal biçimlenmelerinin bir sonucu olarak da, SHP'de örgüt içi tartışmalar yoğunlukla sürmektedir. Bununla birlikte, 1980 öncesinde olduğu gibi, günümüzde de bu örgüt içi tartışmaların, en azından kamuoyunca bilinen bir yaklaşım farklılığına, politika ayırımına dayandığı söylenemez. Oysa örgüt içi tartışmalar somut politik yaklaşımlar çerçevesinde olursa, olumlu ve anlamlı olabilir. Aksi halde, boş ve her yönüyle zararlı, kişisel kavgalar özelliği taşır. SHP'nin, bu örgüt içi kişisel gruplaşmalardan kurtulmasının, sağlıklı bir yapıya kavuşmasının yolu, politika üretiminden geçmektedir. Toplumsal beklentiler, SHP'lilere, içeriksiz tartışmalara girmek, gruplaşma ve kısır döngü içinde zaman öldürme hakkı vermemektedir. Büyük Kongre sonrasında, en geniş katılım yollarını da açarak ülke sorunlarıyla ilgili somut öneriler geliştirme, politikalar üretme dönemi olması gerekmektedir.

Sonuç

SHP, yapılacak ilk genel seçimde yönetime gelmeye adaydır. Toplumsal koşullar partiye çok önemli ve o ölçüde de erdemli işlevler ve sorumluluklar yüklemektedir. Başta iç ve dış demokrasi karşıtları ve giderek ağırlaşan ekonomik koşullar olmak üzere, çok olumsuz öğeler, SHP'nin "işinin" hiç de kolay olmadığını göstermektedir. SHP bu güçlükleri ve kendi iç sorunlarını, yalnız ve ancak, somut, açık ve toplumsal koşullara uygun politikalar üretmekle çözebilir. Bu açıdan Büyük Kongre, partinin kendi sorunlarını aşmasını, ülke sorunlarına çok daha etkin bir biçimde sahip çıkmasını sağlayacak bir adım olmalıdır.

(Cumhuriyet 26 Mayıs 1986)

ÖZVERİYE, ANLAYIŞA ÇAĞIRI

Bilindiği gibi, toplumumuzun demokratikleşmesi süreci büyük bunalımlara sürüklenmiş ve 1980 sonrasında kesintiye uğramıştır. Demokrasinin önündeki engeller, demokrasiye işlerlik kazandıracak süreçlerdeki tikanıklıklar ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler, 1983'te genel seçimler yapılmasına karşın, ağırlığını korumaktadır. Bu durum ve nesnel toplumsal koşullar, siyasal iktidarın seçimle el değiştirmesini ve denhokrasiye işlerlik kazandıracak bir yönetimin iş başına getirilmesini, kaçınılmaz, zorunlu bir görev konumuna getirmektedir.

Sayın Ecevit'in ülkemizdeki siyasal gelişmeler ve nesnel koşullar üzerinde, demokratikleşme açısından bir yeniden değerlendirme yapmasını dilerim.

Bilindiği gibi, toplumumuzun demokratikleşmesi süreci büyük bunalımlara sürüklenmiş ve 1980 sonrasında kesintiye uğramıştır. Demokrasinin önündeki engeller, demokrasiye işlerlik kazandıracak süreçlerdeki tikanıklıklar ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler, 1983'te genel seçimler yapılmasına karşın, ağırlığını korumaktadır. Bu durum ve nesnel toplumsal koşullar, siyasal iktidarın seçimle el değiştirmesini ve demokrasiye işlerlik kazandıracak bir yönetimin iş başına getirilmesini, kaçınılmaz, zorunlu bir görev konumuna getirmektedir.

Siyasal gidişin, demokrasiye işlerlik kazandırma yönünde değiştirilmesini gerekli kılan nedenleri, kısaca, yinelemekte yarar vardır. Emeğiyle geçinenlerin, işçilerin, memurların, kırsal ve kentsel küçük üreticilerin gelirleri sürekli azaltılmakta, alım güçleri 1980 düzeyinin yarısına inmektedir. Binlerce çalışanın işine hiçbir gerekçe gösterilmeden son verilmiş, kamu bürokrasisi çökertilmiş, üniversiteler yıkılmış ve binlerce genç güvenlik soruşturmalarıyla işsiz ve aç bırakılmıştır. Son altı yılda iş arayanlar, işsizler, yüzde yüz artarak 4,5 milyona ulaşmıştır. Toplumun, düşün ve sanat alanındaki gelişimi baskı altına alınmıştır. Her düzeyde, yaşamın tüm yönlerine uzanan bir toplumsal

çöküntü, yolsuzlukları, ahlak dışı davranışlarıyla, giderek yaygınlaşmaktadır. Ülkenin konumu, çevresindeki sıcak savaşlar, dışarıdan oynanacak oyunlara da elverişlidir. Açıktır ki bu karanlık ortamda, gerçekten demokrasiden yana olanlara, kaçınılmaz bir görev ve sorumluluk düşmektedir. Bu da, yapılacak il genel seçimlerde, demokrasiye yeniden işlerlik kazandıracak bir yönetimi iş başına getirmektir. Toplumsal ve tarihsel sorumluluğun, günümüzde "olmazsa olmaz" biçiminde gerekli kıldığı katı gerçek budur.

Ecevit'e Sesleniş

Bu durumu belirttikten sonra Sayın Ecevit'e şöyle seslenmek istiyorum:

"Sizin, ülkemizde sosyal demokrat oluşuma düşünce üretimiyle katkılarınız yadsınamaz. Konumunuzun ve nesnel koşulların size yüklediği tarihsel işlev ve sorumlulukları bilinçle taşıyacak durumunuz ve demokrasiye içtenlikle bağlılığınız, bir yeniden değerlendirme yapmanızı gerektirmektedir, kanısındayım.

Siz, son yıllarda öne sürdüğünüz, demokrasi için tabandan örgütlenme, toplumsal süreçlere ivme kazandırma ve buradan daha uzun süre alacak, soluklu bir demokrasiye geçiş biçimini yeğler görünüyordunuz. Bu yaklaşımı, son aylarda bir yana bırakarak DSP'nin oy alması için, uğraşı vermeye başladınız. Tutumunuzdaki bu değişikliği, izlediğim kadarıyla, kamuoyuna açıklamadınız; nedenlerini belirtmediniz. Dolayısıyla bu nokta üzerinde burada durulmaması gerekir. Burada tartışma konusu olan, sizin kuramsal yanılgılarınız değildir. Günümüzde, sorulması gerekli, can alıcı, önemli ve kaçınılmaz soru şudur: Yapılacak ilk genel seçimlerde DSP iktidara gelebilir mi? Bu sorunun yanıtı, bunca deneyiminizle siz de bilirsiniz ki, açıktır: DSP'nin yapılacak ilk genel seçimlerde yönetime gelmesi olasılığı yoktur.

Bu noktada, SHP gündeme gelmektedir. SHP'ye pek çok eleştiri yöneltilebilir. Ancak bir nokta açık ve nettir: SHP yönetime geldiğinde demokrasiye tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazandıracaktır.

Sayın Ecevit, bilirsiniz, siyasetal önderlik, öbür koşullar yanında, toplumsal özelemlere uygun davranış biçimleri de gerektirir. Toplumsal zorunluluklar, çoğu kez, bireysel davranışların, önyargıların bir yana

bırakılmalarını kaçınılmaz kılar. 'Ülkemizin, toplumumuzun içinde bulunduğu koşullar, yapılacak ilk genel seçimlerde, demokrasiye işlerlik kazandıracak bir yönetimi iş başına getirmeyi gerektirmektedir.

Bu gerçekler karşısında, kanımca, size çok önemli bir tarihsel görev ve sorumluluk düşmektedir. Demokrasiye içtenlikle bağlı kişiliğinizle, gelecek seçimlerde, demokrasiden yana bir yönetimin oluşmasına katkıda bulunmanız gerekmektedir. Bu nesnel zorunluluk toplumumuzun içinde bulunduğu ve yukarıda kısaca sözü edilen koşullardan kaynaklanmaktadır. Toplumumuzda gerçek demokrasiye susayanlar, bunlar arasında yıllarca sizinle omuz omuza uğraş verenler, gelecek seçimlerde SHP'nin iktidara gelmesini engellememenizi istemektedir. Olası bir SHP iktidarı sizin girişimlerinize engellenirse, bunun tarihsel sorumluluğu bir yana, toplumsal kayıpları, gerçekten ağır olacaktır. Yarın bugünlerin siyasal gelişmelerini inceleyeceklerin varacağı sonuçları bir yana bırakalım. Bugünün ezilenleri, açları, işsizleri, haksızlığa uğrayan, baskı altına alınan kitleleri bu durumu nasıl değerlendirirler? Böyle bir tutum, demokrasi düşmanlarının, işçileri sömürenlerin, köylüleri yoksullaştıranların, sanatı, kültürü, bilimsel çalışmayı baskı altında tutanların ekmeğine yağ sürmek olmaz mı? Kanımca, üzerinde yeniden düşünülmesi gereken çok önemli sorular bunlardır."

SONUÇ

Özellikle belirtmeliyim ki, yukarıda özetlenen noktalar, bireysel ya da örgütsel, öznel bir beklentiden kaynaklanmamaktadır. SHP, ülkemizde demokrasinin işlerlik kazanması için gerekli çabayı gösterecek ve bunu başaracaktır. Ek olarak, toplumumuzda, demokrasinin er ya da geç egemen olacağından kuşku yoktur. Vurgulanmak istenen, günümüzün nesnel toplumsal koşullarının, demokrasiden yana olanlar arasında, bir iç hesaplaşmaya izin vermediği ve bunun doğuracağı toplumsal, tarihsel sorumluluktur. Günümüz Türkiye'sinde, demokrasiden yana olanların, en azından, demokrasi düşmanlarıyla aynı kolumda olmamaları gerektiği açıktır.

Bu anlayışla, Sayın Ecevit'e seslenmek istedim.

(Cumhuriyet, 21 Eylül 1986)

DEMOKRASİ İÇİNDE GELİŞME

1. Giriş

Ülkemizde, sosyal demokrat bir iktidarın ekonomiye yaklaşımının temel öğelerinin neler olacağı, konuşmamın ana konusudur. Konunun incelenmesinde, önce sorunu belirleme yoluna gidilmekte, sonra da SHP'nin uzun dönemli önermeleriyle kısa dönemli çözüm önerileri irdelenmektedir. Belirtilecek görüşler, kuşklar, kişiseldir.

Ülkemiz, uluslararası sınıflandırmada, yarı sanayileşmiş ülkeler grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla, öncelikle belirtilmesi gereken, Türkiye'nin ekonomik gelişmesini gerçekleştirme zorunluluğudur. Bir başka deyişle, Türkiye, bilinçli, düzenli, gerçekçi ekonomi politikalarıyla, ekonomik gelişmesine öncelik vermek, çok kısa sürede hızla gelişmek durumundadır.

SHP açısından, ikinci, fakat kesinlikle ikincil olmayan nokta, ülkenin ekonomik gelişmesini, demokrasi içinde, gerçekleştirme zorunluluğudur. Demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanması, özellikle, *örgütlü* hak arama yollarının ve katılım süreçlerinin sağlanması, SHP'nin toplumsal gelişme anlayışının, olmazsa olmaz biçiminde, bir önkoşuludur.

Üçüncü olarak, SHP'nin ekonomik gelişme önermelerinin, varolan iç ve dış koşullara dayalı olduğu, ya da, varolan koşulları dikkate alan, *gerçekçi* niteliği önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısı, dış ilişkileri ve bunların bütününden oluşan genel durum göz önüne alınmalı, önermeler bunlara uyumlu olmalıdır.

Çalışmada, bu noktalar göz önünde tutularak, SHP'nin ekonomik görüşlerinin iki ana başlık altında toplanması yoluna gidilmektedir. Önce, sosyal demokrat bir iktidarın uzun dönemli ekonomik önermeleri tartışılmalıdır. İkinci olarak da, kısa dönemli, güncel sorunlara çözümler üretilmelidir.

Ekonomik gelişmenin uzun dönemde nasıl olması gerektiği bu açıdan vazgeçilmez doğruların sergilenmesi, zorunluluğu, açıktır. İktidarın, güncel sorunların çözümünde de hiçbir biçimde gözardı etmemesi gereken doğruların var olması gerekir. Güncel ayrıntının içinde kaybolmayı önlemenin ötesinde, geleceğin gönençli, gelişmiş toplumunun, başlıca nitelikleriyle öngörülmesi gerekmektedir.

Kısa dönemde neler yapılacağını tartışılması bu konuda çok sözü edilen "somut" önerilerin belirlenmesi Partinin yalnız kamuoyunun desteğini sağlaması açısından değil, yönetime geldiğinde bilinçli, uzun dönemli amaçları ve temel ilkeleriyle uyumlu politikalar uygulaması için de gereklidir.

Çalışmada ayrıca, uzun ve kısa dönemli politikaların uyumu üzerinde durulacaktır.

II. Uzun Dönemde Gelişmenin Dayanakları

Sosyal demokrasinin dayandığı ekonomik ilkeler, SHP'nin uzun dönemde gelişme anlayışının da dayanaklarıdır. Bu ilkeler üç ana başlık altında toplanabilir: (a) sanayileşme, (b) piyasa mekanizması ve (c) ücret anlayışı. Bu konuların ayrıca irdelenmesi gerekir.

1. Gelişme, Sanayileşme Anlamına Gelir

Bilinen bir gerçek burada yinelenmelidir: sosyal demokrasi sanayiin çocuğudur, ya da sanayileşmenin sonucudur. Ek olarak, Türkiye'nin varolan nesnel koşulları, nüfusu, iç pazarının büyüklüğü ve sanayileşmede bugüne dek aldığı yol da, sanayileşmesini gerekli kılmaktadır. Kaldı ki, çağdaş bir toplum olmanın ön koşulu, teknoloji üretimidir. Teknoloji üretimi de sanayileşmenin bir sonucudur. Son olarak, ülkenin sanayileşme sürecinin uygun deyiimiyle, "yolunun yarısında olması" da sanayileşmeyi zorunlu kılmaktadır. Diğer yönden, siyasal olarak, toplumun demokratikleşmesi, sanayileşme ile doğrudan ilişkilidir. Bir başka deyişle sanayileşme, demokratikleşmenin nesnel dayanağıdır, temelidir.

Ülkenin sanayileşmesi gerektiği, 1980 öncesinde, genel olarak benimseniyordu; kamuoyuna mal olmuştu. Ancak 1980 sonrasında, sanayileşme, egemen görüş olma özelliğini tümüyle yitirdi, ya da bu,

bilinçle sağlandı. Esasen, 1980 sonrasının dışa bağımlı, daha doğrusu bütünüyle dışarıdan yönetilen ekonomi politikaları, ülkenin sanayileşmesini değil, yabancı sınai ürünlerin pazarı olmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla 1980 sonrasında, sanayileşmeden vazgeçilmesi, doğaldır.

2. Üretim Kaynaklarının Kullanımı Piyasa Koşullarına Bırakılmaz.

Günümüzde, üretim kaynaklarının, özellikle sermaye ve insangücü kaynaklarının üretim süreçlerinde etkin bir biçimde kullanımı en önemli ekonomik sorundur. Sermaye ve insangücü kaynaklarının kullanımı, yalnız toplumsal gönencin artırılması, daha kısa sürede daha çok ve daha nitelikli üretim için değil, uzun dönemde çok önemli iki konuda, üretim araçlarının mülkiyeti ve emeğin yarattığına sahipliği ya da sömürü olgusu açılarından da önemlidir. Bu nedenlerle sorunun ayrıntılı irdelenmesi gereklidir.

Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu durumlarda, kaynak kullanımları, ilke olarak, fiyat göstergelerine göre belirlenir. Fiyatları gösterge alan özel girişimciler, bu göstergeye dayanarak yapacakları kârlılık hesaplarına göre, sermayelerini kullanırlar. İşgücü de, fiyatına göre, yani ücret düzeyine bağlı olarak, bu sürece katılır. Gerçekte, kapitalizmin "doğuşu" aşamasında görülen bu olgu, zaman içinde evrimleşmiştir. Ekonomik gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın pek çok ülke, kaynak kullanımında yalnız "fiyatı gösterge" almamaktadır. Önceleri ücretler konusundaki tartışmalarla başlayan bu olgu, daha sonra, bilinçle yürütülen sanayileşme ve gelişme programları çerçevesinde sermaye kaynakları için de geçerli olmaktadır. Özellikle, ekonomik gelişmesini, aynı anlama gelmek üzere, sanayileşmesini gerçekleştirmekte olan ABD, Almanya ve Japonya gibi ülkeler, yalnızca fiyatları gösterge sayan yaklaşımları, ulusal sanayilerinin kurulması amacıyla, bir yana bırakmışlardır.

Bilinçli gelişme, toplumun *bütünüyle* hızla gelişmesi için geliştirilen önermelerin en kapsamlı biçimi, özel mülkiyetin tümüyle red edilmesi ve yalnız üretimi süreçlerinin değil, buna bağlı olarak tüketimi biçimlerinin de toplumsal düzenlemesini öngören sosyalist çözümlerdir.

Ekonomik gelişme zorunluluğu, ülkemizde, kaynak kullanımının fiyat göstergelerine bırakılmasına izin vermemektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde de tartışma konusu olan fiyat egemenliği yaklaşımının, gelişmekte olan ekonomik yapılarda hiç de geçerli olamayacağı, deneylerle kanıtlanmıştır. Kaldı ki, kuramsal olarak da, fiyatlara göre davranan özel girişimciliğin en etkin kaynak kullanımını sağlayacağı, söylenemez.

SHP olarak, sermaye kaynaklarının kullanımını, salt piyasa koşullarına (fiyat göstergelerine) bırakamayız. Sermayenin üretken kullanımı, toplumun üretim olanaklarını artırıcı biçimde kullanılması, için gerekli önlemleri alacağız. Bu önlemler iki yönlüdür. Birincisi, üretken olmayan sermaye kullanımlarını vergilerle sınırlayacağız; ikinci olarak da, bu kaynakların kullanımında kullanıma demokratik planlı bir yaklaşım getireceğiz.

SHP, insangücü kaynaklarının ekonomik süreçlerdeki yerini esasen piyasa koşullarına bırakamaz, istihdamı bir toplumsal hak görüyoruz, emek en yüce değerdir, diyoruz ve insanın insan tarafından sömürülmesine karşıyız; uzun dönemde ve barışçı yollarla sömürünün kaldırılmasını öngörüyoruz. Bu yaklaşım, sermaye kaynaklarının kullanımında da kamusal düzenlemeleri zorunlu kılar.

Üretici kaynakların kullanımının demokratik, emekten yana planlama ve programlama süreçleriyle düzenlenmesi, SHP'nin vazgeçilmez önermelerinden olmalıdır. Bu amaca *nasıl* ulaşılabileceği ekonominin önceliklerine ve toplumsal koşullara bağlı olacaktır.

Buna karşılık tüketim malları piyasalarında, serbest piyasa koşulları geçerli olmalıdır. SHP özel mülkiyeti veri alan, kitle partisi olma niteliğiyle, esasen karışılması zorunlu olmadıkça, tüketici piyasalarına karışmayabilir. Ancak, tüketim malları piyasalarında kararlı bir fiyat yapısı oluşması, özellikle emekçilerin temel gereksinimlerinin karşılanmasında fiyat kararlılığı serbest piyasa koşullarınca sağlanmadığında, kamusal düzenlemeler gerekecektir. Dolayısıyla serbest piyasa tartışmalarında gereksiz karışmalardan çok, temel ilkelere hareket etmek uygun olacaktır. Özellikle temel gıda, giyim, barınma gibi gereksinimlerin karşılanmasında serbest piyasa koşullarının fiyat kararlılığı sağlanması kamusal düzenlemeleri gerektirebilir.

Sermaye kaynaklarının kullanımının kamusal düzenlemeye konu olması, ekonominin kilit sektörleri başta olmak üzere, zaman içinde, toplumsal üretim ve kullanım biçimlerinin öne çıkmasını sağlayacaktır. Bu süreçte, özellikle sinai mülkiyetin toplumsallaşması, demokratikleşmeyi güçlendirecek en önemli etkindir. Demokrasinin yaygınlaşması ve derinleşmesi, sinai mülkiyetin toplumsallaşmasıyla sağlanabilir. Demokrasinin yaşama geçirilmesi, toplumsal ilişkilerin bu temele oturtulması, toplumsal mülkiyetin yaygınlık kazanmasıyla gerçekleşebilir.

Özetle, kaynak kullanımının salt piyasa koşullarına bırakılması, yalnız diğer ekonomik etkinliklerin üretime bağımlılığı ve buradan, bölüşüm, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim süreçlerinin toplumsallaşması yönünde değil, demokrasiye işlerlik kazandırılması yönünden gereklidir.

3. Kural olarak kapitalist anlayışın ücret-verimlilik yaklaşımı ters çevrilmelidir.

Bilindiği gibi özel girişimci yaklaşım, ücretleri verimliliğe bağlar, ücret artışlarını verimlilik artışlarının bir sonucu olarak görür. SHP bu denklemin aksine alınması, verimliliğin ücret düzeyine bağlı olması gerektiğini öne sürmektedir.

SHP'nin temel yaklaşımı, ücretlerin yüksekliğinin verimliliği artıracığı yönündedir, ücret ne ölçüde yüksek olursa verim de o ölçüde artar. Bu varsayım, toplumsal gelişmede emeğin değerinin artırılmasını öngörür.

Verimlilik artışı, kuşkusuz, yalnız yüksek ücret düzeyine göre, buna bağımlı olarak sağlanamaz. Buradaki önerme, verimlilik artışının diğer belirleyicilerinin veri alındığı bir durumda, ücret düzeyi ile emeğin verimliliği arasında doğrudan bir olumlu ilişki, bağımlılık ilişkisi bulunduğu gerçeğine dayanır.

Diğer yönde, SHP, verimlilik artışına özel bir önem vermelidir. Daha kısa sürede, daha az girdi kullanarak üretim, çağımızın en belirleyici özelliğidir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde, en önemli etken, tartışmasız olarak, en gelişmiş teknolojilerin kullanımıdır. Günümüzde, teknolojiyi belirleyici kılan, bu noktadır.

SHP, tek olarak, verimliliği artırıcı düzenlemeler yapmalıdır. Varolan üretim araçlarının en etkin biçimde kullanılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Özellikle, değişik kamu birimlerinin elinde bulunan makine parkının kullanımı etkinlik sağlanmalıdır. Kırsal ve kentsel küçük üreticilikte de, kooperatif örgütler aracılığıyla, araç-gereç kullanımında verim artışını sağlayacak yollar bulunabilir.

4. Dış ekonomik ilişkiler, ülkenin çıkarlarına uygun biçimde düzenlenmelidir.

Günümüzde, temel, belirleyici çıkar çatışmasının, gelişmiş- az gelişmiş toplumlar arasında olduğu, egemen bir görüştür. Türkiye ekonomisi, yıllardır, dünya kapitalist sistemine bütünleşme sürecine sokulmaya çalışılmaktadır. Bu çabalar, 1980 sonrasında çok somut bir biçimde yürütülmektedir. Ülke, bir taraftan yabancı malların pazarı durumuna getirilmekte, diğer taraftan da, dış ticaret fiyat farklılaşması yoluyla kaynak yitirmekte, yoksullaşmaktadır. Dışa açılma adı altında yapılan, bu yoksullaşma sürecine girilmesidir. SHP, bu politikayı, tümüyle değiştirmelidir.

Önce, ülkenin dışsatımı, başta bir kısım tarım ürünleri ve KİT'ler tarafından üretilen mallar olmak üzere, belli mallarda, kamu eliyle yürütülmelidir. Bunun nedeni, yalnız dışsatımcılarının haksız kazanç yollarını kapamak değil, bundan da önemli olarak, ülke üretiminin dış pazarlarda uygun bir fiyatla satılmasını sağlamaktır. Gerçekten ülkenin dış ticaret fiyat oranları (dışsatım fiyatı indeksi/ dışalım fiyat indeksi) 1980'den sonra hızla azalmış, 1972-100 alınırsa, 1985'de % 55 dolayına inmiştir. Çok basit bir hesaplama görülür ki, fiyat oranları, 1973 düzeyinde tutulsaydı, dışsatım getirisi 3,5 milyar dolar daha fazla olacaktı. Kısaca ekonomi bütünüyle, dışsatımla yoksullaşmaktadır. Bu, engellenmelidir.

Sonra, ülke iç pazarının, özellikle yerli üretimi "eğitme" amacıyla yabancı ürünlere açılması, yerli üretimi yok edici bir dönemi başlatmaktadır. SHP, bu sürecin de yeniden düzenlenmesini sağlayacaktır.

Yerli üretimin dış rekabete karşı korunması kural olmalı, ancak bu durum, tüketicinin korunmasıyla birlikte düşünülmelidir. Üretimin gerek fiyat, gerekse nitelik yönleriyle dışarıya ihtiyaç duyulmayacak düzeyde olması sağlanmalıdır.

SHP, özellikle, AET üyeliğini de dikkate alarak, ekonomide dış rekabete uyum koşullarının oluşmasını ayrı bir önem vermek zorundadır. Bu nedenle, sanayide üretim ölçeğinin en verimli düzeyde olması, ekonomik ve teknolojik etkinlik sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

SHP'nin dışarıda, dinamik, ya da hareketli korumacılık politikası izlemesi en uygun çözümdür. Dışarıda da, *üretim* dayalı bir programlama yapılacaktır. Bu yaklaşım, SHP'nin yerli üretimin artırılması, teknolojinin yerli üretimi ve çağdaş sanayi toplumuna geçiş politikalarının bir uzantısıdır.

Dış ekonomik ilişkilerin diğer öğeleri, IMF ve Dünya Bankasından çok uluslu ortaklıklara dek uzanan ilişkiler zinciri bu temel yaklaşım çerçevesinde çözümlenmelidir. Bu ilişkiler toplumun çıkarları, ekonominin, yerli üretim olanaklarının daha da geliştirilmesi için vardır; bunu engelleyici olmalarına izin verilmemelidir. Aynı ilke, yabancı özel sermaye yatırımları için de geçerlidir. Yabancı sermaye, yerli üretimin artırılmasını, en ileri teknolojileri kullanarak sağlıyorsa ve yerli sermaye aynı üretimi başaramıyorsa, kabul edilebilecek bir olgudur.

Son olarak, döviz kuru ve dış borçlar konusuna değinelim. Döviz kuru, bir sonuçtur. Dış ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle, gerçekçi bir döviz kuruna ulaşılması sağlanabilir. Dış borçlanmada da, ilke olarak, yerli üretimi artırma kuralına bağlı kalınacak; varolan dış borçların geri ödenmesinde, diğer borçlu ülkelerle ortak çözüm yolları aranacaktır. Dış borç ödemelerinin, yıllık dışarıdaki belli bir oranında olması sağlanacaktır.

III. Kısa Dönemde Ekonomik Önlemler Neler Olmalıdır?

SHP'nin kısa dönemli *ekonomik* önlemleri, ya da *öncelikleri*, şöyle sıralanabilir: (a) işsizlik sorunu (b) fiyat kararlılığı ve gelir bölüşümünün düzeltilmesi (c) uzun dönemli gelişmenin kurumlarının geliştirilmesi

1. İşsizlik sorununa çözüm bulunmalıdır.

SHP'nin anlayışına göre, işbulma, toplumsal yaşamın varlık nedenidir; toplumsal düzenin temelidir.

Uygulanmakta olan ekonomi politikaları, esasen, işsizliği, bir sorun olarak görmez, işbulmayı "toplumun-devletin" bir işlevi biçiminde algılamaz. 1980 sonrasında, işsizlik giderek artmış ve DPT'nin verilerine göre, 1986 sonunda 4.5. milyona yükselmiştir. Gerçekten, işsiz miktarı kesin olarak bilinmemektedir. DPT, işgücü verileriyle ilgili olarak iki önemli değişiklik yapmış, işgücüne katılma oranını azaltarak ve sektörel istihdam / üretim katsayılarını yükselterek, ülkenin işgücü fazlasını daha az gösterme yoluna gitmiştir. Özellikle kent ve kasabalarda orta öğretim görmüş olan gençler arasında işsizliğin çok yaygın olduğu, DPT tarafından da vurgulanmaktadır (VKP, s. 132). "15-19 yaş grubunda bulunan her 100 gençten 11 ve ilçe merkezleri (nde) % 28,5'i, yalnızca kadınlarda.. % 39.3'ü işsizdir." Değil yalnız sosyal demokrat, hiç bir demokratik yönetim, bu ölçüde işsizliğe dayanamaz. Bu ölçüde işsizlikle sağlıklı bir toplumsal yapı oluşmaz.

SHP, kısa dönemli ekonomi politikalarının birincisi olarak, işbulmayı almak zorundadır. Bunun için yapılması gereken iktidara geldiğinde hemen uygulamaya koyacağı, bir dizi "özel istihdam projeleri geliştirmektir. Geliştirilecek özel istihdam projeleri, şu öğeleri içermelidir:

a. İşbulma artışını amaçlayan bir ekonomik öncelikler programı geliştirilecektir.

b. Özel istihdam projelerinin amacı, kişiyi, sürekli iş olanaklarına hazırlamayı da içermeli, sürekli işe geçişin aracı olmalıdır.

Burada vurgulanmak istenen, demokratik, planlı gelişmenin düzenlenmesinde, istihdam sorununun çözümü için, amaç fonksiyonun, istihdam olarak alınmasıdır. Örneğin, yıllık büyüme hızının % 7 olması yerine, yıllık istihdam artışının, belli bir oranda olması amaçlanacaktır. Bu artış oranının saptanmasında, üretilebilecek özel istihdam projelerinin katkısı ve ayrıca diğer ekonomik politikalar dikkate alınmalıdır.

İstihdam artışının amaç alınmasıyla, SHP, iktidarının ilk beş yılında, en az dört milyon işsize iş bulmalıdır. Bununla işsizlik sorunu, kuşkusuz tümüyle çözüme kavuşmaz, bir ölçüde giderilmiş olur. Yapılması gereken, "isteyene iş" olanağı sağlayacak somut projeler geliştirmektir. Bu çerçevede, özellikle, birkısım bayındırlık hizmetleri,

ağaçlandırma, orman ürünlerinin değerlendirilmesi, bakım ve onarım işleri, yerel koşulları da dikkate alarak istihdam projeleri için uygun alanlar olabilir. SHP, daha şimdiden bu konularda ayrıntılı çalışmalara girmelidir.

Özel istihdam projeleri, kişiyi, sürekli işe hazırlayıcı olmalıdır. Bu işlerde çalışanlar, belli bir süre sonunda, sanayi ve hizmet alanlarında sürekli işbulmalıdır. Bunun sağlanması için de, özel çalışma sırasında, zamanın bir bölümü bu amaçla eğitime ayrılmalıdır. Örneğin, özel istihdam sırasında, zamanın yarısı, ya da belli bir bölümü gelecekteki istihdama yönelik eğitime ayrılmalıdır. Buradaki eğitimin, kurulacak sınıai birimlerle işbirliği içinde yürütülmesi olanakları sağlanabilir. Yerel/ yöresel sınıai kuruluşlar, özellikle KİT kuruluşları, bu konuda işbirliği yapabilir. Sonuçta, özel istihdam, işçiliğe geçişin ilk aşaması niteliği taşır.

2. Bütçe öncelikleri değiştirilmelidir.

Günümüzde devlet bütçesinin yarıya yakını, sermaye transferlerine ayrılmaktadır. Bütçe, savunma ve transferler bütçesi niteliği taşımakta, özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri, bir tarafa bırakılmaktadır.

Diğer yönden, bütçenin ulusal gelir içindeki payı, 1980 öncesinde % 25-27 dolayından, 1985 'de % 19 dolayına inmektedir. Ulusal gelir içinde vergilerin oranı da sürekli düşürülmekte, 1979'da % 19'dan, günümüzde % 12-13 dolayına indirilmiş bulunmaktadır. Bu durum, özellikle, büyük sermaye kazançlarının vergi dışı bırakılmasından kaynaklanmaktadır.

SHP, başta üretken olmayan sermaye kazançları olmak üzere, vergi oranlarını, önce ulusal gelirin % 20'si, sonra da daha büyük bir bölümünü kapsayacak biçimde artıracaktır. Sermaye kaynağı sorununun çözümü, yine sermaye gelirlerini vergilemektir.

SHP, bütçe kaynaklarını artırırken, harcama önceliklerini de, yeniden düzenlemek zorundadır. Bütçe öncelikleri, eğitim, sağlık, barınma ve toplumsal kullanım biçimlerine ağırlık verecek yönde değiştirilecektir. SHP'nin anlayışına göre, toplumsal yapının demokratikleşmesi, sağlıklı biçimde gelişmesi, bütçe önceliklerinin bu doğrultuda değiştirilmesine bağlıdır. Çağdaş, demokratik, laik ve herkese açık kamu niteliğinde eğitim, yine parasız sağlık hizmeti, barınma olanaklarının sağlanması toplumun işlevleri sayılmalıdır. Bunlara ek ola-

rak, ulaştırma, kültür ve sanat alanlarında, toplumsal ögelere öncelik veren, toplumsal kullanım biçimlerine etkinlik kazandıran yaklaşımlar, uygulanmaya konmalıdır.

3. Temel tüketim mallarının sağlanması

SHP'nin kısa dönemli ekonomik sorunlarının en önemlilerinden biri de, temel tüketim mallarının düzenli bir biçimde, uygun fiyat ve koşullarla sağlanmasıdır. Özellikle temel gıda maddeleri ile yakacak maddelerinin, dar ve sabit gelirliilerin koşullarına uygun olarak sağlanması gerekir. Bunun için, bu malların, fiyat kararlılığı içinde, yeterli miktarda sunumu için gereken düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu konudaki düzenlemeler, yalnızca, toplam üretim miktarı ve tüketim eğilimlerini değil, dağıtım ve pazarlama süreçlerini de içermelidir. Yapılması gereken, ürün düzeyinde üretim, dağıtım ve tüketim planlamasına gitmektir. Bu konu, genel planın bir önemli alt ögesi olarak algılanmalı ve düzenlenmelidir.

SHP, toplumumuzda tüketim eğilimlerinin daha sağlıklı bir yarıya kavuşması için ayrı bir zen gösterecektir. Özellikle ocukların ve işçilerin beslenme kalıplarının yeniden düzenlenmesi, bu amaçla gerekli kamuoyunun oluşturulması yoluna gidilecektir.

Sonuç

Burada, SHP'nin ekonomik yaklaşımının genel erevesi çizilmek isteniyor. Kuşkusuz, bu ereve, çok daha ayrıntılı biçimde incelenebilir, ek önerilerle desteklenebilir, ya da de teklenmelidir. SHP, demokratikleşmeye koşut olarak, yerel/ yöresel ekonomik gelişme planları uygulamasını gündeme getirmeli ve katılımcı yaklaşımlarla, gelişme sorununa çözümler üretmelidir. Ek olarak, burada, SHP'nin, ekonomiyi "yönetim" anlayışı üzerinde durulmamaktadır. Ekonomik gelişmenin örgütlenmesi, etkin çalışır bir yönetim yapısının oluşturulması ve bu yapı içinde, emeğiyle geçinenlerin etkin katılımı konuları, SHP'nin tartışması, çözümler üretmesi gereken konulardır.

İstanbul, 1. Sosyal
Demokrasi Düşünce Forumu
13 Aralık, 1986

TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİNİN YENİDEN OLUŞUMU VE SHP

1. Giriş

SHP, Parti içi çalışmaların bir parçası olarak, sosyal demokrasinin başlıca *niteliklerinin belirlenmesi* ve bunun özellikle parti üyelerince özümsemişi gerektiği kanısındadır. Bu çalışma, öncelikle bu amaca yöneliktir. Belirleyici niteliklerinin açıklık kazanmasıyla, ülkemizde, sosyal demokrasinin gelişmesi ve giderek kendi toplumsal yapımıza özgü çözümlere ulaşılması sağlanacaktır. Sosyal demokrasinin Türkiye'de olabileceğini *veri alanı*, bunu nesnel toplumsal gerçeklere dayandıran SHP, kendi örgütünde bu olabilirliğin içeriğini ve boyutlarını netleştirmek, sonra da bunları topluma mal etmek durumundadır.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Önce, sosyal demokrasinin evrensel özellikleri, düşünsel kökenleri açıklanıyor. Sonra, çağımızda sosyal demokrasinin başlıca istemleri ya da özellikleri üzerinde duruluyor. Daha sonra da, Türkiye'de sosyal demokrasinin toplumsal dayanakları irdelenerek Parti'nin siyasal gündemi konu ediliyor. Doğal olarak bu son bölüm, çalışmanın büyük bölümünü oluşturuyor.

Ülkemizde, bir *toplumsal yaşam biçimi* olarak demokrasinin oldukça yeni olduğu söylenebilir. Demokrasi, yalnız anayasal/yasal metinler olarak değil, toplumsal yaşamın bir ayrılmaz ögesi, ya da özü olarak alındığında, bu yargı açıklık kazanmaktadır. Konu, sosyal demokrasiye indirgendiğinde ise, tam bir kavram kargaşasının egemen olduğu görülmektedir. Özellikle, çok partili dönemlerde de, solun örgütlenmesi üzerinde varolan sınırlamalar bu kavram kargaşasını inanılmaz boyutlara süreklemiştir. Sol düşüncenin, türü ne olursa olsun, toplumsal bağlarıyla doğal gelişimi engellenmiştir. Bu durum, solun kendi içinde ayrışmasına ve bu ayrışma ile uyumlu olarak kendi geleneğini oluşturmaya olanak vermemiştir. Bu nedenle, sosyal demokrasi kavramına açıklık getirilmesi, kavramın netleştirilmesi, kaçınılmaz bir görev olmaktadır.

2. Sosyal Demokrasi Nedir ?

Sosyal demokrasi, belli ekonomik ve toplumsal gelişmelerin ürünüdür. Sosyal demokrasinin, sanayileşmenin çocuğu olduğu görüşü bu anlayışa dayanmaktadır. Sanayileşme ve bu sürecin bir sonucu olarak, sanayi işçisinin nicel ve nitel büyümesi, sosyal demokrasiye kaynaklık etmiştir. Bu nedenle, sosyal demokrasinin belirleyici özelliği, en önemli niteliği olarak, bu sınıfsal yapı alınır. Temel kural budur. Sosyal demokrat partiler, gerek dar anlamda (işçiler, memurlar), gerekse geniş anlamda (büro çalışanları, teknik efemanlar, sanatçılar v.b.) salt emeğiyle geçinenlerden kaynaklanan, toplumsal temelini alan, partilerdir. Sınıfsal konumu, köylüler, küçük üreticiler, esnaf ve sanatkarlar yönünde geniş tutulsa da bu belirleyici özellik değişmemektedir. Bu toplum kesimlerinin partileri, siyasal örgütlenme olarak, başta işçi sendikaları olmak üzere, dayandıkları sosyal katmanların örgütleriyle organik ilişki içinde olurlar.

Sosyal demokrat partilerin niteliksel gelişiminde, işçi sınıfı partilerinin demokrasi konusunda aldıkları tavrın, tutumun, büyük önemi vardır. Bu açıdan, sosyal demokrat partiler, sorunların temsili parlamento aracılığıyla çözümünü öne sürerler. Sınıf mücadelesi, temsili demokrasiyle barışçı bir ortamda çözüme ulaşır. Sosyal demokratlara göre, işçi hareketi ancak demokrasi yoluyla iktidara gelir ve iktidardan giderse, sınıf savaşımı "zora" ya da silahlı mücadeleye başvurulmadan, "hem mücadele hem uzlaşma" yoluyla toplumsal barış içinde çözüme ulaşır. Buna karşılık, iktidarı, seçim yoluyla değil, devrimle alan sınıf partileri, yönetime geldikten sonra sınıf diktatörlüğüne dayanmışlardır. Bu çerçevede, çoğulcu demokrasiyi seçen partiler, adları ne olursa olsun, sosyal demokrat, demokratik sosyalist, işçi v.b. sosyal demokrat nitelik taşımışlardır.

Sosyal demokrat anlayışın üçüncü temel dayanağı, e nomiye yönelik önermeleriyle açıklık kazanmaktadır.

Sosyal demokrat partilerin tarihsel gelişimi içinde, insanın insan tarafından sömürülmesine karşı olma ilkesi varlığını sürekli olarak korumaktadır. Ancak, başlangıçta görülen ".... üretim araçlarının topluma mal edilmesi" amacı zamanla yerini, ekonominin kilit noktalarının topluma mal olması biçiminde algılanmıştır. Her ülkede farklı yakla-

şimler olmakla birlikte, sosyal demokrat ekonomik yaklaşımın, demokratik planlama, vergileme, pay ortaklığı, yönetime katılma gibi yöntemlerle daha *eşitlikçi* bir anlayışla toplumsal refahın artırılmasına ve yaygınlaşmasına dayandığı söylenebilir. Pek çok ülke deneyiminin gösterdiği gibi, bir kural olmaması, zorunlu sayılmaması koşuluyla kamulaştırma ve millileştirmelere gidildiği de açıktır. Ancak, sosyal demokrat partiler, işbulma ve toplumsal güvenlik başta olmak üzere, ekonomik gücü olmayan kesimleri kucaklayıcı bir ekonomik modeli öngörürler. Bu noktalar veri alındıktan sonra, tüketici piyasalarında serbest piyasa ekonomisini yadsımazlar.

Kuşkusuz, bu genel çizgileriyle özetlenen ekonomik yaklaşımı, her ülke, kendi toplumsal koşullarına göre ve değişik biçimlerde uygulamıştır. Bir başka deyişle, özgün demokratik niteliğiyle, sosyal demokrat partiler, yalnız bir kısım kuramsal yaklaşımlara göre değil, bundan çok daha büyük ölçüde, kendi toplumlarının nesnel koşullarından ve kendi deneyimlerinden giderek, sorunlara çözüm üretmişlerdir. Kamu mülkiyetinin, kuraldan çok istisna niteliği taşımasına karşın, sosyal demokrat partiler, denetim, yönlendirme, fırsat eşitliği ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi konularında, oldukça kesin tavırlı davranmışlardır, denilebilir. Sosyal demokrat partiler, emekçilerin ekonomik ve siyasal gücünü artırmayı ve sosyal adaleti sağlamayı başlıca amaçları sayarlar.

Tarihsel gelişimi içinde, sosyal demokrat hareketin başlıca dayanakları, kısaca, dayandığı toplum kesimleri, demokrasi anlayışı ve ekonomi politikaları üçlüsü bağlamında görülmektedir. Belirtilmesi gereken, bu üçlünün, gerek tek tek kendi içinde, gerekse ilişkileri açılarından, tam anlamıyla, güncel koşullara göre değişiklik aldığı, esnek tutulduğudur. Bir başka deyişle, sosyal demokrasiye devingenlik ve dinamizm kazandıran, değişen koşullara uyum sağlayarak ve somut sorunlara çözüm üreterek gelişmesini sağlayan bu *evrimci* niteliğidir. Nitekim, diğer ülkelerin uygulamalarının evrimi ve buna bağlı olarak sosyal demokrat partilerin yaklaşımlarında görülen değişimler bu çerçevede açıklanabilmektedir. Sosyal demokrat partiler, değişik evrelerden geçmişler ve günümüzde de kendi toplumlarının sorunlarına bağlı olarak değişime uğramaktadırlar.

Bu nokta, bizi sosyal demokrat partilerin, sorunlara çözüm önermelerini oluşturma süreçlerine getirir.-Sosyal demokrat partilerin nesnel dayanağı, toplumun emeğiyle geinin kesimi başta olmak üzere, ekonomik göçü zayıf olanlar olduğuna göre, somut politikalar üretiminde de bu kesimlerin çıkarlarının dikkate alınması kaçınılmazdır. Toplumsal gelişmenin, kısa ve uzun dönemde biçimlenişi bu genel çerçeveye dayanacaktır. Bu yaklaşımı benimseyen ve organik yapısını bu doğrultuda oluşturan sosyal demokrat partilerin, toplumun geleceğini belirlemeleri kaçınılmaz olmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal demokrat partilerin, özellikle demokrasiye, gelir blşimne ve sosyal güvenliğe yönelik önermeleri, uygulama alanı bulmakta, sermaye yanlısı partiler bu doğrultuda, iktidarda olmasalar da, davranmak zorunda kalmaktadır. nemli olan, sosyal demokrasinin dayandığı toplum kesimlerini *rgtlemesi*, demokrasi anlayışını egemen kılması, yaşama geçirmesi ve yönetime ağırlığını koymasdır.

3. Çağdaş Sosyal Demokrasinin Başlıca Sorunları Ve İstenleri

Her ülkede ayrı ayrı gelişme çizgileri bir yana, sosyal demokrasinin, genellikle, ekonomik yönden gelişmiş Avrupa lkelerinde uygulandığı biliniyor. Dolayısıyla, Türkiye özelinden önce, sosyal demokrasinin gnmzde karşılaştığı sorunlar ve bunlara yaklaşım biçimleri üzerinde durulmalıdır.

Denilebilir ki, 1970'li yıllara kadar, genellikle dünyada, özellikle de Batı Avrupa'da, genel olarak sol'un, özellikle de sosyal demokrasinin, bir yükseliş dönemi vardır. Gerek II. Dünya Savaşı öncesinde, gerekse hemen savaş sonrasında, sosyal demokrat programlar uygulama alanı bulmuş, toplumsal refahın artırılmasını, yapının demokratikleştirilmesini, işbuşma ve büyüme sorunlarına da çözüm getirerek, olumlu sonuçlar almışlardır. Aynı yıllarda, eski sömürgelerin bağımsızlığa kavuşmaları ve pek çoğunda, sol programlar uygulanması eğilimleri sol düşünceyi zenginleştirici ve geliştirici işlev görmüştür. Ancak, 1970'li yıllarda, bir yandan dünya kapitalizminde görülen bunalım, diğer yandan da değişik sol uygulamalarda görülen çözümsüzlük ve tıkanmalar, demokratik solu yeni yaklaşımlara itmiştir. Sosyalist Enternasyonal çevresinde kümelenen demokratik sol partiler, giderek

egemen olan parasalci, tutucu, kapitalizmin "vahşi" dönemlerini hatırlatan uygulama eğilimlerine karşı çıkmaktadırlar. Son onbeş yılda görülen, yönetime katılma önerileri, çevre ve kadın sorunlarına ilişkin çözüm önermeleri, silahsızlanma ve nükleer savaşa karşı barışçı yaklaşımların gündeme getirilmesi tümüyle bu yeni arayışların somut sonuçlarıdır. Sosyal demokrat partiler kendi ülkelerinde, demokratikleşmeyi yaygınlaştırma, kültürel demokratikleşme önermelerini geliştiriyor. Demokrasinin, klasik ve sosyal demokrasi dönemlerini arkada bıraktığını, güncel sorunun ekonomik demokrasi olduğunu öne sürüyor. Evrimci yapılarına uygun bir biçimde, yeni önermelerin toplumca benimsenmesi için uğraş veriyor.

Sosyal demokrat partiler, uluslararası sorunlara da yeni yaklaşımlar üretmeye çalışıyor. Bu çerçevede, kuzey-güney diyalogu, yeni uluslararası ekonomik düzen, silahsızlanma ve silahlardan arındırılmış bölge, açlığa karşı savaş önermeleri geliştiriyor. Bu yaklaşımlarla, demokratik sol, gelecek için ağırlığını koyuyor. Gerek kendi üyeleri özelinde, gerekse dünya genelinde, sosyal demokrasi, yine en etkin, gerçekçi çözümler üreten niteliğini koruyor. Yeni sorunlara çözümler üretmede başarılı oluyor. Bir başka deyişle, niteliği gereği, sosyal demokrasi, insanlığın yarınları için, çözümler üretmeyi sürdürüyor.

Burada bir noktayı özellikle vurgulamak gerekiyor. Sosyal demokrasi, hiç bir zaman, üretim teknolojisini yenilemenin, yeni ve çağdaş üretim süreçlerini egemen kılmanın gerekliliğinden uzaklaşmıyor. Ekonomik demokrasiye geçiş önermesini, nesnel dayanağı, sınıfsal temeli nedeniyle, teknolojik yenilenmeye dayandırıyor.

Kısaca, sosyal demokrat anlayışın, genelde, yaptığı ve yapacağı çok şey var. Bir dünya görüşü ve yaşam biçimi olarak gelişen sosyal demokrasi, gerçekçi ve esnek yapısıyla, yeni bakış açılarını, çözüm yollarını, niteliği gereği kolayca üretebiliyor. İnsanların ve ulusların eşitliği; her türlü sömürüye karşı çıkılması, insan haklarının ve özgürlüklerinin kullanımındaki sınırlama ve engellerin kaldırılması biçiminde özetlenebilecek bir çerçevede, sosyal demokrasi gelişip serpiliyor: Özellikle, bireyin kendisine ve çevresine karşı yabancılaştırmasını önleyecek düzenlemeler, sosyal demokrasinin başlıca uğraş alanını oluşturuyor. Bu konuda, eğitimden, aileye, çalışma ilişkilerine ve uluslararası siyasete uzanan bir dizi soruna çözüm üretilmesi gerekiyor. Toplumsal

yaşam biçimlerinde yeni yaklaşımlar, daha üretken, daha gönenci, daha barış içinde bir dünya ve bunun için uğraş verilmesi önemini koruyor.

4. Türkiye'de Neden Sosyal Demokrasi ?

Sosyal demokrasinin yukarıda belirtilen özellikleri ve uğraşı alanları, genellikle ekonomik gelişmesini başarmış ya da bu yönde oldukça önemli kazanımlar edinmiş toplumların partileri için geçerlidir. Sorun böyle konulunca, ülkemizde sosyal demokrasinin "olabilirliği" tartışma götürmez mi ?

Bu tartışmayı biraz sonraya bırakarak, varolan iç ve dış koşullarla, toplumsal ve tarihsel gelişmelerin ışığında konuya yaklaşılmalıdır. Ülkenin, nesnel koşulları, toplumsal ve ekonomik gelişme düzeyi, günümüzde üç önemli sorunu gündeme getirmektedir. Bunlar, ekonomik gelişme (sanayileşme), demokrasi ve sosyal adaletin sağlanmasıdır. Özetle, ülkenin, sanayileşme gereksinimi vardır; işbulma olanaklarının genişletilmesi zorunludur; eşitlik ve adalet gereksinimi vardır ya da sorunları demokrasiye işlerlik kazandırarak çözüm getirme zorunluluğu bulunmaktadır. Toplumumuzun geçmiş deneyimleri, varolan yapısı, olmazsa olmaz bir biçimde nesnel bir zorunluluk olarak demokrasiyi ve sanayileşmeyi önümüze çıkarmaktadır. Bunlardan birinin önceliği değil birlikteliği, ya da birlikte çözümü temel ilkedir. Bu iki kümede toplanan sorunların çözümü, sosyal demokrasinin temel yaklaşımlarını belirlemekte, varlık nedenini oluşturmaktadır.

Toplumumuzun, sanayileşme ve demokrasi sorunlarını, sermaye yanlısı partilerin çözmesine olanak yoktur. Genel olarak sermaye, bu iddiasını, o da bir ölçüde, taşıdığı dönemi çok geride bırakmıştır. Özellikle 1980 sonrası uygulamalarının da gösterdiği gibi, sermaye, kendini, sanayi dışında tutmakta, iç ve dış ilişkilerini bu çerçevede düzenlenmektedir. Bu 1980 sonrasında yeniden ticari sermayeye dönüşün sonucu olarak sermaye, sınırlı da olsa varolan, ulusal üretken nitelikten uzaklaşmaktadır. Buna koşut olarak, demokrasiden uzaklaşılmasını da sevinçle karşılayabilmektedir.

Nitekim, 12 Eylül 1980'den buyana yedi yıl geçmesine karşın, demokrasi konusunda, uygun deyiimiyle yaprak kımıldamıyor. Ne ekonomik, ne de toplumsal sorunlara çözüm bulunduğu öne sürülemiyor. Sorunlar, daha da derinleşiyor, ağırlaşıyor.

Ekonomi politikası, yerli üretimi yıkıma sürüklüyor. Sanayi, tarımı ve finansman kesimleriyle, ekonomi, yabancı sermayenin denetimine giriyor; yerli üretim olanakları geriliyor. Ekonominin dışa açılması, dışarıya sermaye aktarılması, ülkenin yoksullaşması ve dış borç yükünün hızla ağırlaşması sonucunu veriyor. İşsizlik, özellikle gençler arasında, inanılmaz boyutlara yükseliyor.

Hak ve özgürlükler üzerine getirilen sınırlamalar, *halıcı* kılınmak isteniyor; özellikle *örgütlü* hak arama yolları tıkanıyor. Güvenlik soruşturması örneğinde olduğu gibi, bireyler, nedenleri kendilerine açıklanmadan, yargı kararı olmadan, cezalandırılıyor.

Çağdışı, tutucu, dar kalıplar içinde bir eğitim düzeniyle, toplumsal yıkımın yeni tohumları atılıyor. Büyük sermaye, Arap-İran sermayesinin de katkısıyla, gençlerimizin, üretken, hoşgörülü ve yeni gelişmeler açık birer yurttaş olmalarını engelliyor. Tekelci sermayenin, ekonomik sömürü kısılacı, kültürel sömürüyle, tamamlanıyor. Beyin gücüne dayalı üretimin yolları tıkanıyor; toplumun yaratıcılığı önleniyor. Sermayenin nitelikli insangücü gereksinimi, yabancı uzmanlarla karşılanıyor.

Toplum, ekonomik ve siyasal baskı altında tutuluyor; bu ikisi, birbirini tamamlıyor. Bu yoğun baskı *bireyci* çözüm arayışlarını öne çıkarıyor. Bireyci çözüm arayışlarının yükselişi, giderek, *kurtarıcı arama* çabalarına dönüşüyor. Ağır bunalım dönemlerinin belirleyici özelliği olan bireyci kurtarıcı arayışı, sosyal demokrat anlayışın, temel niteliğine, özüne tümüyle ters düşüyor. Sosyal demokrat ideoloji gerçek kurtarıcının emekçiler başta olmak üzere, değişik toplum kesimlerinin örgütlü uğraşısı olduğu gerçeğine dayanıyor. Partililerimizin öncelikle, bu gerçeği yakalanması gerekiyor.

Toplumumuz, emperyalizme karşı, ilk ulusal bağımsızlık savaşı veren toplumlardan biridir. Türkiye Cumhuriyeti bu temel üzerine kurulmuş, halk egemenliğine dayalı, gerçek yol gösterici olarak bilimi alan ve kendi ulusal kaynaklarıyla ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlamayı ilke edinen bir yaklaşımla, azımsanmayacak atılımlar yapmıştır. Sosyal demokrasinin yerli düşünsel dayanakları, bu nedenle, ulusal bağımsızlık, çağdaşlaşma ve demokratikleşmedir.

Türkiye, bugün yine, emperyalizmin kısılacı içine alınmakta, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını hızla yitirmektedir. Bu gidişe dur

demenin ön koşulu, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri içeren bir demokratikleşme programının yaşama geçirilmesidir. Sosyal demokrasinin, emek ağırlıklı kitle hareketi olduğu gerçeğinden yola çıkarak, çoğulcu, özgürlükçü, kendi değişim doğrultularını en geniş katılımı belirleyen bir demokrasi programı, günümüzde, emperyalizmin, ekonomik, siyasal ve kültürel baskısını kırmanın en etkili ve kalıcı aracıdır. Günümüz Türkiye'si koşullarında, bu tür bir karşı çıkışın ortak bileşkesi sosyal demokrasidir.

Demokrasi, 12 Eylül 1980 sonrasındaki uygulamaların da kanıtı olduğu gibi, yalnızca üniversiteleri, basını, sanat ve kültür çevrelerini ilgilendiren, bir anlamda soyut bir kavram değildir. Köylünün üretimine verilen taban fiyatıyla, memurun maaşıyla, işçinin ücretiyle, ulusal sanayicinin üretimiyle, esnafın konumuyla, doğrudan ilişkili bir süreçtir. Demokrasi, özellikle emeğiyle geçinenler için, ekmek kadar, su kadar gereklidir. Demokratikleşme ile emekçi kesimlerin çıkarları arasındaki bu doğrudan bağımlılık, ülkemizde, *ilk kez* 1980 sonrasında açıklık kazanmakta, görülmekte ve yaşanmaktadır. Dolayısıyla SHP, demokrasinin, emekçilerin özlemi olduğu gerçeğinden hareketle, bu temele dayanarak, somut çözüm önerileri geliştirmeli ve önerilerinin geliştirilmesini kesinlikle *örgütlü* katılımı sağlamalıdır.

Bu durumda, sosyal demokrasinin, toplumsal sorunlara sahip çıkması, çözüm önerileri üretmesi, ve bunu, varolan nesnel koşullara, gerçeklere dayandırması gerekmektedir. SHP, bu toplumsal gereksinimin ürünüdür.

Sanayileşmenin ve demokrasinin "vazgeçilmezliği"ne koşut olarak, sosyal demokrasinin, toplumun, işsiz, küçük üretici, işçi, memur, emekli, ulusal sanayici ve esnaf ve sanatkâr kesimlerinin ekonomik konumları açısından da gerekli ve zorunlu olduğu, belirtilmelidir. Bu nokta, bizi, sanayileşme ve demokrasiye ek olarak, sosyal demokrasinin temelini oluşturan üçüncü ögeye götürür. Bu üçüncü öge de eşitlik, sosyal adalet kavramlarıyla somutlaşır. Her düzeyde daha etkin ve yaratıcı üretim süreçlerini geliştirme ve üretimden pay alma, ya da ekonomik olanakların artırılması, sosyal demokrasinin üçüncü ayağını oluşturmaktadır. Türkiye'de sosyal demokrasi, bu nedenle de, kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Nesnel zorunluluklar veri alınırsa, baştaki soruya dönülebilir. Sanayileşmesini, aynı anlama gelmek üzere ekonomik gelişmesini tamamlamamış olan ülkemizde, sosyal demokrasi gerçekleşebilir mi ? Bu sorunun yanıtı, iki düzeyde yapılacak yorumlarla verilebilir. Bunlardan birincisi, tarihsel/toplumsal gelişmeler ve ikincisi de varolan üretim yapısıdır.

Burada ayrıntıya girmeden belirtilmelidir ki, toplumumuzda dayanışmacı yaklaşımlar, yakın zamanlara kadar egemen olmuştur. Gerek ekonomik anlamda, bölüşüm ve hak edinme açısından, gerekse düşünce ve hoşgörü açısından, toplumumuz, engin deneyimlerden geçmiştir. Ek olarak, ülkemiz, ilk kurtuluş savaşlarından birini vererek, ulusal bağımsızlık kavramını geliştirmiş, çağdaşlaşma yönünde büyük atılımlar yapmıştır. Türkiye sosyal demokrasisi, öncelikle, bu tarihsel ve toplumsal değerlere sahip çıkma durumundadır. Ulusal bir sanayileşme yaklaşımı, buna koşut olarak, çağdaş, üretken, laik eğitim düzenlemeleri, toplumsal üretim ve kullanım süreçlerinin geliştirilmesi, kendi toplumsal özgeçmişimizde bulunmaktadır. Türkiye sosyal demokrasisi, öncelikle, bu toplumsal, ekonomik ve kültürel, olumlu, değerlere dayanmaktadır.

Tarihsel dayanaklarımızın en önemlisi, kuşkusuz, Atatürk devrimlerinin özünü oluşturan altı ilkimizdir.

Yurttaşların, tek aşamalı oy'la, eşit hakla, sınırsız düşünce ve anlatım özgürlüğüyle ve özellikle örgütlenme olanağıyla ülke yönetimine giderek artan bir ölçüde katılması olan *Cumhuriyetçilik*;

Ulusal bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğünü, yurtda barış, dünyada barış ilkesini, Anadolu'nun kültür birikimini evrensel kültür birikimiyle değerlendirmeyi ve her yerde ve her türlü sömürüye karşı olmayı temel alan *Milliyetçilik*;

Kimsenin kimseyi ezmeyeceği, sömürmeyeceği, herkesin yaşamı boyunca geliri ve sağlığı bakımından güvenlik içinde olacağı, işbulma, çalışma ve eğitim olanaklarından tam bir eşitlikle yararlanacağı ve halkın haklarını ve özgürlüklerini genişletip yönetime ağırlıklarını koyacakları bir düzen kurulması anlamına gelen *Halkçılık*;

Ülkenin bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı ve güvenliği, toplumsal gönencin artırılması, her yurttaşın özgürlüğü ve eşitliği, doğal kaynakların, mülkiyetin, toplum yararına kullanımı, yönetimin demokratik-

leşmesi ve gelişmenin sürekliliği amaçlarını gerçekleştirmeye dayanan *Devletçilik*;

Din ve inanç özgürlüğüne dokunulmaz bir hak olarak bakarken, toplumun ve yönetim birimlerinin dinsel kurallara göre oluşmasına ve yönetilmesine kesin karşı olmayı öngören *Laiklik*;

Ekonomik ve toplumsal düzene uyumu değil, demokratik süreçlere dayanan sürekli değişimi, gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı ilke edinen *Devrimcilik*;

Partimizin temel ilkeleridir. Kuşkusuz bu ilkeleri durağan almak, evrensel gelişme yönünde yorumlamak ve geliştirmek gerekmektedir.

Sosyal demokrasi, ülkemizin, nesnel koşullarına dayanmak durumundadır, ya da varlığını bu nesnel koşullardan almaktadır. Ülkenin kenteleşme düzeyi, sanayileşmede aldığı yol, kazandığı aşama, toplumun emekçi kesimlerinin demokrasi ve ekonomik gelişme yönündeki istemleri, sosyal demokrasimizin dayanaklarıdır. Bir başka deyişle, Türkiye’de sosyal demokrasi bir taraftan kendi nesnel temellerini oluştururken, diğer taraftan da güncel sorunlara *çözüm* üretmek durumundadır.

Sosyal demokrasinin kendi nesnel temelini oluşturmasının önkoşulu, hızla sanayileşmeden geçer. Geçmişin ve diğer ülkelerin deneyimlerinden de yararlanarak, sosyal demokrasinin somut bir sanayileşme programıyla toplumsal gelişmeye yön vermesi gerekmektedir. Sanayileşme, sermayenin ulusal ve üretken nitelik kazanmasının yoludur. Ek olarak, teknolojinin yerli üretimi, etkin ve verimli üretim aşamalarına geçilmesi, diğer ekonomik sektörlerdeki üretkenliğin artması da sanayileşmeye bağlıdır. Sosyal demokrasinin niteliği bu konuda, özel sermaye "düşmanlığı"nı gerektirmez, aksine ekonomik ve toplumsal gelişme için, bireylerin üretkenliğini ve yaratıcılığını artırmak temel kuraldır.

Sanayileşme programı, demokratik planlama, çalışanların yönetime katılması gibi, demokratikleşmeye yönelik düzenlemeleri de içermek durumundadır. Ek olarak, kırsal kesimle ilgili yeni çözümler üretmek, demokratik kooperatifçiliğe işlerlik kazandırmak da sosyal demokrat programın öğeleridir. Özetle, sosyal demokrasinin ekonomik programı, sanayileşme-demokrasi bütünlüğü içinde düşünülmelidir.

Bu çerçevede olmak koşuluyla, kuşkusuz, toplumsal ekonomik gelişmelere uygun, esnek düzenlemelere gidilmelidir.

Sosyal demokrasinin ekonomik önermelerinin kısa dönemli olanları şöyle sıralanabilir.

Öncelikle çözümü gereken sorun, işbulmadır. Sosyal demokratların belirleyici özelliği, ya da onları iktidara getiren temel önerme "herkese iş" önermesidir. Bu önerme, yalnız insancıl kaygılardan kaynaklanmaz, sosyal demokrasinin varlığını sürdürmesi için de işsizliğin olabildiğince ortadan kaldırılmasını da öngörür. Sosyal demokratlar için işbulma, ekonomik büyümeye bağımlı olarak alınamaz, üretim arttıkça ulaşılabilecek bir amaç olamaz. Başlıbaşına çözümü gereken, ivedi, güncel bir sorundur. Dolayısıyla yapılması gereken, işbulma ile ilgili somut çözümler üretmektir.

Çözümü gerekli ikinci güncel sorun, değişik toplum kesimleri ve (bölgeler arası) gelir ve yaşam farklılıklarını azaltıcı önlemler almaktır. Bu nedenle, başta bütçe öncelikleri olmak üzere, gelir, yatırım ve üretim süreçlerinde yeni düzenlemeler yapmak, dar ve sabit gelirliilerin üretim ve gelir düzeylerini yükseltici politikalar uygulamaktır.

Burada belirtilen ekonomik önermeler, kuşkusuz, daha somut programlar biçiminde, uygulama yöntemleriyle birlikte geliştirilmelidir. Bu tür programların oluşmasında, parti örgütüne ve diğer çalışanlara önemli görevler düşmektedir. Çünkü, sosyal demokrasi, özünde, çözüm önerilerinin de, demokratik katılımı, toplumsal katılımı geliştirmesini öngörür. Yalnızca, bir-birkaç kişinin önermesi de olsa, çözümlerin tartışılması ve uygulama programlarına dönüştürülmesinde "demokratik süreçlerin" işletilmesi, sosyal demokrasinin niteliği gereğidir.

Sosyal demokrat Halkçı Parti'nin çok güç ve büyük ülke sorunlarını çözmesi gerekmektedir. Sorunlar, bizim için büyüktür, demokrasi, işbulma, sanayileşme, çağdaşlaşma ve gelişme, bizim için önemlidir, büyüktür ve kısa sürede çözüm beklemektedir. Bunlar, emekçi kitlelerin, işçilerin, köylülerin, esnaf ve sanatkarların, ulusal sanayicilerin, memurların ve emeklilerin, sorunudur. Bu sorunlar o nedenle bizim, sosyal demokratların sorunlarıdır. Sermaye yanlı partilerin, bu tür sorunları yoktur.

Bu büyük sorunların çözümü için tek bir yol vardır: güçlü bir sosyal demokrat nitelikli *parti* örgütü. Napolyon'un para örneğinde olduğu gibi, bu uğraşıda başarının üç koşulu vardır: *örgüt, örgüt, örgüt*.

Ancak, öncelikle 1980 sonrasında, geniş kitlelerin örgütlü siyaset yapmalarına getirilen sınırlamalar ve yasaklar, örgütlenmede sorunlar yaratmaktadır. Bu doğru olmakla birlikte, SHP kadrolarının, işçi, köylü, küçük üretici gibi salt emeğiyle geçinenlerin ağırlıklı olduğu bir yapıya kavuşması, başlıca amacımız olmalıdır. SHP'nin varoluş nedeni, çalışan kitlelerin partisi olmasını gerektirmektedir. Partimizin, işlevlerini, önermelerini gerçekleştirmesinin önkoşulu, kimliğini belirlemenin temeli, bu noktadır. Sosyal demokrasinin niteliği bunu gerektirmektedir.

SHP Bölge Toplantısı,
Muğla / 10 Ocak 1987

Kişinin, kendi uzmanlık alanında çalışması, üretimde bulunması, yoğun baskı dönemlerinde, ya çok güçleşiyor ya da tümüyle olanaksızlaşıyor. Buna koşut olarak, toplumsal sorumluluk daha bir ivme kazanıyor, öne çıkıyor. Üretim değil, üretim için gerekli koşulların yaratılması savaşımı gündeme gelirken, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi için kavga verilmesi, bu kavganın bilimsel bir temele oturtulması gerekiyor. Özgürlükten, emekten, haktan yana olanların görevi bu ortamda daha da artıyor. Pir Sultan'ın dediği gibi, "zincir boynum sıkı" yeter, demek ve zincirleri kırmak gerekiyor.